

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
TIBBİ BİYOKİMYA ANABİLİM DALI**

**KLİNİK BİYOKİMYA TESTLERİNİN MERSİN İLİ'NDEKİ
REFERANS ARALIKLARININ
İNDİREKT YÖNTEMLE BELİRLENMESİ**

**Dr. Hakan KALAFAT
UZMANLIK TEZİ**

**DANIŞMAN
Prof. Uğur ATİK**

MERSİN-2008

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
TIBBİ BİYOKİMYA ANABİLİM DALI**

**KLİNİK BİYOKİMYA TESTLERİNİN MERSİN İLİ'NDEKİ
REFERANS ARALIKLARININ
İNDİREKT YÖNTEMLE BELİRLENMESİ**

**Dr. Hakan KALAFAT
UZMANLIK TEZİ**

**DANIŞMAN
Prof. Uğur ATİK**

MERSİN-2008

T E Ő E K K Ü R

Uzmanlık eğitimim süresince bilimsel ve sosyal alanda yol gösteren, bilgi ve deneyimleriyle her türlü desteği veren ve bu çalışmayı yönlendirip sorunların çözümünde yardımcı olan tez danışmanım, değerli hocam Prof. Uğur Atik'e saygı ve Őükranlarımı sunarım.

Biyokimya eğitiminin sağladığı olanaklardan en iyi şekilde yararlanmam için beni yönlendirip destekleyen Sayın Prof. Dr. Lülüfer Tamer, Doğ. Dr. Gürbüz Polat, Doğ. Dr. Gülçin Eskandari, Doğ. Dr. Burak Çimen ve Yrd. Doğ. Dr. Necati Muşlu'ya teşekkür ederim.

Kalıcı dostluklar kurduğum ve birlikte güzel günler geçirdiğim çalışma arkadaşlarım ve teknisyen arkadaşlarımla tüm Biyokimya Anabilim Dalı çalışanlarına yardımları için teşekkür ederim.

Çalışmam boyunca istatistiksel konularda yardımlarını sunan Sayın Doğ. Dr. Arzu Kanık ve Öğr. Gör. Gülhan Orekici'ye teşekkür ederim.

Her zaman desteklerini yanımda hissettiğim, Anneme, Babama ve tüm aileme teşekkür ederim.

Eşim Ayşe'ye yardımları, sabrı ve sevgisi, oğlum Kağan Gürcan ve kızım Eliz'e varlıkları için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

1. ÖZET	5
2. İNGİLİZCE ÖZET	6
3. GİRİŞ VE AMAÇ	7
4. GENEL BİLGİLER.....	9
4.1. Referans ve Normal Değer Kavramları	9
4.1.1. Normal Değer	9
4.1.2. Referans Değer ve Referans Aralığının Tanımı.....	10
4.2. Referans Birey.....	11
4.2.1. Referans Bireyin Tanımı	11
4.2.2. Referans Bireylerin Seçilmesi	11
4.2.2.1. Direkt örnekleme yöntemi	13
4.2.2.2. İndirekt örnekleme yöntemi	14
4.3. Referans Kitlesinin Gruplandırılması	16
4.4. Birey Örneklerinin Toplanması ve Analitik Prosedür	17
4.4.1. Preanalitik Evre.....	18
4.4.1.1. Kan örneklerinin Alınması	19
4.4.1.2. Kan Örneklerinin Transferi ve Ayrılması.....	20
4.4.2. Analitik Evre.....	20
4.4.3. Postanalitik Evre	21
4.5. Referans Değerlerin İstatistiksel Analizi	21
4.5.1. Verilerin toplanması	21
4.5.2. Referans Değerlerin Gruplara Ayrılması	22
4.5.3. Referans Gruplardaki Veri Sayısının Önemi	27
4.5.4. Dağılımın İncelenmesi	28
4.5.5. Aşırı Uçlarda Gözlenen Değerlerin Belirlenmesi.....	29
4.5.6. Referans Kitlesinin Dağılım Tipinin Değerlendirilmesi	30
4.5.7. Referans Sınırların Saptanması.....	33
4.5.7.1. Parametrik Yöntemler	34
4.5.7.2. Non-parametrik Yöntemler	35
4.6. Veri Transformasyonu	36

4.7. Referans Aralıklarının Transfer Edilebilirliği.....	36
5. GEREÇ VE YÖNTEMLER	38
5.1. Çalışma Grupları	38
5.2. Analiz Örneklerinin Toplanması ve Serum Eldesi.....	38
5.3. Kullanılan Cihaz ve Kitler	38
5.4. Biyokimyasal Testlerin Metotları ve çalışma Prensipleri	40
5.5. Kullanılan Bilgisayar Programları ve İstatistiksel Yöntemler	45
6. BULGULAR	47
7. TARTIŞMA.....	87
8. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	97
9. KAYNAKLAR	99
10. SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	104
11. ŞEKİLLER VE RESİMLER DİZİNİ	107
12. TABLOLAR DİZİNİ.....	108

1. Ö Z E T

Klinik laboratuvar testlerinin tıbbi karar amacıyla kullanılabilmesi için her testin referans aralıklarının bilinmesi gerekir. Referans aralık değerlerinin coğrafi bölge, ırk, cinsiyet, yaş ve beslenme alışkanlıkları gibi faktörlere bağlı olarak değişmesi nedeniyle her laboratuvar kendi referans aralık değerlerini belirlemelidir. Ancak referans aralıklarının hesaplanması oldukça zordur. Son yıllarda hastane verileri kullanılarak, referans aralıklarının indirekt yöntem ile daha kolay hesaplanabildiğine dair yayınların sayısı hızla artmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi Klinik Biyokimya Laboratuvarı'nda 01.01.2005 ile 31.12.2006 tarihleri arasında (2 yıl) çalışılan testlerden, onsekizinin hasta sonuçlarının verilerini kullanarak indirekt yöntemle referans aralıklarının hesaplanmasıdır. Anılan tarihler arasında polikliniklerimize başvuran bireylerden 1.190.765 veri elde edilmiştir. Ancak bu çalışma kapsamı içerisine polikliniklerimize yalnızca bir kez başvuran 5 yaş ve üzeri hastalardan 480.937 veri dahil edilmiştir. Alt gruplara ayırmada ise MARS (Multivariate Adaptive Regression Splines; Çok Değişkenli Uyumlu Regresyon Uzanımları Tekniği) analizinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın sonucunda elde edilen bilgilere göre belirlediğimiz referans değerler ile üretici firmanın önerdiği değerler arasında benzerlikler vardır. Ancak tam bir örtüşme gözlenmemiştir. Glukoz, üre, kreatinin, total bilirubin, indirekt bilirubin ve aspartat transaminazın referans değerleri üretici firmanın değerleri ile benzer; lipit paneli, ürik asit, total protein, albumin, alanin transaminaz, gamma-glutamil transferaz, laktat dehidrogenaz ve kreatin kinaz değerleri ise farklı çıkmıştır.

Bu çalışma hastane verileri kullanılarak indirekt yöntemle referans aralığı hesaplanabileceğini göstermiştir. Ancak gerekli veri sayısı, dışlanacak veriler, alt gruplara ayırma ve aşırı uç değerlerin atılması kriterleri ile referans aralığı hesaplarken seçilecek metodun ne olacağı hakkında literatürde henüz yeterli çalışma mevcut değildir. Bu yöntemin, bilgisayar informasyon sistemlerinin gelişmesi, bu konu hakkındaki çalışmaların artması ve standardizasyonun sağlanması ile ileride direkt yöntemin yerini alacağını düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Hastane verileri, İndirekt yöntem, MARS analizi, Referans aralığı.

2 . A B S T R A C T

The reference intervals of the clinical laboratory tests have to be known for accurate medical decision. As reference interval values vary due to factors such as geographical district, ethnicity, age and feeding, all laboratories have to determine their own values. However, it is quite difficult to estimate the reference intervals. Recently, publications are increasing which shows that estimating the reference intervals by indirect method is easier by using hospital data.

The aim of this study was to analyze the reference intervals of eighteen tests which were performed at the Clinical Biochemistry Laboratory of Mersin University Medical Hospital between 01.01.2005 and 31.12.2006 (2 years) by using patients' data with indirect method. Between those days 1.190.765 data were obtained from the patients who applied to our outpatient clinics. However, 480.937 data were included in this study from the patients who applied only once and who were at the age of 5 and over. MARS (Multivariate Adaptive Regression Splines) analyze was used in order to separate the subgroups.

As a conclusion, some of the estimated reference intervals were similar with the values recommended by the producer firm while some others were not. The reference values of glucose, urea, creatinin, total bilirubine, indirect bilirubine and aspartat transaminase were found similar with the values of the producer firm; the reference values of lipids, uric acid, total protein, albumine, alanine transaminase, gamma-glutamil transferase, laktat dehidrogenase and creatine kinase were not found similar with the values of the producer firm.

The results of this study suggest that by using hospital data the reference intervals could be calculated by the indirect method. However, in the literature there does not exist enough studies about the necessary data number, seperating into subgroups, criteria of omitting extreme values and selecting the methods to estimate the reference intervals. We suggest that the indirect method will be using in future as studies on this issue increase, as computer information systems are developed and as the standardization is ensured.

Key words: hospital data, indirect method, MARS analysis, reference interval.

3 . G İ R İ Ő V E A M A Ç

Tıbbi anamnezlerden, klinik muayenelerden ve destek incelemelerden elde edilen veriler referans bilgilere göre değerlendirilir. Özellikle laboratuvar test verilerinin rolü, destek incelemelerde ve hastalıkla ilgili durumun değerlendirilmesinde oldukça fazladır. Bu veriler klinikte tedavinin ve takibin her safhasında klinisyene ışık tutmaktadır.

Biyokimyasal testlerin gün geçtikçe artması ve çeşitlenmesi, verilerin yorumlanmasını dolayısı ile referans aralıklarını daha da önemli hale getirmiştir. O halde elimizde test sonuçlarının doğru ve kesin bir şekilde anlamlandırılmalarını sağlayacak güvenilir referans aralıklar bulunmalıdır¹. Değişen teknoloji ve klinik ihtiyaçlar nedeniyle uygulama ve değerlendirmede değişiklikler olabilirse de her laboratuvarın kendi normal referans aralığını belirlemesine veya en azından kullandığı kitin önerdiği referans aralığının geçerliliğini onaylamasına gereksinim vardır².

Ne yazık ki birçok klinik laboratuvar kendi referans aralıklarını kendileri belirlemek yerine, geçerliliği olmayan yöntemlerle bu sorunu çözmeye çalışmakta veya üretici firmaların kendi cihazları için tanımladığı referans aralıklarını kullanmaktadırlar. Bu değerlerin o popülasyonu yeterince yansıtmadığı açıktır, ancak bu noktada uygulanması gereken en doğru çözüm, her klinik laboratuvarın kendi koşullarında kendi referans aralıklarını bulması ve yerleřtirmesidir¹.

Referans aralıklarının belirlenmesi, NCCLS (National Committee for Clinical Laboratory Standards; Ulusal Klinik Laboratuvar Standartları Komitesi) ve IFCC (International Federation of Clinical Chemistry; Uluslararası Klinik Kimya ve Laboratuvar Tıbbı Federasyonu) nerilerine göre yapılmaktadır^{3,4}. Bu neriler belirli standartları getirirse de bireylerin direkt örnekleme ile seçilmeleri çeşitli zorlukları de beraberinde getirmiştir.

Ferr-Masferrer ve arkadaşlarının hasta verilerinin istatistiksel olarak aşırı karışık ve geniş dağılım göstermediği takdirde, referans aralığı belirlemesinde kullanılabileceğini göstermeleri üzerine bu konuya ilgi artmıřtır¹. Hatta bazı araştırmacılar hastane popülasyonunun kullanılması, hasta olmayan sağlıklı bireylerin kullanılmasından daha güvenilir referans aralıkları ortaya çıkaracağını ileri srmşlerdir^{5,6,7,8}. Bu görüşe göre semptomatik

hastalığı olmayan bireylerin oluşturduğu kitle, hasta bireylerin oluşturduğu kitleden ayrı bir dağılım sergilemektedir.

Referans aralıklarının elde edilmesi ise istatistiksel bir çalışma gerektirmektedir, özellikle hastane popülasyonlarının sıklıkla kullanılmaya başlaması ile birlikte klasik Gaussian analizinin bazı noktalarda yetersiz kaldığını ortaya çıkarmıştır.

Yaş ve cinsiyet gibi demografik değişkenlerle bireyler arasındaki çeşitlilik popülasyona ait referans aralıklarının mümkün olduğu kadar özel bir aralık olarak hesaplanmasını gerektirir. Bu nedenle de referans aralığı oluşturulurken bu özel aralığı oluşturabilmek için popülasyon daha homojen alt gruplara ayrılmalıdır, ancak laboratuvar verilerini ayırmak için standart istatistiksel tekniklerin kullanılması uygun değildir. Bu sorunun çözümü için birçok farklı istatistiksel yöntem denenmiştir; bu yöntemlerin herbiri kendi içerisinde bazı üstünlüklere sahip olmakla birlikte maalesef hiçbiri, seçilmiş her örnek kitle için aynı güvenilirlikte sonuç üretememektedir^{6,9,10}.

Bu çalışmada, referans aralığının hasta popülasyonu kullanılarak hesaplanabilirliği; alt gruplara ayırmada ise MARS analizinin uygulanabilirliği araştırılmıştır^{11,12,13,14}. Ayrıca laboratuvarımızda çalışılan ve klinisyen tarafından sık kullanılan 18 testin dolaylı yöntemle hesaplanması, böylece kendi referans değerlerimizin oluşturulması amaçlanmıştır.

4. GENEL BİLGİLER

4.1 Referans ve Normal Değer Kavramları

Klinisyen, bireyin sağlıklı ya da hasta olduğuna karar verebilmek için anamnez, fizik muayene, destek tetkikler ve laboratuvar verilerinden oluşan bilgilerin sentezini yaparken, bu bilgileri referans verilerle karşılaştırır. Laboratuvar verilerinin yorumu, bu karşılaştırmalar sonunda yapılan karar verme işlemidir¹⁵. Laboratuvar verileri aynı zamanda tedavinin takibinde, prognozda, taramada, toksikolojide ve daha birçok klinik basamakta kullanılmaktadır¹. Referans verilerin işlevi, karşılaştırmalar için başvurulacak bir veritabanı oluşturmaktır¹⁵. Buna göre “referans değer”, “referans aralığı” ve referans verilerin elde edileceği grubu oluşturacak “referans bireylerin” tanımını yapmadan önce genellikle terminolojik kargaşa yaratan “normal değer” kavramını tartışmak yerinde olacaktır.

4.1.1 Normal Değer

Referans değerlerin hesaplanmasıyla ilgili kaynaklar oldukça eski yıllara dayanmaktadır. 1960’lı yılların sonlarında başlayan yayınlarda, “normal aralık (normal değerler)” olarak adlandırılmış ve istatistiksel hesaplama yolları tartışılmıştır. Ancak “**normal değer**” olarak kullanılan terminoloji bazı sakıncalar nedeniyle terkedilmiştir. Çünkü normal terimi oldukça göreceli bir kavramı ifade etmektedir.

Günümüzde normal terimini açıklamak için bazı tanımlamalar yapılmıştır.

Bu tanımlamalar:

- **Bireyin kendi normali:** Bireyin sağlıklı döneminde elde edilmiş değer.
- **Optimum sağlık kondisyonundaki bireylerden** elde edilmiş verilere dayanan değerler.
- **Cohort (eş grupları) normalleri:** Hastanın grubunu temsil eden sağlıklı toplumdan elde edilmiş değerler.
- **Genel toplum normalleri:** Hastanın geldiği toplumun tüm fertlerini temsil eden gruptan elde edilmiş normaller.

➤ **İstatistiksel anlamıyla normal dağılım ya da Gaussian dağılıma uyan veriler grubu** (biyolojik veriler her zaman normal dağılım gösteren çan eğrisi grafiğine uymaz)¹⁵.

Epidemiyoloji yönünden değerlendirildiği zaman, %95 aralıktaki değerler normal olarak alındığında, %5'lik dış alanlardaki normal bireylerin mutlaka hasta olduğu kabul edilmektedir. Klinik yönden değerlendirildiğinde, sağlığın göreceli bir kavram olduğu düşüncesine ters düşmektedir.

Örneğin; normal ürik asit değeri, yaş, cinsiyet, ırk, fiziksel aktivite, ilaç, genetik faktörler gibi, birçok etken altındadır. Bireyden bireye değişebilen değerlerin hangilerinin normal olarak tanımlanması gerektiğini belirlemek çok zor, hatta imkânsızdır. Bireyin hangi sağlık durumlarında normal olduğunu belirlemek, yine zor işlemdir. Çünkü aynı kişi bile, hayatının farklı dönemlerinde farklı sağlık durumlarında bulunabilmektedir.

Bu nedenle, “normal” terimi terk edilerek, karşılaştırmada temel alındığı için, “referans” teriminin daha uygun olacağı görüşü yaygın olarak benimsenmiştir^{16,17,18}.

4.1.2 Referans Değer ve Referans Aralığının Tanımı

Referans değer tanımı NCCLS'nin ilgili dokümanında şöyle yapılmaktadır: “Bir referans bireyinde belirli bir fenotipin gözlemlenmesi ya da ölçülmesi yolu ile elde edilen değerdir”⁴.

IFCC ise “referans değerler” terimini, “belirli bir kantite için tanımlanmış tek bir bireyden veya gruptan elde edilen değerlerdir” olarak tanımlar ve bu terimin kullanılmasını önerir. Bununla ilişkili olarak referans birey, referans değer, referans dağılım, referans sınır, referans aralık ve gözlenen değerler terimlerini de önermiştir¹⁹.

Dolayısı ile örnek bir gruptan seçilen referans bireyleri bir araya getirilerek, bir referans kitlesi oluşturulabilir. Bu değerler bir dağılım oluşturur ve bu dağılım istatistiksel analize tabi tutulduğunda dağılımın belli bir bölümünü sınırlandıran alt ve üst değerlerin içine aldığı kesim dağılımın belli bir yüzdesini ifade eder¹.

Bu arada, yukarıda adı geçen terimlerin, IFCC'nin önerdiği terminolojiye göre tanımını yapmak yerinde olacaktır^{1,16}.

- **Referans değeri:** Referans örnek grubundaki bireylerde yapılan özel ölçümler veya gözlemlerin sonucunda elde edilen değerlerdir.
- **Referans dağılımı:** Referans değer verilerinin istatistiksel dağılımıdır.
- **Referans sınır:** Referans dağılımdan bulunur ve tanımlayıcı amaç için kullanılır.
- **Referans aralığı:** Alt ve üst referans sınırları içine alan aralıktır. Bazı durumlarda tek bir referans sınır önemli olabilir. Bu durumlarda, genellikle üst sınır (X) önemlidir ve referans aralık, sıfır ile üst sınır arasındadır (0-X).
- **Gözlenen değerler:** Gözlem ve ölçümle belirlenen, tıbbi referans değerler, referans dağılım, referans sınırları ve aralıklarıyla karşılaştırılarak tıbbi karar vermek için kullanılan sayısal değerdir.

Referans değerler terimi, önüne değerlerin hangi temele göre elde edildiğini veya neyi / hangi grubu temsil ettiğini gösterir bir sıfat eklenerek kullanılmaktadır. *Örneğin; sağlıklı ilişkili referans değerler, diyabetik hastalar, yatan diyabetik hastalar ve ayaktan tedavi gören diyabetik hastalar gibi...* Bu sıfatlar her referans değerinin sağlıklı popülasyona ilişkin olmadığını kanıtlamaktadır¹⁹.

Diğer bir ayırım da bireyin ve popülasyonun referans değerleri arasındadır. Bireyin referans değeri bireyin daha önce tanımlanmış sağlık durumuna ilişkin kendisinin değeridir. Popülasyonun referans değeri ise, tanımlanmış sağlık durumundaki birey grubundan elde edilmiş değerlerdir ve *referans değerlerin* başına hiçbir sıfat konmadan kullanıldığı zaman popülasyonun referans değerleri kastedilmektedir¹⁹.

4.2 Referans Birey

4.2.1 Referans Bireyin Tanımı

Referans birey, klinik araştırma yapılan bireylerle karşılaştırılmak üzere tanımlanmış kriterlere göre seçilmiş bireydir¹⁵.

4.2.2 Referans Bireylerin Seçilmesi

Referans bireyler grubuna hangi bireylerin seçileceği bir dizi kriter ile belirlenir. Bu kriterler referans popülasyonun tanımını, sağlık veya ilgilenilen hastalık için spesifikasyonları içerir¹⁵. Tablo 1'de sağlıklı ilişkili referans bireylerin seçimi için önemli olan dışlama kriterleri belirtilmektedir.

Tablo 1: Sağlıkla ilişkili referans değerleri için dışlama kriterlerine örnekler^{15,19}.

Sağlıkla İlişkili Referans Değerleri İçin Dışlama Kriterleri	
Hastalık	
Risk faktörleri	Obezite Hipertansiyon Çevresel ve mesleksi riskler Genetik olarak belirlenen riskler
Farmakolojik olarak aktif ajanların alınması	Hastalık ve rahatsızlık için ilaç tedavisi Oral kontraseptifler İlaç bağımlılığı Alkol Tütün
Özel fizyolojik durumlar	Gebelik Stres Yoğun egzersiz

Yukarıda yapılan açıklamalarda değinildiği gibi öncelikle referans popülasyonunun iyi belirlenmesi gerekir. Bu popülasyon kişinin kendisi (kişinin sağlıklı dönemlerinde elde edilmiş olan test sonuçları), hastane dışı (sağlıklı varsaydığımız popülasyon) veya hastane popülasyonu olabilir. Hatta daha spesifik değerlere ulaşmak isteniyorsa, hasta grupları bile ayrı popülasyonlar olarak ele alınabilirler^{20,21}.

Referans popülasyonu, istatistiksel bir çalışmada genelde varsayılan ve hedef alınan, ancak ulaşılması çok zor ya da imkânsız olan kitleyi temsil eder³. İdeal olan tüm popülasyonun muayene edilmesi ve kriterlere uyanlar arasından rastgele referans bireylerin belirlenmesidir. Fakat bu birçok nedenden dolayı pratikte mümkün değildir¹⁹. Bundan dolayı referans popülasyonunu en iyi şekilde temsil eden referans bireylerin seçiminde birkaç yöntem geliştirilmiştir.

4.2.2.1 Direkt (Doğrudan) Örnekleme Yöntemi

Bireylerin ana toplumdaki tanımlanmış kriterlere göre seçimidir. IFCC ve NCCLS'nin referans değerlerin hesaplanmasıyla ilgili standartları referans bireylerin direkt örnekleme ile seçilmelerini önermektedir. Bu yöntemde, belirlenmiş kriterlere göre hazırlanan anket formları doldurulup, sonra bireylerin tetkikleri yapılır. Tablo 2'de NCCLS C28-A standartlarına uygun olarak, örnek anket formundan yararlanılarak hazırlanan anket formu görülmektedir⁴.

Tablo 2: Referans aralık saptama anket formu²².

TÜM BİLGİLER KESİNLİKLE GİZLİ TUTULACAKTIR VE SİZİN KAN ÖRNEĞİNİZDEN ELDE EDİLEN SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ İÇİN KULLANILACAKTIR.												
ÖRNEK NO:	ÖRNEK ALINDIĞI SAAT:	(LABORATUVAR TARAFINDAN DOLDURULACAKTIR)										
İSİM (ADI,SOYADI):	MEDENİ HALİ:	BOY:	MESLEK:	TELEFON:								
YAŞ: (YIL)	CİNSİYET:	İRK:	BOY:	(m)	(cm)	AĞIRLIK:	(kg)					
KENDİNİZİ SAĞLIKLI HİSSEDİYOR MUSUNUZ?			(E)	(H)								
DÜZENLİ OLARAK EGZERSİZ YAPIYOR MUSUNUZ?			(E)	(H)								
EVET İSE NE KADAR SIKLIKTA? (SAAT/HAFTA)												
AKTİVİTENİN DERECESESİ?	(HAFİF)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	(AĞIR)
SON ZAMANLARDA HİÇ RAHATSIZLANDINIZ MI?			(E)	(H)								
EĞER EVET İSE NE ZAMAN?	VE NEDEN?											
REÇETE EDİLMİŞ İLAÇ ALIYOR MUSUNUZ?			(E)	(H)								
EĞER EVET İSE NE?	SÜRESİ:											
EN SON İLAÇ NE ZAMAN ALDINIZ?	ADI:											
VİTAMİN İLACI ALIYOR MUSUNUZ?			(E)	(H)								
EĞER EVET İSE NE?	SÜRESİ:											
İŞİNİZDE TEHLİKELİ KİMYASAL MADDELERE MARUZ KALIYOR MUSUNUZ?	(E)	(H)										
EĞER EVET İSE NE?	SÜRESİ:											
SİGARA KULLANIYOR MUSUNUZ?			(E)	(H)								
EĞER EVET İSE NE ŞEKİLDE?	NE KADAR?		SÜRESİ:									
ÖZEL DİYET UYGULUYOR MUSUNUZ?			(E)	(H)								
EĞER EVET İSE LÜTFEN TANIMLAYINIZ	SÜRESİ:											
HANGİ TİP TUZ KULLANIYORSUNUZ (İYOTLU-İYOTSUZ)												
ALKOL KULLANMA ALIŞKANLIĞINIZ VAR MI?			(E)	(H)								
EĞER EVET İSE NE ŞEKİLDE?	HANGİ SIKLIKTA?		SÜRESİ:									
EN SON ALKOL NE ZAMAN ALDINIZ?												
BİR DOKTOR KONTROLÜ ALTINDA MİSİNİZ?			(E)	(H)								
EĞER EVET İSE NEDEN?												
RAHATLATICI İLAÇ KULLANIYOR MUSUNUZ?			(E)	(H)								
EVET İSE NE?	HANGİ SIKLIKTA?		SÜRESİ:									
SON ZAMANLARDA HASTANEYE YATTINIZ MI?			(E)	(H)								
NE ZAMAN?	NEDEN?											
AİLENİZDE GEÇİRİLMİŞ BİR HASTALIK VAR MI?			(E)	(H)								
EĞER VAR İSE TANIMLAYIN:												
SON GÜNLERDE ASPİRİN YADA AĞRI KESİCİ ALDINIZ MI?			(E)	(H)								
EĞER EVET İSE NE?	NE ZAMAN?											
SON GÜNLERDE SOĞUK ALGINLIĞI VE ALLERJİ TEDAVİSİ GÖRDÜNÜZ MÜ?	(E)	(H)										
EĞER EVET İSE NE?	NE ZAMAN?											
SON GÜNLERDE HİÇ ANTİBİYOTİK VEYA MİDE İLACI ALDINIZ MI?			(E)	(H)								
EĞER EVET İSE NE?	NE ZAMAN?											
DİYET HAPİ KULLANIYOR MUSUNUZ?			(E)	(H)	SÜRESİ:							
KADINLAR İÇİN:												
ADET GÖRÜYOR MUSUNUZ? (E) (H)	EĞER EVET İSE, EN SON ADET TARİHİNİZ NEDİR?											
EĞER HAYIR İSE, HORMON REPLASMAN TEDAVİSİ ALIYOR MUSUNUZ? (E) (H)												
EĞER VARSA, BEBEĞİNİZİ EMZİRİYOR MUSUNUZ? (E) (H)												
HAMİLE MİSİNİZ? (E) (H)	EĞER EVET İSE, TAHMİNİ DOĞUM TARİHİNİZ NEDİR?											
ORAL KONTRASEPTİF KULLANIYOR MUSUNUZ? (E) (H)	EĞER EVET İSE HANGİSİ?											

Bireyler seçilirken bu faktörlerin etkisi altında olup olmadığına bakılır, bu kriterler seçim esnasında uygulamanın yönüne göre iki şekilde kullanılabilir¹;

➤ **Test öncesi örneklem (A priori);** Örneklem içinden, tanımlanmış katılım kriterlerine uygunluklarına göre bireylerin direkt metotla seçilmesidir^{15,23}. Analiz yöntemi ile ilgili bilgiler çok sayıda ve çok iyi biliniyorsa bu yöntem tercih edilir. İleriye dönük bir ayıklamadır^{16,17}.

➤ **Test sonrası örneklem (A posteriori);** Çok sayıda bireyin sonuçlarını içeren iyi düzenlenmiş, elimizdeki tüm koşulları sağlayan demografik bir veritabanından tanımlanmış katılım kriterlerine uyan bireylerin direkt metotla seçilmesidir^{1,15}. Analiz yöntemi ayrıntılı bilinmiyor ve hakkında yeterli bilgi toplanamıyorsa önce bireylerden örnek alınır. Analiz yapıldıktan sonra, ayırma ve alt gruplara bölme işlemi yapılır^{16,17}. Eğer veritabanı iyi düzenlenmemişse, yüzeysel ve kulaktan dolma bilgilerle referans bireyi seçimi yapılamaz. Bu durumda indirekt örnekleme yapmak ve istatistiksel analiz metodunu da buna göre seçmek daha yerinde olacaktır¹.

A priori ve A posteriori örneklem yaparken bireyler iki şekilde seçilir:

➤ **Rastgele örneklem;** Her bireye eşit seçilme şansı veren bir işlemdir. Referans grup oluşturulmasında bireylerin rastgele olması daha uygundur. Çünkü grubun hepsinin referans grubu kriterlerini sağladığı düşünülür. Elde edilen veriler istatistiksel analiz ile değerlendirilir. Fakat bu şekildeki çalışmanın gerçek hayatta uygulanması zordur. Bu amaçla genellikle kan donörlerinden ve hastane çalışanlarından grup oluşturularak referans aralık hesaplanması sık yapılan, ancak rastgele örneklem tanımına uymayan bir işlemdir¹⁶.

➤ **Rastgele olmayan örneklem;** Bireylere eşit olmayan seçilme şansı veren bir işlemdir. Bu, çoğunlukla uygulanan bir yöntemdir.

4.2.2.2 İndirekt (Dolaylı) Örnekleme Yöntemi

Bireylere dikkat edilmeksizin, analiz sonuçlarının kayıtlı bulunduğu veritabanından belli kurallara uygun şekilde test sonuçlarının seçimidir¹⁵. Ancak yukarıdaki ölçütlere göre bir ayıklama yapılmaksızın veriler olduğu gibi alınır. Bu yöntem daha pratik bir yöntem olmakla beraber toplanan veri kitlesinin istatistiksel analizi daha farklı işlemler gerektirir¹.

Direkt örnekleme yöntemi uygulama zorluğu nedeniyle fazla popülerite kazanmamış, birçok araştırmacıyı kullanılabilirliği kolay yöntemler bulmaya zorlamıştır. İlk olarak 1999 yılında Ferré-Masferrer ve arkadaşları hasta verilerinin istatistiksel olarak aşırı karışık ve geniş dağılım göstermediği

takdirde, referans aralığı belirlemede kullanılabileceğini göstermişlerdir^{2,5}. Nitekim takip eden çalışmalarda, klinik laboratuvarların hizmet verdikleri hasta kitlelerini kendi referans popülasyonları olarak almalarının daha güvenilir olacağını savunan araştırmacıların sayısı da artmıştır^{19,24,25}.

İndirekt örneklendirmenin temel prensibi şuna dayanmaktadır: Klinik laboratuvarlarda üretilen sonuçların çoğunluğu tam olarak Gaussian bir dağılım göstermeseler bile, normale yakın bir dağılım halinde çıkmaktadır. Çok fazla sapma veya herhangi bir gruplaşma olmamak şartı ile bu dağılımın içindeki gerçekte Gaussian tipe uyan bölümü alınabilir. Bu amaçla, indirekt örneklendirme ile toplanan verileri değerlendirebilen çeşitli istatistiksel analiz yöntemleri tanımlanmıştır. Bu metotlar bilgisayar sistemlerinin yardımı ile de oldukça kolay uygulanır hale gelmiş ve yaygınlaşmışlardır^{1,26}. Ancak bu yöntemlerin de bazı dezavantajları bulunmaktadır. Çünkü bu konuda tanımlanmış birden fazla yöntem vardır ve elde edilen alt ve üst referans limitleri tamamıyla o yöntemde kullanılan matematiksel metoda bağlı kalmaktadır. Bir diğer dezavantaj ise özellikle bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir; elde edilen referans aralıkları o hastanenin belli bir dönemini yansıtmakta ve değerler hastaneden hastaneye farklılıklar gösterebilmektedir^{1,9}. Bu şekilde saptanan referans aralıklarının daha genel bir hasta popülasyonuna uygulanması sakıncalı görülmektedir.

İndirekt örneklendirme yoluyla veri toplanmasında da uyulması gereken bazı hususlar vardır²⁷; bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kullanılan örnek dağılım, referans popülasyonunun bir parçası olmalıdır. Bunun için en uygun yöntem hasta verileri seçilirken hastane kayıtlarının kullanılmasıdır. Buradan taburcu edildiği andaki tanısı ve demografik bilgileri elde edilebilir.

2. Örnek referans dağılımı ünimodal olmalıdır, ancak yatık bir dağılım olabilir. Dağılımın içinde homojeniteyi bozacak gruplaşmalar olmamalıdır.

3. Verilerin yoğunlaştığı bölge, dağılımın moduna uymalıdır. Moddan uzak bölgedeki birikmeler büyük olasılıkla hastalıkla ilişkili verilerdir.

4. Total dağılım ile örnek dağılımın modları birbirlerine yakın olmalıdır.

Görüldüğü gibi indirekt yöntem, direkt yöntemden daha kolaydır, sonuçta herhangi bir veri seçimi yapılmamaktadır. Ancak dağılımda bimodal görünüm

ortaya çıkarsa, kesinlikle hasta tanısı ve demografisi kullanılarak muhtemel gruplaşmalar engellenmelidir.

Referans değerler belirlenirken projenin amacına göre bu örneklem stratejilerinden biri, diğerlerine üstün olabilir. Buna göre hangi metodun kullanıldığı, uygulama sonrası belirtilmelidir¹⁵.

Sonuç olarak, her iki yolla da örneklendirme yapılabilir ve bunlara göre seçilen referans bireyleri de farklı istatistiksel metotlarla değerlendirilebilir. Ne kadar sağlıklı bir veri seçimi yapılırsa daha sonraki basamaklarda, dağılımlarda gruplaşmaya ve uç değerlere o kadar az neden olur.

Sıklıkla kullanılan bir diğer kriter de hastanın taburcu olduğu andaki kaydına geçen tanısıdır. Genellikle bu tanı kullanılarak hastanın tüm test sonuçları yerine, bazı test sonuçları dışlanmakta ve o tanıda belirtilen patolojinin etkilemediği test sonuçları örnek referans kitlesine dahil edilmektedir²⁸. Bu yöntem aslında bir çeşit A posteriori örneklendirmedir ve yapılan şey hastanın demografik bilgilerinin yanı sıra tanısının da kullanılmasıdır.

4.3 Referans Kitlesinin Gruplandırılması

Veri setinin gruplandırılması referans aralığı hesaplanmasında önemli bir noktadır. Gaussian dağılımlara uyan ve modülasyona uğramayan verilerde gruplandırmaya gerek yoktur. Ancak biyolojik veriler genellikle Gaussian dağılımlara uymazlar ve sağa ya da sola yatık dağılırlar. Çünkü biyolojik verilerde modülasyona yol açan faktörler çok fazladır. Dağılımlardaki bu gruplaşmanın nedeni olan faktörler Tablo 3'te sıralanmıştır.

Bu faktörler de ilgili NCCLS dokümanında belirtilmiştir⁴. Dikkat edilirse bazı faktörler Tablo 1'de belirtilen dışlama kriterleri ile aynıdır. Bu faktörlerin etkileri değişebilmektedir. Yaş ve cinsiyet en fazla kullanılan kriterlerdir. Bir çalışmada dışlama kriteri kabul edilen bir faktör başka bir çalışmada dağılımları gruplara ayırmada kullanılabilir. Çalışmanın sonunda istatistiksel olarak gruplar arasında önemli bir fark olup olmadığına bakılabilir, bu amaçla Student's t-test kullanılan en yaygın analiz yöntemidir. Bu test iki farklı grubu karşılaştırmada kullanılır; ANOVA (Analysis Of Variance; Varyans Analizi) yöntemi ise ikiden fazla grubun olduğu durumlarda kullanılmaktadır^{29,30,31}.

Tablo 3: Referans kitlesindeki gruplaşmaya yol açan faktörler¹⁹.

Referans Kitlesindeki Gruplaşmaya Yol Açan Faktörler	
Yaş	Örnek alınırkenki vücut postürü
Kan grubu	İrk
Biyoritm	Cinsiyet
Diyet	Menstrüel siklus
Açlık veya tokluk	Gebelik
Egzersiz	Örnek alım saati
Coğrafi yerleşim	Tütün kullanımı

Hastane şartları göz önünde bulundurulduğunda iyi hazırlanmış formlar kullanılarak bu kriterler tek tek uygulanabilir. Bu formların A priori örneklendirmede kullanılması birey seçimini olumlu yönde etkileyecektir. Ancak bu işlemlerin kan alımından önce gerçekleştirilmesi gerekir^{32,33,34}.

4.4 Birey Örneklerinin Toplanması ve Analitik Prosedür

Referans aralığı belirlenecek analitin özellikleri iyi bilinmeli, laboratuvar koşulları, ölçüm yöntemi ve ölçüm cihazı iyi laboratuvar uygulamaları çerçevesinde standardize edilmelidir.

Bir testin analiz prosedürü klinisyen tarafından istenmesinden, test sonuçlarının klinisyene ulaşmasına kadar geçen süreyi kapsar. Referans aralığı belirleme çalışmalarında da buna benzer bir prosedür uygulanır. Üç aşamadan oluşur.

4.4.1 Preanalitik Evre

Örnekler toplanmadan önce bireylerin hazırlanması, laboratuvar koşullarının sağlanması ve analizden önceki işlemler gibi preanalitik standardizasyonun sağlanması hem bias* engeller veya minimize eder, hem de bu etkenlerden dolayı varyasyonun ortaya çıkmasına engel olur¹⁹. Preanalitik faktörler biyolojik ve metodolojik olarak iki ana başlık altında etki ederler¹⁶. Tablo 4 ve tablo 5'te bu değişkenler sistematik olarak sıralanmıştır.

Tablo 4: Preanalitik biyolojik faktörler^{15,16,19,35}.

Preanalitik Biyolojik Faktörler	
<u>İnternal Faktörler</u>	• Kişisel değişimler• Yaş• Irk• Cinsiyet
<u>Eksternal Faktörler</u>	• Egzersiz, fiziksel aktivite• Hastaneye yatma ve hareketsizlik• Gebelik, menstrüel siklus• Diyet ve yenilen şeylerin etkisi• Kahve, tütün, alkol kullanımı• İlaç etkileşimleri• Başka hastalıklarla etkileşim• Sirkadiyen değişiklikler• Ateş, şok, travma, stres• Transfüzyon ve infüzyon• Seyahat• Çevre şartları• Mevsimsel değişimler• Şişmanlık• Örnek alınırkenki vücut postürü

Görüldüğü gibi preanalitik etkenler oldukça fazladır. Bu yüzden her aşamada önlemler alınmalıdır. Bu önlemler biyolojik kaynaklı sapmaları azaltır

*Test sonuçlarının beklenen referans değerlerinden farklılığını gösteren sistematik sapmadır¹⁹

ve bu şekilde hastalık, risk göstergeleri veya tedavinin etkileri gizlenmemiş olur¹⁹.

Tablo 5: Preanalitik metodolojik faktörler^{15,16,19,35}.

Preanalitik Metodolojik Faktörler	
<u>Örnek Alınırken Etki Eden Faktörler</u>	• Örnek alınmadan önceki dinlenme süresi• Örneğin alındığı zaman• Ekipman• Kullanılan malzemenin temizliği• Örnek alındığı yer ve alınma şekli• Kan alınan tüp ve kullanılan antikoagulan• Örneğin etiketlenmesi
<u>Örneğin Analize Hazırlık Aşamasındaki Faktörler</u>	• Örneğin taşıma şekli• Pıhtılaşma süresi• Serum / plazmanın ayrılması• Örneğin korunma ve saklanması• Analize Hazırlık

Laboratuvarda örneklerin tiplerine göre toplanma / alınma, analize hazırlık ve korunmaları konusunda prosedürler oluşturulmalı, referans bireylerden örnekler prosedürlere uygun alınmalıdır. Örneğin; referans değerler belirlenirken, vücut postürü diffüze analitler için çok önem arz ederken, sodyum gibi diffüze olmayanlar için önemsizdir¹⁹. Analitlere göre değişiklik gösteren işlemler de ayrıca not edilmelidir¹⁶.

4.4.1.1 Kan Örneklerinin Alınması

Standardizasyon kan örneklerinin alınmasında önemli bir ölçüttür. Her ölçümden önce preanalitik faktörlerin değerlendirilmesi ve tüm aşamaların standardize edilmesi dağılımların gruplaşmaya neden olmaması için gereklidir³⁶. NCCLS bu tip örneklerin nasıl alınması gerektiğini çeşitli prosedürlerle

belirlemiştir¹⁹. Ayrıca acil hastalar için ayrı referans kriterleri tanımlanması uygun bir yaklaşımdır³⁶.

Kan alımından bir gün öncesi hastaların yapması gerekenler ile ayaktan başvuran hastalardan, yatan hastalardan, çocuk ve bebeklerden kan alım teknikleri de standartlara uygun olarak yapılmalıdır^{1,37}.

4.4.1.2 Kan Örneklerinin Transferi ve Ayrılması

Alınan kan örnekleri laboratuvara hızlı bir şekilde transfer edilmeli ve tetkik edilecek analite uygun şartlarda taşınmalıdır. Kan amonyak düzeyi, kan gazları, asit fosfataz, laktat ve piruvat ölçümleri; gastrin, renin, PTH gibi hormonal testlerin ölçümleri için alınan kanlar +4°C'de transfer edilmelidir. Bunun için buzlu su içeren bir kapta taşımak en uygun yoldur. Ayrıca, bu gibi sıcaklığa duyarlı analitler için kan örnekleri soğutulmuş santrifüjlerde çevrilmelidir.

Alınan kan örneği 20-30 dakika bekletildikten sonra iki saat içinde santrifüj edilmelidir. Erken ayrılan serumlarda fibrin oluşumu devam ettiğinden otoanalizörde tıkanma veya hatalı ölçümlere neden olabilir. Ayrılan serumlar ışıktan korunmalı ve bekletilmeden analiz edilmelidir. Bu şekilde, bekletilme ile serum analitlerinin hipokonsantre olması engellenecektir. Eğer hemen analiz işlemi yapılmayacaksa +4-7°C'de 24 saat; 3 güne kadar -20°C'de saklanabilir; daha uzun süre saklanacaksa -70°C' de tutulmalıdır. Bu örnekler çıkartıldığında çözümleri için 25°C'de su banyosunda tutulmalı ve 20 defa ters yüz edilmeli, ardından kullanılmalıdır. Çözülmüş örnekler yeniden dondurulmamalıdır^{1,29,38}.

4.4.2 Analitik Evre

Referans değerlerin kullanılabilmesi için analitik performansı etkileyen faktörler; ekipmanın tanımlanması, su da dahil reaktifler, ham verinin tipi ve hesaplama yöntemleri de dahil analiz yöntemi, kalite kontrol ve uygunluk kriterleri, gün içi ve günler arası değişkenler, kalibrasyon standartları gibi koşul olan özelliklerin açıklanması gerekir^{16,19}. Eksternal kalite değerlendirme programları sonuçları ile doğruluk verileri de değerlendirilir¹⁶.

Açıklanan bu özellikler diğer araştırmacıların aynı çalışmayı yapabileceği ve rutin laboratuvarlarda hasta sonuçları alındığı zaman referans değerlerin

karşılaştırılabileceği şekilde olmalıdır. Referans ve gözlenen değerlerin karşılaştırılabilir olması için aynı analitik yöntem kullanılmış olmalıdır¹⁹.

4.4.3 Postanalitik Evre

Postanalitik evre, test sonuçlarının çıkmasından klinisyene veya araştırmacıya ulaşmasına kadar geçen süredir. Bu evrede otomatize cihazlarla donatılmış laboratuvar bilgi sistemi bulunan laboratuvarlarda hata olasılığı oldukça düşüktür. Ancak çıkan sonuçlar el ile kayıt ediliyorsa laboratuvar çalışmasının dikkatsizliği veya dalgınlığı hata oranını artırmaktadır.

4.5 Referans Değerlerin İstatistiksel Analizi

Referans için alınan birey örneklerinin analizinden sonra veriler bir araya toplanarak istatistiksel olarak incelenir. Bu incelemeler referans değerlerin uygun gruplara ayrılmasını, her grubun dağılımının değerlendirilmesini, aşırı uç değerlerin belirlenmesini ve referans aralıkların saptanmasını içerir¹⁹.

4.5.1 Verilerin Toplanması

Analiz sonrası elde edilen referans verileri hangi bireylerden oluşursa oluşsun, tıbbi geçerlilik için tanımlanmış uygun koşullarda elde edilen verilerden hesaplanmalıdır. Referans değerlerin kullanılabilmesi için, aşağıdaki koşullara mutlaka uyulmalıdır^{16,17}.

1. Referans bireyler açık ve ayrıntılı olarak tanımlanmalı ve kaydedilmelidir.
2. Klinik karar verilirken, karşılaştırılan parametreden başka, karşılaştırılan grup referans grubuyla benzer olmalıdır. *Örneğin: Hastalık var / yok kararında, hasta, sağlıklı olduğuna karar verilmiş olan referans grubuyla karşılaştırılırken, terapötik ilaç izlemede doz ayarlamada aynı hastalığı geçirmiş ve semptomları ilaçla yok edilmiş grup referans alınır.*
3. Birey örneklerinin alındığı analiz örneklerinin hazırlandığı koşullar standardize edilmelidir.
4. Ölçü birimleri aynı olmalıdır.
5. Sonuçların elde edildiği analiz yöntemleri mümkün olduğu kadar standardize olmalı ve analitik kalite kontrolü kanıtlanmış olmalıdır.
6. Tüm testlerin tanısal duyarlılığı, tanısal özgüllüğü, prevalansı ve yanlış

kararlara neden olduğu zaman yol açtığı mali ve klinik zarar mutlaka bilinmelidir.

4.5.2 Referans Değerlerin Gruplara Ayrılması

Referans değerler yaş, cinsiyet ve diğer karakteristiklere göre alt gruplara ayrılabilirler (Tablo 6). Gruplara ayırma tabakalama, kategorizasyon veya alt gruplara ayırma olarak da adlandırılmaktadır. Gruplara ayırmanın amacı bireyler arasındaki varyasyonların en aza indirilmesidir. Sınıf içi varyasyon ne kadar az ise o kadar dar ve duyarlı referans aralık hesaplanır. Genel olarak, sınıflar arasında istatistiksel olarak farklılık varsa referans değerler alt gruplara ayrılmalıdır³.

Gruplara ayırmada en önemli ve en sık kullanılan iki ölçüt cinsiyet ve yaştır. Sıklıkla postnatal, infant, puberte, premenopozal menopozal ve yaşlılık hallerinde değişim daha belirgindir¹⁶. NCBI (National Center for Biotechnology Information; Ulusal Biyoteknoloji Bilgilendirme Merkezi)'ın internet sitesinde yaşa göre gruplara ayırma Tablo 7'de gösterilmiştir³⁹. Birçok araştırmacı bu ayırımı kullanmaktadır.

Tablo 6: Referans gruplarını mümkün olan alt gruplara ayırmak için kullanılan gruplama kriterlerine örnekler¹⁹.

Referans Gruplarını Ayırma Kriterleri
• Yaş (eşit aralıklarda kategorize edilmesi gerekmez)• Cinsiyet• Genetik faktörler ○ Irk (etnik köken)○ Kan grupları (ABO)○ Histokompatibilite antijenleri (HLA)• Fizyolojik faktörler ○ Menstrüel döngü evresi○ Gebelik evresi○ Fiziksel durumlar• Diğer faktörler ○ Sosyoekonomik○ Çevresel○ Kronobiyolojik

Tablo 7: Referans gruplarının yaşa göre sınıflandırılmasına bir örnek³⁹.

ÇAĞI	YAŞ ARALIĞI
Tüm İnfantlar	Doğum-23 ay
Tüm çocuklar	0 yaş-18 yaş
Tüm yetişkinler	19 yaş ve daha büyük
Yenidoğan:	Doğum-1 aylık
İnfant	1 ay-23 ay
Okul öncesi çocuk	2 yaş-5 yaş
Çocuk	6 yaş-12 yaş
Adolesan	13 yaş-18 yaş
Yetişkin	19 yaş-44 yaş
Orta yaş	45 yaş-64 yaş
Yaşlı	65 yaş ve daha büyük
80 ve üzeri	80 yaş ve daha büyük

Kemik yaşı, boy ve vücut kütle indeksi gibi ölçütler, çocukların sınıflandırılması için, gerçek yaştan daha iyi belirleyicidirler⁴⁰.

Ayrıca bir laboratuvar değişkeni büyük ölçüde yaş ve cinsiyet gibi sağlık alanındaki araştırmalar için çok önemli olan demografik değişkenlerle korelasyonludur. Bireyler arasındaki bu çeşitlilikten kaynaklı olarak popülasyona ait referans aralıklarının mümkün olduğu kadar özel bir aralık olarak hesaplanması gerekir. Bu nedenle de referans aralığı oluşturulurken bu özel aralığı oluşturabilmek için popülasyon daha homojen alt gruplara ayrılmalıdır. Bu alt gruplara ayırma işlemi hekimlere bireylerin sonuçlarını bireyin demografik karakterine göre farklı bir aralıkta eşleştirme olanağı sağlar.

Fakat laboratuvar verilerini ayırmak için standart istatistiksel tekniklerin kullanılması (iki grup ortalamasının, varyansının karşılaştırılması) uygun değildir.

Referans aralıklarının alt gruplara ayrılmasında daha önce yapılan çalışmalarda alt gruplara bilimsel ayırma yöntemleri olmasına rağmen, tam olarak araştırmacılar fikir birliği sağlayamamışlardır. Bu metotlar şunlardır:

1. Harris ve Boyd Metodu:

Laboratuvar verilerinin alt gruplara ayrılması için gerekli olan ilk çalışmayı 1990 yılında Harris ve Boyd yapmışlardır. Bu çalışmalarında Harris ve Boyd birleştirilmiş verilerinin, alt gruplar ile karşılaştırıldığında, ayırmanın kişiler arasındaki çeşitliliği azaltma eğiliminde olması gerektiğini düşünerek çalışmalarına başlamışlardır. Fakat alt gruplar arasında büyük bir farklılık olsa bile, böyle faydalı bir azalmaya ulaşmanın zor olduğunu görmüşlerdir. Bu nedenle kişiler arasındaki çeşitliliği azaltmaktan vazgeçip bunun yerine genel referans sınırlarının dışında kalan alt grupların oranı üzerinde durmuşlardır⁴¹. NCCLS tarafından Harris ve Boyd'un önerdiği bu ayırma metodu önerilir⁴.

2. Lahti Metodu:

Lahti bu konudaki ilk çalışmasını 2002 yılında yapmıştır. Bu çalışmada ayırma kriteri olarak, genel referans sınırları dışında kalan yüzdeler için ya da alt grupların dağılımının referans sınırları arasındaki uzaklığı için kritik değerler önermiştir²⁵. Fakat bu çalışması normal dağılmış verileri alt gruplara ayıran geniş bir çalışmadır ve alt grupların prevalanslarını eşit olarak düşünmüştür. Ancak prevalansların etkisini belirledikten sonra eşit olmayan prevalans değerleri için yüzdeler ve uzaklık için yeni kritik değerler hesaplamıştır²⁹. Ayrıca Lahti normal dağılmayan verileri alt gruplara ayırmak için 2004 yılında bir yöntem geliştirmiştir⁴².

3. Martin Gellerstedt Bilgisayar Algoritması:

Martin Gellerstedt 2006 yılında alt grupların dağılımının normal dağılım ve prevalans değerlerinin eşit olmadığı durum için bir bilgisayar algoritması geliştirmiştir⁴³.

4. MARS (Multivariate Adaptive Regression Splines; Çok Değişkenli Uyumlu Regresyon Uzanımları Tekniği):

Fizikçi ve istatistikçi Jerome Friedman 1991 yılında Stanford'da MARS tekniğini ilk olarak ortaya atmıştır. MARS adımsal bir regresyon yöntemidir ve regresyon setinin performansını geliştirmek için tekrarlamalı ayırma metodunun ve adımsal lineer regresyonun genelleştirilmiş bir hali olarak görülebilir^{11,42}. MARS, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki doğrusal olmayan ilişkileri doğrusal yapıya dönüştürme amacıyla uygun transformasyonlar bulmada ve bağımsız değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimleri belirlemede optimum bir yeniliktir^{11,12}. MARS tekniği bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında oluşturulan fonksiyonel ilişkiye ait hiçbir varsayım içermeyen parametrik olmayan bir yöntemdir. Bağımsız değişkenlerin farklı aralıklarına karşılık gelen temel fonksiyonları kullanarak MARS esnek bir regresyon modeli inşa eder.

Parçalı temel fonksiyonlar ve bunların kombinasyonlarını kullanarak ve regresyon modellerindeki hem ileriye hem de geriye doğru ilerleme algoritmalarından yararlanılarak MARS modeli elde edilebilir.

MARS modeli şu şekilde tanımlanır:

$$Y = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k B_k(X)$$

Burada;

k: Düğüm sayısını

K: Temel fonksiyon sayısını

X: Bağımsız değişkeni

β_0 : Modeldeki sabit terimi

β_k : Regresyon katsayısını

$B_k(X)$: Temel fonksiyon'u belirtir.

Temel fonksiyon ise aşağıdaki gibi tanımlanır.

$$B_k(X) = \prod_{j=1}^{J_k} [s_{kj}(x_{wkj} - t_{kj})] \quad k=1, \dots, K$$

Buradaki;

J_k : Etkileşim derecesini göstermektedir.

$[.]_+ = \max[0, .]_+$

$s_{kj} : \in [\pm 1]$

t_{kj} : düğüm değeri ve

x_{wkj} : bağımsız değişken değerini göstermektedir¹².

Bu tekniğin referans aralıklarını alt gruplara ayırmada kullanılmasını ilk olarak A. KANIK ve ark. önermiştir¹⁴.

4.5.3 Referans Gruplardaki Veri Sayısının Önemi

Referans grupları değerlendirilirken elimizde yeteri kadar verinin olması gerekir. Çünkü veri sayısının çokluğu kullanılacak metodun güvenilirliğini artırır. Dağılımı etkileyen faktörler uç değerler ve veri sayısıdır. Özellikle uç değerler veri sayısının azlığında dominant hale geçerler ve dağılıma olumsuz etki ederler. Dağılımın iyi tanımlandığı Gaussian dağılımlarda kullanılan veri sayısı daha düşük olabilir. Ancak laboratuvar verileri genelde Gaussian dağılıma uymaz. Bu durumda düşük veri sayıları oldukça anormal sonuçlar verebilmektedir^{1,44}.

Referans sınırların saptanmasında kullanılan yöntemlerde NCCLS, kaç veri olması gerektiğini ilgili dokümanında belirtmektedir. Buna göre parametrik olmayan yöntemlerde %90 güven aralığı için 120, %95 güven aralığı için 153, %99 güven aralığında ise 198 verinin yeterli olduğu ileri sürülmektedir⁴. 120 verinin altında ise modifiye non-parametrik yöntemler kullanılarak daha iyi sonuçlar alınabilir.

Gaussian dağılım gösteren verilerde uygulanan parametrik yöntemlerde ise minimum 30 veri ile çalışma yapmanın yeterli olacağı ileri sürülmektedir⁵. Veri sayısı arttıkça Gaussian dağılıma uygunluk ta artar. Ancak aşırı uç değerlerde artar. Bu durum dağılımın iyi analiz edilmesi ve uç değerlerin iyi bir şekilde ayıklanması ile önlenabilir¹.

Hastane verileri kullanılarak yapılan referans aralığı çalışmalarında ise veri sayısının miktarı hakkında net bir çalışma yoktur. Ancak bir makalede “Yeteri kadar birikmiş veriler” sözü edilmektedir². Gerçekten de birçok hastanenin gelişmiş bilgisayar programları sayesinde birkaç yıllık yeteri kadar birikmiş verisi zaten mevcuttur. *Örneğin biz bu çalışmamızda yaklaşık*

1.150.000 veriyi taradık. Dikkat edilmesi gereken ise hastane verileri hasta popülasyonunu yansıttığı için aşırı uç değerlerin çokluğudur. Bu nedenle aşırı uç değerlerin çok iyi analiz edilip veri setinden çıkarılması gerekir.

4.5.4 Dağılımın İncelenmesi

Referans dağılımın histogramı çizilerek grafiksel olarak gözle değerlendirilmesi önerilir. Şekil 1'deki histogram el ile veya bilgisayar programları ile kolayca çizilebilir ve verilerin görsel olarak kolayca incelenmesini sağlar. Histogramın görsel olarak değerlendirilmesi istatistiksel olarak yanlış değerlendirmeleri de ortadan kaldırır. Ayrıca verinin dağılımı hakkında önemli bilgiler verir.

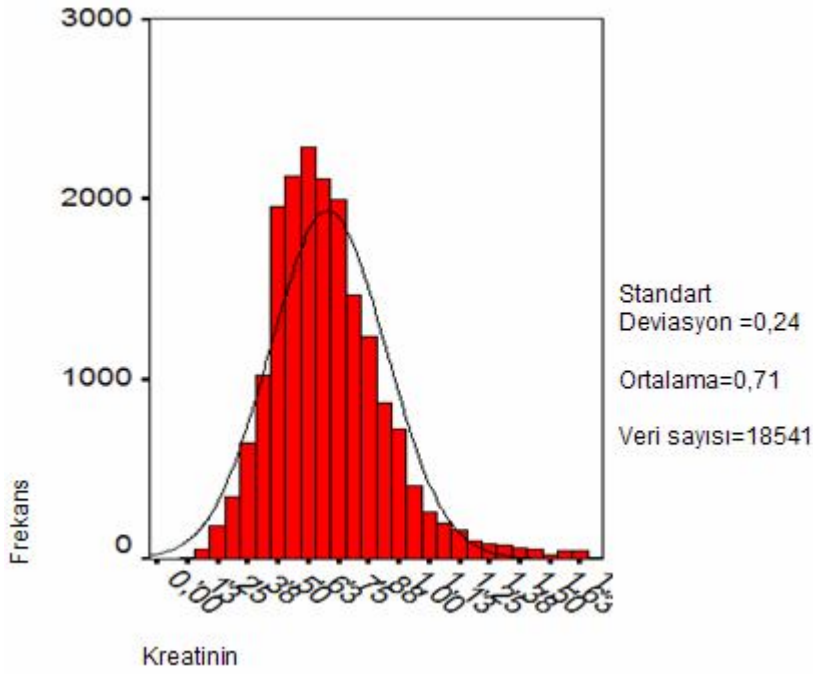
Dağılım aşağıda belirtilen maddeler dikkate alınarak değerlendirilmelidir^{17,18,19}.

1. Dağılım sınırlarından çok fazla sapan veriler (aşırı uç değerler) yanlış değerleri gösterebilir. Aşırı uç değerlerin araştırılarak, hesap dışı bırakılması gerekir.

2. Dağılımın bimodal veya polimodal olması, birden fazla alt grubun bulunduğu gösterir. Bu durumda referans bireylerinin seçimindeki kriter yeniden değerlendirilmelidir veya yaş, cinsiyet ve diğer faktörlere göre gruplara ayırma gözden geçirilmelidir.

3. Dağılımda asimetri ve normalden farklı tepeleşmelerde, diklik veya basıklık birlikte değerlendirilmelidir.

4. Görsel incelemenin diğer yararı da hesaplamalardan elde edilecek aralıklar hakkında bilgi vermesidir.

Şekil 1: Serum kreatinin değerlerinin histogramı. (Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne başvuran hastaların verilerinden alınmıştır).

4.5.5 Aşırı Uçlarda Gözlenen Değerlerin (Sapan Değerler) Belirlenmesi

Dağılımlar değerlendirilirken gözlenen, dağılımdan uzaklaşmış aşırı değerler hesaplamalara alındığında sonuçlar olumsuz etkilenir¹⁶. Dağılımlarda aşırı uç değerler bulunabilir. İyi ayıklanmış verilerde dahi bu mümkündür. Özellikle hastane verilerinden alınan örneklerde sonuçlar olduğu gibi alındığından yüksek olasılıkla uç değerler bulunabilir.

Referans kitlesinin dağılımında uç değerlerin bulunup, çıkarılması için bazı metotlar geliştirilmiştir¹;

Dixon metodu: Veriler küçükten büyüğe doğru sıralanır ve dağılımın alt ve üst noktalarındaki uç değerler Dixon formülü ile aranır¹. Burada dikkat edilmesi gereken sondan üç değer de aynı formülle test edilmesidir^{15,46}.

➤ **Blok prosedürü:** Aynı yönde (düşük veya yüksek) ardışık olarak çok sayıda uç değer bulunabilir. Ancak en son uç değer kendisinden önceki değere çok yakın olduğu zaman aşırı uç değerleri bloke edebilir. Bu durumda iki en yüksek veya en düşük değer arasındaki fark, 1/3 oranından daha fazla ise bu

değere aşırı uç değer uygulaması yapılır ve bulunan en düşük farklı uç değerden sonra gelen tüm uç değerler atılır^{1,46,47}.

➤ **Standart Sapmanın Kullanılarak Aşırı Uç Değerlerin Aranması:**

Veri sayısının 120'den daha fazla olduğu durumlarda kullanılır. Özellikle non-parametrik testlerde ve İndirekt yöntem ile seçilen verilerde kullanılır. Dağılımda ± 4 standart sapmayı aşan değerler dışlanır. Çünkü bu değerlerin normalden çok daha yüksek veya düşük olması hastalıkla ilişkili olabileceğini veya yanlışlıkla veri setine dahil olabileceğini düşündürür. Bu yöntem GraphROC referans aralığı hesaplama programında da kullanılmakta olup programın yazarı tarafından önerilmektedir^{1,27,46}.

Grubbs T İstatistiği: Veriler küçükten büyüğe doğru sıralanır. Her bir alt ve üst veri için bir T değeri saptanır ve önceden belirlenmiş T istatistik tablolarına göre alt ve üst T değerlerinin derecesine bakılır. Kritik değerleri aştığı takdirde, veri uç değer olarak kabul edilir^{1,46,48}.

➤ **Boxplot Grafikleri:** Veri setindeki değerlerin %25 ile %75 percentilin dışında kalanlarının atılması prensibine dayanır. Veriler küçükten büyüğe doğru sıralanır ve aşağıdaki formüller uygulanır^{46,49}.

$$(\%75. \text{percentil} - \%25. \text{percentil}) * 1,5 = X$$

$$\text{Alt değer} = \%25. \text{percentil} - X$$

$$\text{Üst değer} = \%75. \text{percentil} + X$$

4.5.6 Referans Kitlesinin Dağılım Tipinin Değerlendirilmesi

Referans kitlesinin dağılımı Gaussian veya non-gaussian olabilir. Dağılım tipinin belirlenmesi referans kitesine uygulanacak referans aralığı belirleme yönteminin hangisi olacağının bilinmesi açısından önemlidir. Çünkü Gaussian dağılımlarda parametrik, non-gaussian dağılımlarda ise non-parametrik yöntemler kullanılır.

Normal dağılıma uygunluğun belirlenmesi çeşitli istatistiksel yöntemleri kullanmayı gerektirir. Bu yöntemler bilgisayar programları tarafından desteklenip kolaylıkla uygulanabilir hale getirilmiştir. Referans aralığının belirlenmesinde en çok kullanılan normal dağılıma uygunluğun test edildiği yöntemler şunlardır:

➤ **Chi-Square (Ki-kare; X^2) Uygunluk testi:** İlk olarak 1900'lü yılların başında çok sık kullanılmaya başlanan bu test homojen olmayan ve gruplandırılmış dağılımlarda yetersiz sonuçlar vermektedir^{50,51,52}. Bu yüzden özellikle referans aralığı hesaplamalarında kullanımı terk edilmiştir.

➤ **Kolmogorov-Simirnov (K-S) Testi:** X^2 uygunluk testlerinin alternatifi olan K-S testi, Kolmogorov tarafından 1933 yılında önerilmiştir. Kolmogorov, tek örnek için uyum iyiliği testini önermiştir. 1939 yılında ise bir Rus matematikçisi olan Simirnov tarafından iki bağımsız örnek için uyum iyiliği testi geliştirilmiştir. Kolmogorov ve Simirnov testi benzerlik nedeniyle uygulamada, Kolmogorov–Simirnov uyum iyiliği testleri olarak bilinirler. X^2 testinin uygulanabilmesi için beklenen frekansların 5'den büyük olması istenir. K-S testi böyle bir şarta dayanmadığı için kolayca uygulanabilmektedir. X^2 testinde beklenen frekansların 5'ten büyük olması için ya örneklerin büyük hacimli olması gerekir (bu masraflı bir iştir) ya da sınıflar birleştirilmek suretiyle beklenen frekansların 5'den büyük olması sağlanır. Bu durumda ise bilgi kaybı söz konusudur. Oysa K-S testinde beklenen frekanslar için bir alt limit söz konusu değildir⁵¹. Özellikle yaş, cinsiyet gibi faktörler sonucu dağılım gruplar halinde tanımlanmış ise, K-S testini kullanmamız daha uygun olacaktır. Bu test daha güvenilir ve kuvvetli bir analiz yöntemidir ve dağılımın gruplandırılmasından etkilenmemektedir⁵³.

Her iki test ile dağılımın yatıklığı ve basıklığı değerlendirilebilir.

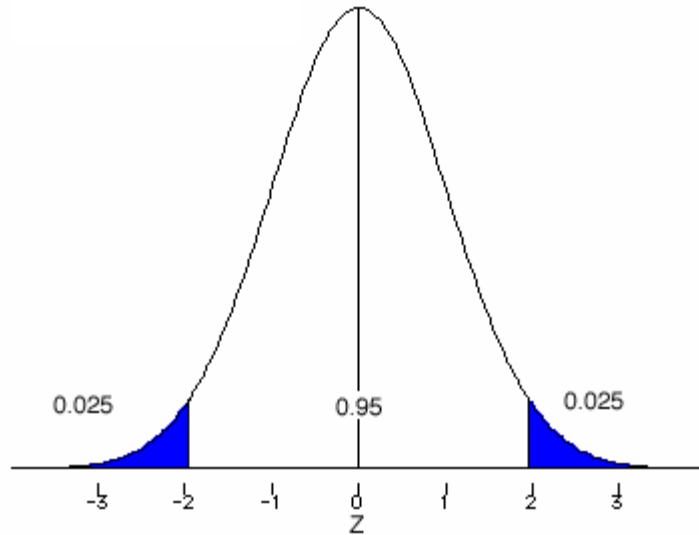
➤ **Shapiro-Wilk testi:** Bu test K-S testi ile sadece veri sayısı ihtiyacı bakımından farklılık gösterir. Düşük veri sayılarında iyi sonuçlar üretir ve hatta bu veri miktarlarında K-S testinden daha güvenli sonuçlar üretebilmektedir¹.

➤ **Katsayı tabanlı testler:** IFCC normalite uygunluk testlerinin kullanılmasını daha uygun görmektedir; eğer transformasyon yapılıyorsa, bu durumda dağılımdaki değişimin, katsayı tabanlı testler ile takip edilmesini önermektedir³. İki şekilde ifade edilir:

1. Yatıklık katsayısı
2. Basıklık katsayısı

Teorik olarak olması gereken normal bir dağılımdır ve bu dağılımın özelliği olarak ortalamanın her iki tarafında homojen ve eşit sayıda dağılmış değerler bulunur. Oysa yatık dağılımlarda grafiğe bakıldığında bir orta nokta tanımlanamaz, çünkü değerler histogramda eşit olarak dağılmamışlardır. Böyle bir durumda ortalama değer tanımlamak anlamsızdır; bu gibi dağılımları tanımlamanın en iyi yolu medyan değer kullanılmasıdır. Yine çok basık dağılımlar ortaya çıkabilir ve böyle dağılımlarda hemen hemen her değer frekansı birbirine çok yaklaşmıştır, en uçtaki değer frekansı, en ortadaki değer frekansına oldukça yakındır.

Bu tip dağılımlarda, aynı zamanda yatıklık da varsa, bunun düzeltilmesi için logaritmik transformasyon yapılması sonucunda basıklıkta artış ortaya çıkabilir. Bu nedenle logaritmik transformasyon sonrası dağılımın basıklığı kesinlikle kontrol edilmelidir. Bunun tam tersi çok dik dağılımlar da görülebilir; yatıklığın ve basıklığın yönü katsayının işaretine bağlıdır; Normal dağılımın yatıklık ve basıklık katsayısı sıfırdır. Şekil 2 normal bir dağılım örneğini göstermektedir.

Şekil 2: Normal dağılım örneği. Mavi boyalı alanlar alt ve üst %2.5'lük bölgeleri belirtmektedir. Mavi alanların arasında kalan bölge dağılımın %95'ine eşdeğerdir.

Normalite uygunluk testleri yapılırken "olasılık plotu" denilen grafik yöntemler kullanılabilir ve dağılımın tipi belirlenebilir. Ancak bu yöntem IFCC tarafından önerilmemektedir³.

Bütün bu işlemlerin sonucunda dağılımın tipi saptanmış olur ve veri sayısının da göz önünde bulundurulması ile birlikte kullanılması en uygun olan istatistiksel analiz yöntemi seçilir.

4.5.7 Referans Sınırların Saptanması

Klinik yorumlamalarda hastanın laboratuvar sonuçları iki sınır arasındaki referans aralığıyla karşılaştırılır. Bu aralık farklı yollarla hesaplanabilir. Üç çeşit referans aralık önerilmektedir. a)Tolerans aralığı, b)Öngörü aralığı, c)Yüzdeler arasındaki aralık. Belirli çok iyi tanımlanmış istatistik problemler için üçünden birinin seçimi önemli olmaktadır¹⁹.

Yüzdeler arasındaki aralık hesaplanması en kolay olanıdır, oldukça yaygın kullanılır ve IFCC tarafından önerilmektedir. Referans dağılımın iki yüzdeliği ile belirlenen aralık olarak tanımlanır. Yüzdeler referans, dağılımı bölen bir düzeydir. Bu düzeyin yeri temsil ettiği yüzde değerdedir veya onun sınırladığı değer altındadır. Referans aralığının değerleri %2,5 ve %97,5 düzeylerin arasında kalan %95'lik merkezi alandır. Bu alanın neye göre seçildiği tam anlamıyla bir temele dayanmamaktadır, fakat geleneksel olarak kabul görmektedir¹⁹.

Yüzdeler arasındaki aralık hesaplama iki ana istatistiksel yöntemle belirlenir. Bunlar:

1. Parametrik yöntemler
2. Non-parametrik yöntemler

Bu iki yöntem de kendi içinde birçok modifiye yöntem içerir. Modifikasyonlar yöntemin gücünün artırır ve daha düşük veri miktarlarında anlamlı sonuçlar üretir. Özellikle biyolojik veriler Gaussian forma uymazlar. Bu nedenle biyolojik verilerde non-parametrik yöntemler tercih edilir. Ancak bu yöntemlerde daha yüksek verilere gerek duyulması bir dezavantajdır¹.

Parametrik yöntemde yüzdeler ve güven aralıkları hesaplanırken dağılımın belirli tipte olduğu varsayılır ve hesaplamalarda ortalama ve standart sapma (SD) gibi popülasyon parametreleri kullanılır. Örneğin, parametrik yöntemde referans verilerinin Gaussian dağılımına uyduğuna inanılır ve

referans sınırları (yüzdeleri) ortalamının $\pm 2SD$ altında ve üzerinde olarak hesaplanır. Referans dağılım non-gaussian bir dağılım ise, verilerin logaritmik transformasyonu yapılır, transformasyondan sonra dağılımın Gaussian olması beklenir.

Parametrik olmayan yöntemde dağılım için hiçbir varsayımda bulunulmaz ve hesaplamalarda dağılım parametreleri kullanılmaz. Yüzdeler her iki uçtan gereken yüzdeden kesilir.

4.5.7.1 Parametrik Yöntemler

Parametrik yöntem non-parametrik yöntemle göre çok daha komplikedir ve veri sayısı yüksek olunca bilgisayar istatistik programları gerekir. Parametrik yöntemde yüzdelerin hesaplanmasında dağılımın Gaussian dağılım olduğu varsayılır. Bundan dolayı parametrik yöntemde, kritik aşama, verilerin dağılımının hipotetik Gaussian dağılımına göre uyum iyiliği testi ile değerlendirilmesi gerekliliğidir. En basit test kümülatif dağılım grafiğinin Gaussian olasılık kağıdında çizilmesidir. Gaussian olasılık kağıdında, Gaussian dağılımı temeline dayalı, lineer olmayan dik eksen vardır. Dağılım Gaussian ise eğri düz çizgi olmalıdır. Fakat düz çizgiden sapmaların görsel olarak değerlendirilmesi çok zordur, çünkü grafikteki dik uzaklıklar lineer değildir. Uyum iyiliği testi yapan birçok istatistik program bulunmaktadır (Çarpıklık ve diklik katsayılarına dayalı test, Kolmogorov-Smirnov testi veya Anderson-Darling testi gibi).

Referans dağılım Gaussian dağılımından anlamlı olarak farklı değilse, 2,5 ve 97,5 yüzdeler ortalamının her iki tarafına iki SD eklenerek hesaplanır. Daha kesin hesaplamak için,

$$2,5 \text{ yüzdeler} = x - 1,96 \times SD$$

$$97,5 \text{ yüzdeler} = x + 1,96 \times SD \text{ formülleri kullanılır.}$$

Referans dağılım Gaussian değil ise, matematiksel transformasyon ile Gaussian dağılımına uyması sağlanabilir. Sıklıkla karşılaşılan bir gözlem sağa çarpık (pozitif çarpıklık) dağılımların logaritmik transformasyonlarının daha çok Gaussian dağılıma uyum gösterdiğidir. Diğer durumlarda karekök transformasyonların daha uyum sağladığı gözlenmektedir. Logaritmik ve

karekök transformasyonların daha çok kullanılması bu nedenlerden dolayı önerilmektedir. Bu iki transformasyon ile başarılı olunamazsa başka transformasyonlar denenebilir. Bu konuda çeşitli yayınlar bulunmaktadır¹⁹.

Gaussian dağılımlarda elde edilen güven aralıkları non-parametrik yöntemlerin güven aralıklarından daha dar çıkmaktadır; bu da daha kesin bir yaklaşımda bulunulmasına olanak sağlar^{1,54}. Bazı yazarlar referans aralığı tayininde bu yöntemin kullanılmasının daha uygun olacağını ileri sürmektedirler^{1,55}.

4.5.7.2 Non-Parametrik Yöntemler

Bu yöntemler non-Gaussian dağılımlarda tercih edilirler. Özellikle hastane kayıtlarının kullanıldığı veri setlerinde tercih edilirler. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta her bir alt grup için gerekli veri sayısı en az 120 olmalıdır. Bu sayının altındaki veri setlerinde ise modifiye yöntemler kullanılır.

Bunlardan en çok kullanılanı “Non-parametrik yüzde tahmini yöntemidir”. Bu yöntem alt ve üst değerleri kesin olarak bildirir. Bu nedenle modifiye yöntemlerin çoğu bu yöntemi baz almaktadır. Burada dağılımın %95’lik kısmını kapsayan %2,5 ile %97,5’luk alana eşdeğer noktalar aranır. Bunun için veriler küçükten büyüğe doğru sıralandıktan sonra aşağıdaki formüller kullanılır:

$$\text{Alt değer} = 0,025 \times (n+1)$$

$$\text{Üst değer} = 0,975 \times (n+1)$$

‘n’ veri sayısını belirtmektedir. Eğer küsürlü rakamlar çıkarsa yuvarlama yapılır. Örneğin, 10,5 çıkan bir alt değer 11’e yuvarlanır. Böylece 11. sıradaki veri dağılımının alt noktası olarak tanımlanır, aynı şekilde üst nokta da belirlenir^{10,46}.

Diğer bir yöntem Wilks tarafından tanımlanan “non-parametrik tolerans aralığı yöntemidir”⁵⁶. Veriler küçükten büyüğe doğru sıralanır ve sıra numaralarına eşdeğer olan değerler veri sayısı ve güven aralığına göre bu tablolardan çıkartılır⁵⁷. Burada yüzde tahmin yönteminde olduğu gibi dağılımın kesin bir yüzdesine uyan sıra değeri yerine, tablodan veri sayısı ve güven aralığına uyan değerler elde edildiği için %95’lik bölge dağılımında değişen

bölgelerde lokalize olabilmekte ve güven aralığının derecesine göre fazla geniş ya da dar çıkabilmektedir.

4.6 Veri Transformasyonu

Gaussian forma uymayan dağılımlarda parametrik yöntemler kullanılamaz. Ancak veri transformasyonu ile dağılım Gaussian forma yaklaştırılabilir. Bu yaklaştırma belli ölçüde bir hata payı içereceğinden transformasyon sonrası dağılımın tipi yeniden test edilmelidir. Yeni oluşan dağılımda, yatıklık ve basıklık katsayılarına bakılarak değerlendirme yapılmalıdır. Veri transformasyonu “logaritmik transformasyon”, “trigonometrik transformasyon” ve “karekök normalizasyonu” gibi metotlarla yapılabilir.

Logaritmik transformasyon içerisinde en yaygın kullanılanıdır. Bunların dışında farklı birçok normalizasyon şekli de vardır. Daha önce belirtildiği gibi Gaussian olmayan dağılımlar sağa (negatif yatıklık) ya da sola (pozitif yatıklık) yatık dağılımlar halinde çıkarlar; ayrıca oldukça dik (pozitif basıklık) ya da oldukça basık (negatif basıklık) şeklinde de gözükebilirler. Pozitif yatıklıkta çoğunlukla logaritmik transformasyon ya da karekök normalizasyonu kullanılır. Her ikisi de uygulanması oldukça basit yöntemlerdir ve herhangi bir tablolama yöntemi ile datanın transformasyonu rahatlıkla yapılabilir.

4.7 Referans Aralıklarının Transfer Edilebilirliği

Bir laboratuvarın test listesindeki her test için güvenilir referans aralığının belirtilmesi ana görevlerdendir. Fakat, her laboratuvarın hesaplama kapasitesi bulunmamaktadır. Bundan dolayı, başka bir laboratuvarda hesaplanmış olan referans değer diğer bir laboratuvarda kullanılabilir. Yalnız kullanılabilmesi için aşağıdaki koşullar yerine getirilmelidir:

1. Popülasyonlar tanımlanmalı ve özellikleri birbirleriyle örtüşmelidir.
2. Her iki laboratuvar verileri de aralarında analitik bias bulunma durumu açısından kontrol edilmelidir.
3. Her iki laboratuvarın analitik performansı birbirleriyle uyumlu olmalıdır.
4. Örnek alınmadan önce bireylerin hazırlanması ve örneklerin alınması ve işlenmesi her iki laboratuvarda standardize programlarla yapılmalıdır¹⁹.

Son olarak, klinik laboratuvar tarafından üretilen sonuçların referans aralıklarına göre nasıl sunulması gerektiği de önemli bir konudur. Üretilmiş olan

bir sonucun raporda tek başına verilmesi yerine, yanında referans aralığı ile birlikte sunulması gerekir. Buna ek olarak raporda, çıkan sonucun referans aralığına göre yüksekliği ya da düşüklüğü de belirtilmelidir. Sonuçlar referans aralıkları ile aynı sırada, o test için kullanılan birimler de mutlaka verilmelidir. Eğer referans aralığı cinsiyet ve yaş gibi faktörlere göre ayrı ayrı saptanmış ise bu durumda raporda da referans aralıkları bu faktörlere göre gruplandırılarak sunulmalıdır⁴⁶.

5. GEREÇ VE YÖNTEMLER

5.1 Çalışma Grupları

Bu çalışma retrospektif bir çalışmadır ve kullanılan test verileri A posteriori olarak elde edilmiştir. Ancak belirlenmiş verilere göre hasta seçimi yapılmamıştır. Çalışma grupları, Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi Klinik Biyokimya Laboratuvarında 01.01.2005 ile 31.12.2006 tarihleri arasında (2 yıl) kan biyokimya testleri çalışılan ve sadece bir kez polikliniğe başvuran hastaların kayıtlı verileri ile oluşturulmuştur. Yatan hastaların verileri değerlendirmeye alınmamıştır. Değerlendirmeye alınan testler, en çok kullanılan ve / veya popülasyonlar arası varyasyona uğrayan 18 adet kan biyokimya testidir. Tablo 8'de çalışmaya alınan testler ve referans kitlesinin dağılımı görülmektedir.

5.2 Analiz Örneklerinin Toplanması ve Serum Eldesi

Analiz için alınan kan örnekleri hastanemize ayaktan başvuran hastalardan elde edilmiştir. Hastaların kanları yaklaşık 12 saatlik açlık sonrasında, sabah saat 08⁰⁰ ile 10⁰⁰, öğleden sonra ise 13⁰⁰ ile 16⁰⁰ saatleri arasında alınmıştır. Kan alımları bölüm (4.4.1.1 ve 4.4.1.2)'de belirtilen flebotomi kriterlerine uygun olarak yapılmıştır.

Uygun şartlarda laboratuvara ulaştırılan kan örnekleri, 20 dakika bekletildikten sonra 5000 devir/dakika'da 10 dakika santrifüj edilerek serumlarına ayrılmış ve bu serumlar otoanalizöre yüklenmiştir.

5.3 Kullanılan Cihaz ve Kitler

Hasta verileri, hastanemiz biyokimya laboratuvarında kullanılan Cobas Integra 800 (Roche Diagnostics, GmbH, Mannheim, Germany) biyokimya otoanalizöründen elde edilen sonuçlardan toplanmıştır.

Bu çalışmada seçilen parametreler total kolesterol (TKOL), HDL-kolesterol (HDL-K), trigliserit (TRİG), glukoz (GLU), üre, kreatinin (KRE), ürik asit (ÜRAS), total protein (TPRO), albumin (ALB), total bilirubin (TBİL), direkt bilirubin (DBİL), alanin transaminaz (ALT), aspartat transaminaz (AST), alkalin fosfataz (ALP), gamma-glutamil transferaz (GGT), laktat dehidrogenaz (LDH),

Tablo 8: Çalışmaya alınan testler ve referans kitlesinin dağılımı

NO	TEST ADI	BAŞVURU TÜRÜ											
		TÜM AYAKTAN BAŞVURANLAR			5 YAŞ VE ÜZERİ BAŞVURANLAR			5 YAŞ VE ÜZERİ AYAKTAN BİR KEZ BAŞVURANLAR			5 YAŞ VE ÜZERİ AYAKTAN BİR KEZ BAŞVURANLAR (AŞIRI UÇLAR ATILMIŞ)		
		KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM
1	TOTAL KOLESTEROL	28.610	21.584	50.194	28.453	21.038	49.491	11.382	8.678	20.060	11.188	8.532	19.720
2	HDL-KOLESTEROL	27.631	20.721	48.352	27.311	20.429	47.740	11.171	8.664	19.835	10.839	8.416	19.255
3	LDL-KOLESTEROL	24.280	18.086	42.366	24.184	17.663	41.847	10.394	7.756	18.150	10.227	7.635	17.862
4	TRİGLİSERİT	28.694	21.611	50.305	28.557	21.061	49.618	11.414	8.641	20.055	10.642	8.040	18.682
5	GLUKOZ	37.032	28.498	65.530	35.275	27.149	62.424	14.576	11.906	26.482	12.281	10.033	22.314
6	ÜRE	58.892	48.007	106.899	55.252	45.187	100.439	22.279	19.147	41.426	20.285	17.706	37.991
7	KREATİNİN	59.244	48.528	107.772	55.508	45.679	101.187	22.493	19.245	41.738	20.976	17.849	38.825
8	ÜRİK ASİT	12.615	9.330	21.945	12.153	8.266	20.419	6.434	4.656	11.090	6.178	4.479	10.657
9	TOTAL PROTEİN	36.787	28.744	65.531	35.686	26.429	62.115	15.162	12.119	27.281	14.747	11.650	26.397
10	ALBUMİN	36.705	28.826	65.531	35.721	26.696	62.417	14.731	11.778	26.509	13.592	11.097	24.689
11	TOTAL BİLİRUBİN	35.110	28.060	63.170	33.672	25.338	59.010	14.356	11.664	26.020	13.037	10.579	23.616
12	DİREKT BİLİRUBİN	34.216	27.025	61.241	32.890	24.473	57.363	14.112	11.383	25.495	23.183	10.651	33.834
13	ALT	62.143	50.655	112.788	57.944	47.440	105.384	22.221	19.023	41.244	18.398	16.314	34.712
14	AST	61.639	50.158	111.797	57.721	47.096	104.817	22.376	18.965	41.341	16.381	15.018	31.399
15	ALP	35.583	27.575	63.158	34.144	26.423	60.567	14.063	12.025	26.088	13.099	11.157	24.256
16	GGT	33.664	26.305	59.969	33.056	24.808	57.864	13.640	10.925	24.565	11.684	9.270	20.954
17	LD	28.122	22.218	50.340	27.586	20.895	48.481	12.536	9.921	22.457	11.389	8.730	20.119
18	CK	24.327	19.550	43.877	23.452	18.861	42.313	11.378	9.723	21.101	10.102	8.670	18.772
	TOPLAM	665.294	525.481	1.190.765	638.565	494.931	1.133.496	264.718	216.219	480.937	248.228	195.826	444.054

kreatin kinaz (CK) ve LDL-kolesterol (LDL-K)'dür. Cihazda Roche Diagnostics firmasından temin edilen orijinal kitler kullanılmıştır. LDL-K için ise Friedewald formülüne göre hesaplama yapılmıştır.

Kitlerin kalibrasyonu ve iç kalite kontrolü yine aynı firma tarafından sağlanan kalibratör ve kontrol serumları ile yapılmıştır. Dış kalite kontrolü ise Wolfson EQA Laboratory, BIRMINGHAM firması tarafından sağlanan kontrol serumları kullanılarak UKNEQAS (United Kingdom National External Quality Assessment Schemes; Büyük Britanya Dış Kalite Değerlendirme Projesi) programı ile 15 günlük periyotlarla gerçekleştirilmiştir.

5.4 Biyokimyasal Testlerin Metotları ve Çalışma Prensipleri

5.4.1 Total Kolesterol:

Yöntem; Enzimatik, kolorimetrik yöntem (CHOD/PAP). Kolesterol esteraz (CE), kolesterol oksidaz (CHOD) ve 4-aminoantipirin (4-AAP) kullanılır.

Prensip; CE kolesterol esterlerini hidrolize ederek serbest kolesterol ve yağ asitlerine dönüştürür. CHOD daha sonra kolesterolün oksidasyonunu katalize eder ve cholest-4-ene-3-one ve hidrojen peroksit (H_2O_2) meydana getirir. Peroksidaz (POD) varlığında H_2O_2 ve oksidatif çift olan fenol ve 4-AAP reaksiyona girer ve kırmızı renkli kinonimin boyası oluşur.

Kırmızı kinonimin boyasının yoğunluğu kolesterol konsantrasyonu ile direkt orantılıdır. 520 nanometre (nm) dalga boyunda ölçüm yapılır⁵⁸.

5.4.2 HDL-Kolesterol:

Yöntem; Örnek ön hazırlığına gerek kalmadan yapılan enzimatik, kolorimetrik yöntem (CHOD/PAP).

Prensip; HDL-kolesterol direkt metodu, lipoproteinlerin yüzeyine sentetik polianyonların adsorbsiyonu esasına dayanmaktadır. Bu yüzden LDL-kolesterol, VLDL-kolesterol ve şilomikronlar deterjana dirençli forma dönüştürülürken HDL-kolesterol dönüştürülmez. Polianyonların ve deterjanların kombine etkisiyle HDL-kolesterolün yapısındaki kolesterol çözünebilir hale getirilirken LDL-kolesterol, VLDL-kolesterol ve şilomikronlarda bu olaylar gerçekleştirilmez. Çözünmüş kolesterol, CE ve CHOD'un ardışık enzimatik aktiviteleriyle okside edilir. Oluşan H_2O_2 , POD varlığında N,N-bis(4-sulfobutil)-m-toluidin (DSBmT) ve 4-AAP ile reaksiyona girmekte ve kırmızı renkli kinonimin boyası oluşmaktadır.

Oluşan kinonimin boyasının renk yoğunluğu HDL-kolesterolün konsantrasyonu ile direk orantılıdır. 552 nm absorbanstaki artışın ölçümü ile değerlendirme yapılır⁵⁸.

5.4.3 LDL-Kolesterol:

Yöntem; Friedewald formülüne göre hesaplama yöntemi.

Prensip; Bu yöntemde,

$$LDL\text{-Kolesterol} = Total\ kolesterol - [(HDL\text{-Kolesterol}) + (Trigliserit / 5)]$$

formülü kullanılır. Serum trigliserit düzeyi 400 mg/dL'nin üzerinde olduğu zaman, bu formül geçersizdir¹⁶.

5.4.4 Trigliserit:

Yöntem; Gliserol fosfat oksidaz (GPO) ve 4-aminofenazon ile olan enzimatik kolorimetrik (GPO/PAP) yöntemi kullanılır.

Prensip; Trigliseritler Lipoprotein lipaz (LPL) ile gliserol ve yağ asitlerine hidrolize edilir. Daha sonra gliserol, Gliserol kinaz (GK) tarafından katalizlenen ve Adenozin trifosfatın (ATP) kullanıldığı bir reaksiyon ile Gliserol-3-fosfat'a fosforile edilir. Gliserol-3-fosfat, GPO tarafından dihidroksiaseton fosfat ve H₂O₂'e okside edilir. H₂O₂, 4-klorofenol ve 4-aminofenazon ile POD varlığında reaksiyona girer ve kırmızı renkli kinonimin boyası oluşur.

5.4.5 Glukoz:

Yöntem; Enzimatik heksokinaz yöntemi kullanılır.

Prensip; Heksokinaz (HK) glukozun fosforilasyonunu katalize eder. Burada ATP kullanılır ve Glukoz-6-fosfat (G6PD) ve Adenozin difosfat (ADP) oluşur. Bu reaksiyonu takiben ikinci enzim Glukoz-6-fosfat-dehidrogenaz (G6PDH) oksidasyonu katalize eder, nikotinamid adenin dinükleotit (NAD⁺), indirgenmiş NAD⁺a (NADH) dönüşür.

NADH konsantrasyonu glukoz konsantrasyonunu yansıtır. 340 nm'de absorbans artışı ile değerlendirme yapılır⁵⁸.

5.4.6 Üre:

Yöntem; Üreaz ve Glutamat dehidrogenaz (GLDH) ile olan kinetik test.

Prensip; Üre amonyum ve karbonat oluşturmak üzere üreaz tarafından hidrolize edilir. İkinci reaksiyonda 2-okzoglutarat GLDH ve NADH varlığında L-glutamat oluşturmak için amonyum (NH_4) ile reaksiyona girer. Bu reaksiyonda 2 mol NADH NAD^{+} ye oksitlenir (her bir mol ürenin hidrolizi için).

NADH konsantrasyonundaki azalma direkt olarak üre konsantrasyonu ile orantılıdır. 340 nm'de ölçüm yapılır⁵⁸.

5.4.7 Kreatinin:

Yöntem; Tamponlanmış deproteinsiz kinetik Jaffe reaksiyonu kullanılır.

Prensip; Alkali solüsyonda kreatinin, pikrat ile reaksiyona girer ve sarı-kırmızı bir kompleks oluşur.

Boya oluşumunun oranı örnekteki kreatinin konsantrasyonu ile doğru orantılıdır. 512 nm'de absorban ölçümü ile okuma yapılır⁵⁸.

5.4.8 Ürik asit:

Yöntem; Ürikaz ve 4-AAP ile enzimatik kolorimetrik yöntem.

Prensip; İlk basamakta ürikaz ile katalizlenen bir reaksiyonla ürik asit okside edilir. Oluşan H_2O_2 , N-etil-N-(2-hidroksi-3-sulfopropil)-m-toluidin (TOOS) ve 4-AAP ile reaksiyona girer ve POD ile kırmızı renkli kinonimin oluşturur.

520 nm'de okuma yapılır⁵⁸.

5.4.9 Total protein:

Yöntem; Biüret reaksiyonu.

Prensip; Divalan bakır iyonu ortamda peptid bağları ile reaksiyona girer ve pembe rengi mor biüre kompleksine çevirir. Sodyum-potasyum tartarat, bakır hidroksit ($CuOH$) presipitasyonuna neden olur. Potasyum iodid ise bakırın oto redüksiyonunu önler.

Renk yoğunluğu direkt olarak protein konsantrasyonu ile ilişkilidir. 552 nm'de okuma yapılır⁵⁸.

5.4.10 Albumin:

Yöntem; Modifiye bromkrezol yeşili boya bağlama yöntemi.

Prensip; pH 4,3'de katyonik olan albumin anyonik bir boya olan bromokrezol yeşilini (BCG) bağlar ve mavi yeşil renkli bir kompleks oluşturur.

Mavi-yeşil rengin yoğunluğu örnekteki albumin konsantrasyonu ile direkt orantılıdır. 629 nm'de absorbanı ölçülür⁵⁸.

5.4.11 Total bilirubin:

Yöntem; Diazo yöntemi kullanılır.

Prensip; Total bilirubin miktarı; unkonjuge bilirubini çözmek için ve albumin taşıyıcısını denatüre etmek için kullanılan surfaktan ile belirlenir. Örnekteki konjuge ve unkonjuge bilirubin diazotize sulfanilik asit ile reaksiyona girer ve kırmızı renkli azobilirubini oluşturur.

Azobilirubin için absorbanı pH bağımlıdır. Bu yüzden okzalik asit / sulfanilik asit tampon sistemi pH'ı ayarlamak için kullanılır. Renk yoğunluğu total bilirubin konsantrasyonu ile orantılıdır ve 552 nm'de absorbandaki yükselme gözlenerek ölçülür⁵⁸.

5.4.12 Direkt bilirubin:

Yöntem; Diazo yöntemi kullanılır.

Prensip; Konjuge bilirubin ve direkt bilirubin; diazotize sulfanilik asit ile asit tampon içinde direkt bir reaksiyona girer ve kırmızı renkli azo-bilirubini oluşturur.

Azo-Bilirubin için absorbanı pH bağımlıdır. Bu yüzden okzalik asit / sulfanilik asit tampon sistemi pH'ı ayarlamak için kullanılır. Serum ve plazmadaki direkt bilirubin için spesifiktir. Renk yoğunluğu direkt bilirubin konsantrasyonu ile orantılıdır ve 552 nm'de absorbandaki yükselme gözlenerek ölçülür⁵⁸.

5.4.13 Alanin transaminaz:

Yöntem; Piridoksal-5'-fosfatsız IFCC yöntemidir.

Prensip; ALT L-alanin ve 2-okzoglutarat arasındaki reaksiyonu katalizler. Oluşan pirüvat NADH tarafından indirgenir. Bu reaksiyonda laktat dehidrogenazın kataliziyle L-laktat ve NAD⁺ oluşur.

NADH oksidasyon oranı ALT aktivitesi ile ilişkilidir. 340 nm'deki absorbandaki düşüş ölçülerek sonuç bulunur⁵⁸.

5.4.14 Aspartat transaminaz:

Yöntem; IFCC yöntemine göre, fakat piridoksal-5'-fosfat yoktur.

Prensip; Örnekteki AST L-aspartat ve 2-okzoglutarat arasındaki amino grup transferini katalizler ve sonuçta okzaloasetat ve L-glutamat oluşur. Okzaloasetat NADH ile malat dehidrogenaz (MDH) ile NAD⁺ oluşturmak üzere reaksiyona girer.

NADH oksidasyon oranı katalitik AST aktivitesi ile direkt ilişkilidir. 340 nm'de absorbans azalışını saptayarak sonuç bulunur⁵⁸.

5.4.15 Alkalen fosfataz:

Yöntem; IFCC yöntemine dayanır.

Prensip; ALP renksiz 4-nitro-fenilfosfat (4-NPP) esterini 4-nitrofenoksit ve fosfata hidrolize eder. Hidroliz sonucunda oluşan 4-nitrofenoksit reaksiyon pH'ında sarı renge sahiptir. 2-Amino-2-metil-1-propanol (AMP) fosfat akseptörü ve tampon olarak görev yapar.

4-nitrofenoksit oranı katalitik ALP aktivitesi ile ilişkilidir. 409 nm'de absorbansı ölçülerek sonuç bulunur⁵⁸.

5.4.16 Gamma-glutamil transferaz:

Yöntem; Szasz Persijin yöntemine göre L-(-glutamil-3-karboksi-4-nitroanilid)'in karboksi substrat olarak kullanıldığı kinetik prosedür uygulanır.

Prensip; Cobas integra L-(-glutamil-3-karboksi-4-nitroanilid)'i donör substrat ve glisilglisin'i akseptör substrat olarak kullanır. Bu iki substratı kullanarak reaksiyon GGT varlığında katalizlenir.

Serbestleşen sarı renkli 5-amino-2-nitrobenzoat oranı örnekteki GGT aktivitesi ile direkt orantılıdır ve 409 nm'deki absorbans artışı ölçülerek hesaplanır⁵⁸.

5.4.17 Laktat dehidrogenaz:

Yöntem; IFCC yöntemine dayanır.

Prensip; LDH L-laktat ve NAD⁺ arasında piruvat ve NADH oluşturmak için meydana gelen reaksiyonu katalizler.

Oluşan NADH katalitik LDH aktivitesi ile direkt orantılıdır ve 340 nm'de absorbans artışı gözlenerek hesaplanır⁵⁸.

5.4.18 Kreatin kinaz:

Yöntem; IFCC yöntemine dayanır.

Prencip; Kreatin kinaz, N-asetilsistein (NAC) tarafından aktive edilir. Primer reaksiyonda aktif halde olan CK, Kreatin fosfatın defosforilasyonunu katalizler. Daha sonraki reaksiyonda D-glukoz-6-fosfat (G6P) oluşur ve bu HK tarafından katalizlenir. Son reaksiyonda G6PD nikotinamid adenin dinükleotit fosfat (NADP⁺) yardımıyla G6P'nin oksidasyonunu katalizler ve d-6-fosfoglukonat ve Nikotinamid adenin dinükleotit fosfat hidrojen (NADPH) oluşur.

NADPH oranı direkt olarak katalitik CK aktivitesini yansıtır. 340 nm'de absorbansın artışı ile değerlendirilir⁵⁸.

5.5 Kullanılan Bilgisayar Programları ve İstatistiksel Yöntemler

Çalışmaya kaynak olan hasta verileri, kayıtlı olduğu otomasyon (Nucleus Medikal Bilgi Sistemi, MONAD Yazılım ve Danışmanlık) sisteminin kayıtlarından Microsoft Office Excel programına aktarıldı.

Değerlendirme için Microsoft Office Excel programı üzerinde Visual Basic programı kullanılarak makro yazıldı. Çalışmaya dahil olan her test için ayrı ayrı makro çalıştırılarak 01.01.2005 ile 31.12.2006 tarihleri arasında aynı hasta numarasındaki aynı teste ait yinelenmiş sonuçlar elimine edildi. Böylece hastanemize iki yıl içinde herhangi bir nedenle sadece bir kez aynı tetkiki yaptıran, ayaktan başvuran hastaların verileri değerlendirmeye alınması sağlanmış oldu. Değerlendirmeye alınan bu hastaların iki yıl içinde sadece bir kez polikliniğe başvurarak laboratuvar tetkiki yaptırmamasından dolayı, verilerin hastane popülasyonundan oluşmakla birlikte sağlıklı olması kuvvetle muhtemel bireylerden oluştuğu öngörüldü. 0-4 yaş arasındaki bireylerin verilerinin çalışma için yetersiz olduğu görülerek, çalışmaya 5 yaş ve üzeri hastaneye başvuranlar dahil edildi. Çalışma için seçilen testlerin geriatri grubunda (70 yaş ve üzeri) referans aralıklarında anlamlı fark oluşturmaması ve her bir yaş için yeterli veri olmaması nedeniyle bu grup birleştirildi.

Çalışmaya alınan her bir test için sırasıyla aşağıdaki işlemler yapıldı. (Alkalen fosfataz (erkek) için yapılan işlemler örnek olarak verilmiştir. Diğer testlerde de aynı işlemler uygulanmıştır. Ancak burada gösterilmeyecektir.) Alkalen fosfataz için örnek veriler Tablo 9'da görülmektedir.

Veriler üzerinde yukarıda anlatılan elemeler yapıldıktan sonra her bir test için veriler cinsiyet bazında (erkek-kadın) ayrıldı. Daha sonra MARS 2.0 paket programı yardımıyla yaş ile üzerinde durduğumuz değişken (veriler) arasındaki parçalı doğrusal ilişkiler ortaya çıkarıldı (şekil 3).

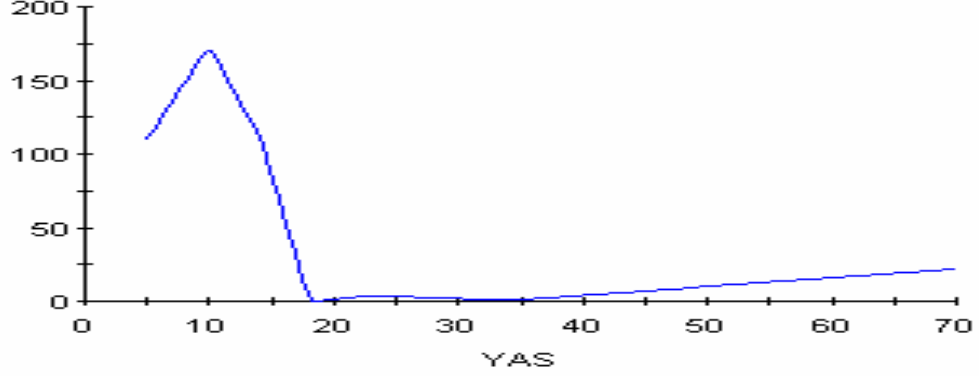
6 . B U L G U L A R

Çalışmaya alınan her bir test için sırasıyla aynı işlemler yapıldığından yalnız alkalen fosfataz erkek hastalar için yapılan işlemler örnek olarak verilmiştir. Tablo 9'da alkalen fosfataz için hazırlanan veriler görülmektedir.

Tablo 9: Alkalem fosfataz için hazırlanan veri tablosu.

Yaş	Erkek Sayısı	Kadın Sayısı	Toplam	Yaş	Erkek Sayısı	Kadın Sayısı	Toplam
5	194	230	424	39	138	171	309
6	165	202	367	40	209	208	417
7	76	95	171	41	156	196	352
8	82	103	185	42	146	187	333
9	70	87	157	43	184	210	394
10	58	90	148	44	181	172	353
11	70	96	166	45	189	212	401
12	67	92	159	46	254	234	488
13	62	74	136	47	218	252	470
14	76	102	178	48	215	246	461
15	50	98	148	49	238	258	496
16	85	110	195	50	307	401	708
17	107	106	213	51	280	403	683
18	92	123	215	52	265	346	611
19	71	90	161	53	274	347	621
20	32	38	70	54	250	288	538
21	96	125	221	55	247	320	567
22	107	154	261	56	276	334	610
23	123	163	286	57	241	275	516
24	104	160	264	58	234	247	481
25	114	157	271	59	212	223	435
26	107	117	224	60	207	198	405
27	125	152	277	61	23	34	57
28	110	137	247	62	160	195	355
29	124	135	259	63	193	145	338
30	114	146	260	64	155	158	313
31	119	165	284	65	159	154	313
32	110	144	254	66	178	188	366
33	136	175	311	67	180	196	376
34	148	186	334	68	146	169	315
35	138	181	319	69	133	165	298
36	157	181	338	70	1288	1411	2699
37	177	185	362	Genel Toplam	11157	13099	24256
38	155	157	312				

ALP'ı MARS analizi ile alt gruplara bölüp regresyon analizi uyguladığımızda 5-18 yaş aralığında eğimin oldukça dik ve istatistiksel anlamlılığın olduğunu gördük (şekil 3).

BF (Basis functions; temel fonksiyonlar)1 = max(0, YAS - 23.000);

BF2 = max(0, 23.000 - YAS);

BF3 = max(0, YAS - 10.000);

BF5 = max(0, YAS - 18.000);

BF7 = max(0, YAS - 14.000);

BF13 = max(0, YAS - 34.000);

*Y = 414.518 + 11.638 * BF1 - 12.757 * BF2 - 28.114 * BF3 + 28.919 * BF5 - 12.752 * BF7 + 0.898 * BF13;*

model ALP = BF1 BF2 BF3 BF5 BF7 BF13;

Kırılma Noktaları: 5-10-14-18-23-34-70 yaş aralıklarıdır.

Şekil 3: Serum Alkalen fosfataz (erkek) değerlerinin yaş ile olan parçalı-doğrusal ilişkisinin MARS 2.0 programı kullanılarak gösterilmesi.

Her bir parça alt grup olarak ele alınıp (Tablo 10), bu alt gruplara SPSS 11.5 programında basit doğrusal regresyon analizi uygulandı (SPSS 11.5: Analyze → Regression → Linear). Basit doğrusal regresyon analizi, yaş ile üzerinde durulan değişken arasındaki doğrusal ilişkiden yararlanarak bir denklem oluşturma imkanı sağladı. Ayrıca herbir alt grubun eğimini teker teker istatistiksel anlamlılık ve klinik anlamlılık bazında değerlendirme olanağı sağladı (Tablo 11).

Tablo 10: Alkalen fosfataz (erkek) alt grupları

YAŞ	ALT GRUP
5-10	1
11-14	2
15-18	3
19-23	4
24-34	5
35 Yaş ve Üzeri	6

Tablo 11: Alkalen fosfataz (erkek) için SPSS programında basit lineer regresyon uygulanması.

Katsayılar^{a,b}

Model		Standardize olmayan katsayılar		Standardize katsayılar	t	Sig
		B	Standart hata	Beta		
1	(Sabit)	132,073	13,235		9,979	,000
	Yaş	10,898	1,894	,217	5,755	,000

a.Bağımlı değişken: ALP

b.yyas = 1,00

Sig:Anlamlılık

Katsayılar^{a,b}

Model		Standardize olmayan katsayılar		Standardize katsayılar	t	Sig
		B	Standart hata	Beta		
1	(Sabit)	408,201	72,653		5,618	,000
	Yaş	-14,951	5,776	-,153	-2,588	,010

a.Bağımlı değişken: ALP

b.yyas = 2,00

Katsayılar^{a,b}

Model		Standardize olmayan katsayılar		Standardize katsayılar	t	Sig
		B	Standart hata	Beta		
1	(Sabit)	368,307	57,868		6,365	,000
	Yaş	-15,701	3,465	-,228	-4,531	,000

a.Bağımlı değişken: ALP

b.yyas = 3,00

Katsayılar^{a,b}

Model		Standardize olmayan katsayılar		Standardize katsayılar	t	Sig
		B	Standart hata	Beta		
1	(Sabit)	68,694	28,735	,016	2,391	,017
	Yaş	,444	1,338		,332	,740

a.Bağımlı değişken: ALP

b.yyas = 4,00

Katsayılar^{a,b}

Model		Standardize olmayan katsayılar		Standardize katsayılar	t	Sig
		B	Standart hata	Beta		
1	(Sabit)	77,438	11,473	,0000	6,749	,000
	Yaş	-,002	,390		-,005	,996

a.Bağımlı değişken: ALP

b.yyas = 5,00

Katsayılar^{a,b}

Model		Standardize olmayan katsayılar		Standardize katsayılar	t	Sig
		B	Standart hata	Beta		
1	(Sabit)	54,514	3,429	,104	15,900	,000
	Yaş	,605	,061		9,861	,000

a.Bağımlı değişken: ALP

b.yyas = 6,00

Eğim, istatistiksel olarak anlamsız veya hem istatistiksel hem de klinik olarak anlamsız; ya da istatistiksel olarak anlamlı klinik olarak anlamsız ise “anlamlı değil” olarak kabul edildi. Ayrıca, eğimi anlamsız alt gruplar ard arda sıralanıyorsa birleştirildi (Tablo 12).

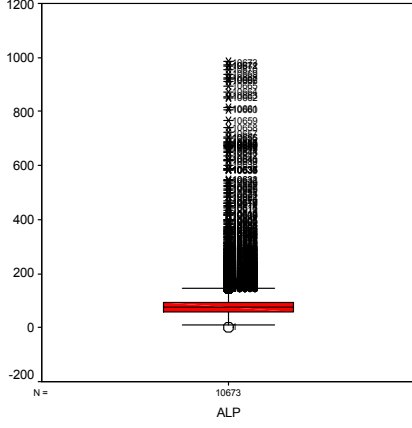
Tablo 12: Alkalen fosfataz (erkek) yenilenmiş alt grupları.

YAŞ	YENİ ALT GRUP
5-10	1
11-14	2
15-18	3
19 Yaş ve Üzeri	4

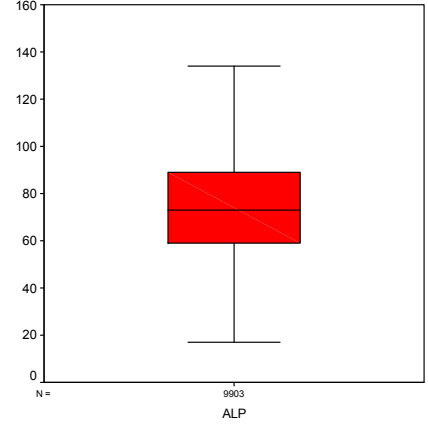
Eğimi anlamsız alt gruplardaki her bir yaş için ayrı ayrı referans aralığı hesaplamak gereksiz olacağından, o alt grubun referans aralığı yaşlar birleştirilerek hesaplandı. Eğimi anlamlı olan alt gruplarda ise her bir yaş için ayrı ayrı referans aralığı hesaplandı.

Hesaplama yapmadan önce her alt grup için aşırı uç değerler tespit edildi. Bunun için SPSS 11.5 programı kullanılarak her bir test verisinin histogramı çizildi, aşırı uç değerler tarandı (SPSS 11.5: Data → Select Cases → Analyze → Descriptive Statistics → Explore → Statistics → Outliers). Hiç aşırı uç değer kalmayınca kadar aynı işlem tekrarlandı (Şekil 4).

Aşırı uçlardan temizlenmiş olan veriler MedCalc 8.2 paket programına aktarıldı. Referans aralığı hesaplanacak yaşlar veya alt grupların normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov-Smirnov ile test edildi. Normal dağılıma uyan veriler parametrik, normal dağılıma uymayan veriler ise non parametrik yöntemle %95 güven aralığında referans aralıkları hesaplandı (Tablo 13).

A

B

Şekil 4: Alkalen fosfataz (erkek 19 yaş ve üzeri) için aşırı uç değerlerin atılması (A:aşırı uç değerlerin atılmadan önceki, B:aşırı uç değerlerin atıldıktan sonraki boxplot grafiği).

Tablo 13: Alkalen fosfataz (erkek 19 yaş ve üzeri)'in MedCalc 8.2 paket programı yardımıyla referans aralığının saptanması.

```

Variable      : ALPE
Select       : YAŞ>=19

Sample size           =          9903
Lowest value         =          17,0000
Highest value        =          134,0000
Arithmetic mean      =           75,0189
Median               =           73,0000
Standard deviation   =           21,8445

Coefficient of Skewness =           0,4422 (P<0,0001)
Coefficient of Kurtosis =          -0,2861 (P<0,0001)
-----
Kolmogorov-Smirnov test
for Normal distribution : reject Normality (P<0,001)
-----
Reference interval
95% - Double-sided
A. Method based on Normal distribution
  Lower limit =          32,2044
    90% CI =          31,5790 to 32,8298
  Upper limit =          117,8333
    90% CI =          117,2079 to 118,4587

B. Non-parametric percentile method
  Lower limit =          39,0000
    90% CI =          38,0000 to 40,0000
  Upper limit =          124,0000
    90% CI =          123,0000 to 124,0000
  
```

Tablo 14: Alkalem fosfat (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI		ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (U/L)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (U/L)			
				ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT	
ALP=132+(10,9xYAŞ) [p=0,000]	5		194	51,0	-	307,0	P	4 - 7	0 - 269	
	6		165	68,0	-	313,0	P			
	7		76	90,0	-	312,0	P			
	8		82	93,0	-	309,0	P	8 - 12	0 - 300	
	9		70	103,0	-	326,0	P			
	10		58	117,0	-	345,0	P			
ALP=408-(15xYAŞ) [p=0,010]	11		70	60,0	-	426,0	P	13 - 17	0 - 390	
	12		67	18,0	-	394,0	P			
	13		62	66,0	-	368,0	P			
	14		76	8,0	-	366,0	P			
ALP=368-(16xYAŞ) [p=0,000]	15		50	32,0	-	160,0	P	YETİŞKİN	40 - 129	
	16		85	33,0	-	145,0	P			
	17		107	33,0	-	141,0	P			
	18		92	22,0	-	136,0	P			
ALP=69+(4,4xYAŞ) [p=0,740]	19	-	23	9903	39,0	-	124,0	NP	YETİŞKİN	40 - 129
ALP=77-(0,002xYAŞ) [p=0,996]	24	-	34							
ALP=55+(0,6xYAŞ) [p=0,000]	35 Yaş ve Üzeri									

Tablo 15: Alkalen fosfataz (kadın)'ın referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI		ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (U/L)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (U/L)		
				ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
ALP=132+(11,4xYAŞ) [p=0,000]	5		230	50,0	-	314,0	P	4 - 7	0 - 269
	6		202	60,0	-	315,0	P		
	7		95	79,0	-	328,0	P		
	8		103	105,0	-	342,0	P	8 - 12	0 - 300
	9		87	96,0	-	307,0	P		
	10		90	110,0	-	369,0	P		
ALP=526-(25xYAŞ) [p=0,000]	11		96	94,0	-	366,0	P	13 - 17	0 - 187
	12		92	49,0	-	386,0	P		
	13		74	22,0	-	392,0	P		
	14		102	14,0	-	362,0	P		
	15		98	0,0	-	266,0	P	YETİŞKİN	35 - 104
	16		110	0,0	-	240,0	P		
	17		106	0,0	-	217,0	P		
	18		123	17,0	-	155,0	P		
ALP=118-(1,7xYAŞ) [p=0,165]	19	-	23	39,0	-	123,0	NP	YETİŞKİN	35 - 104
ALP=60+(0,5xYAŞ) [p=0,000]	24 Yaş ve Üzeri		11491						

Tablo 16: Total kolesterol (erkek)'ün referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)						
					ALT LİMİT		ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT			
TKOL=157-(0,5xYAŞ) [p=0,370]	5	-	13	682	94	-	198	P	0	-	10	114	-	203
TKOL=191-(3,1xYAŞ) [p=0,198]	14	-	16											
TKOL=104+(2,3xYAŞ) [p=0,000]	17			87	87	-	202	P	11	-	20	119	-	197
	18			81	82	-	209	P						
	19			91	80	-	206	P						
	20			88	88	-	206	P						
	21			92	93	-	209	P						
	22			92	85	-	221	P						
	23			73	87	-	214	P						
	24			75	90	-	225	P						
	25			79	95	-	236	P						
	26			83	88	-	248	P						
	27			67	109	-	243	P						
	28			88	105	-	235	P						
	29			75	96	-	242	P						
	30			110	106	-	237	P						
	31			81	110	-	244	P						
	32			93	101	-	244	P						
TKOL=155+(0,9xYAŞ) [p=0,162]	33			117	112	-	243	P	21	-	30	124	-	244
	34			97	104	-	239	P						
	35			96	116	-	252	P						
	36			118	117	-	251	P						
	37			1216	117	-	267	P						
	38			167	113	-	267	P						
	39			161	109	-	265	P						
	40			163	117	-	283	P						
	41			183	121	-	266	P						
	42			209	112	-	281	P						
	43			215	113	-	267	P						
	44			197	118	-	268	P						
	45			206	113	-	266	P						
	46			178	113	-	267	P						
	47			196	103	-	268	P						
	48			190	111	-	275	P						
49			198	101	-	268	P							
50			168	105	-	270	P							
51			142	101	-	269	P							
52			143	110	-	263	P							
53			164	110	-	265	P							
54			138	103	-	261	P							
55			173	104	-	276	P							
56			156	116	-	253	P							
57			122	110	-	272	P							
58			130	108	-	249	P							
59			108	110	-	260	P							
60			116	107	-	262	P							
TKOL=218-(0,5xYAŞ) [p=0,000]	69 VE ÜZERİ			1028	100	-	249	P	61	-	70	159	-	274
TKOL=258-(1,2xYAŞ) [p=0,785]														

Tablo 17: Total kolesterol (kadın)'ün referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
					ALT LİMİT		ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT
TKOL=200-(5,2xYAŞ) [p=0,004]	5	-	10	167	102	-	202	P	0 - 10	112 - 205
TKOL=161-(0,6xYAŞ) [p=0,436]	11	-	17	306	95	-	202	P	11 - 20	124 - 200
TKOL=125+(1,5xYAŞ) [p=0,000]	18			102	96	-	202	P		
	19			103	97	-	214	P		
	20			123	97	-	212	P		
	21			127	94	-	216	P		
	22			136	98	-	215	P		
	23			121	98	-	222	P		
	24			131	103	-	221	P		
	25			138	102	-	223	P		
	26			153	100	-	231	P		
	27			135	98	-	239	P		
	28			147	110	-	229	P		
	29			159	108	-	234	P		
	30			153	103	-	239	P		
	31			159	104	-	242	P		
	32			164	108	-	233	P		
	33			171	112	-	235	P		
	34			185	110	-	247	P		
	35			175	110	-	245	P		
	36			191	108	-	250	P		
	37			175	114	-	243	P		
38			175	116	-	246	P			
39			226	109	-	263	P			
40			219	117	-	247	P			
41			238	118	-	257	P			
42			241	115	-	262	P			
43			236	118	-	259	P			
44			211	121	-	257	P			
45			248	128	-	263	P			
46			330	124	-	258	P			
47			259	129	-	258	P			
48			283	123	-	271	P			
49			285	137	-	270	P			
50			293	128	-	273	P			
51			326	124	-	274	P			
52			291	129	-	272	P			
53			265	138	-	270	P			
TKOL=325-(2,2xYAŞ) [p=0,238]	54	-	57	926	132	-	279	P	51 - 60	162 - 300
TKOL=260-(0,9xYAŞ) [p=0,000]	58			213	131	-	287	P		
	59			210	131	-	283	P		
	60			176	132	-	287	P		
	61			178	129	-	283	P		
	62			147	123	-	273	P		
	63			115	115	-	297	P		
	64			116	122	-	277	P		
	65			147	126	-	280	P		
	66			140	117	-	284	P		
	67			105	112	-	280	P		
	68			114	130	-	266	P		
69			92	113	-	280	P			
70 VE ÜZERİ				962	117	-	279	P	61 - 70	172 - 303

Tablo 18: HDL-kolesterol (erkek)'ün referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
HDL-K=56-(0,1xYAŞ) [p=0,000]	5	-	39	1935	30	-	80	NP	> 55	İYİ PROGNOZ
HDL-K=60-(0,2xYAŞ) [p=0,586]	40	-	43	555	27	-	72	P	35 - 55	STANDART RİSK
HDL-K=-21+(1,6xYAŞ) [p=0,214]	44	-	47	391	32	-	80	NP		
HDL-K=54-(0,03xYAŞ) [p=0,521]	48	-	64	4186	30	-	78	NP	< 35	RİSKLİ
HDL-K=42+(0,16xYAŞ) [p=0,438]	65 VE ÜZERİ			1349	29	-	79	NP		

Totalkolesterol ve trigliseritin referans aralıkları üretici firma değerleri ile benzerlik göstermektedir (tablo 16, 17, 22, 23).

Tablo 19: HDL- kolesterol (kadın)'ün referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
HDL-K=60-(0,4xYAŞ) [p=0,140]	5	-	16	2449	30	-	79	NP	> 65	İYİ PROGNOZ
HDL-K=51+(0,1xYAŞ) [p=0,263]	17	-	32							
HDL-K=55-(0,1xYAŞ) [p=0,623]	33	-	39							
HDL-K=44+(0,2xYAŞ) [p=0,000]	40		194	25	-	75	P			
	41		189	28	-	76	P			
	42		212	25	-	72	P			
	43		181	25	-	78	P			
	44		VERİ YOK							
	45		VERİ YOK							
	46		240	27	-	75	P			
	47		273	27	-	78	P			
	48		373	26	-	78	P			
	49		686	30	-	80	NP			
	50		591	29	-	79	NP			
	51		356	31	-	81	NP			
	52		345	30	-	81	NP			
	53		69	27	-	77	P			
	54		270	26	-	77	P			
	55		298	30	-	77	P			
	56		315	26	-	76	P			
57		306	33	-	82	NP				
HDL-K=70-(0,3xYAŞ) [p=0,028]	58		230	30	-	74	P			
	59		255	24	-	76	P			
	60		317	26	-	75	P			
	61		242	25	-	74	P			
	62		363	27	-	75	P			
	63		275	23	-	73	P			
	64		187	28	-	75	P			
	65		211	25	-	72	P			
HDL-K=-117+(2,6xYAŞ) [p=0,076]	66 VE ÜZERİ			1412	30	-	79	NP	45 – 65	NORMAL RİSK
									< 45	RİSKLİ

Tablo 20: LDL- kolesterol (erkek)'ün referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
LDL-K=109+(0,02xYAŞ) [p=0,786]	5	-	43	7635	45	-	178	NP	TÜM YAŞLAR	0 - 155
LDL-K=117_(0,17xYAŞ) [p=0,055]	44	-	67							
LDL-K=17+(1,31xYAŞ) [p=0,434]	68 VE ÜZERİ									

Tablo 21: LDL- kolesterol (kadın)'ün referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
PROGRAM DENKLEM OLUŞTURAMADI	TÜM YAŞLAR			10227	45	-	178	NP	TÜM YAŞLAR	0 - 155

Tablo 22: Trigliserit (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI		ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)								
				ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT						
TRİG=78+(1xYAŞ) [p=0,009]	5		41	17	-	133	0 - 10	30	-	100					
	6		32	14	-	135									
	7		44	13	-	146									
	8		54	5	-	141									
	9		55	14	-	143									
	10		58	5	-	165	11 - 20	32	-	148					
	11		57	11	-	154									
	12		58	14	-	145									
	13		46	15	-	152									
	14		53	14	-	163									
	15		55	20	-	147									
	16		79	17	-	144									
	17		79	15	-	136									
	18		78	19	-	144									
	19		83	23	-	152	21 - 30	44	-	249					
	20		89	11	-	182									
	21		90	12	-	186									
	22		89	36	-	229									
	23		69	39	-	213									
24		72	20	-	188										
25		75	12	-	197										
26		77	5	-	237										
27		67	0	-	248										
28		88	14	-	248										
29		70	13	-	216										
30		101	13	-	250										
31		76	21	-	236	31 - 40					50	-	321		
32		90	14	-	244										
33		110	17	-	246										
34		92	16	-	245										
35		87	20	-	262										
36		109	25	-	261										
37		113	29	-	257										
38		102	25	-	268										
39		89	32	-	250		TRİG=223-(1,2xYAŞ) [p=0,432]	40	-	46				996	49
40															
TRİG=286-(2,2xYAŞ) [p=0,000]	47		150	24	-	254	41 - 50	55	-	327					
	48		144	40	-	267									
	49		163	52	-	279									
	50		183	66	-	276									
	51		192	34	-	268	51 - 60	58	-	286					
	52		177	33	-	271									
	53		192	54	-	280									
	54		172	51	-	280									
	55		180	51	-	277									
	56		182	26	-	258									
	57		185	29	-	254									
	58		161	60	-	274									
	59		137	28	-	250									
	60		134	58	-	269	61 VE ÜZERİ	55	-	260					
	61		153	32	-	246									
	62		126	20	-	254									
	63		160	25	-	240									
	64		154	58	-	267									
	65		119	26	-	262									
	66		126	24	-	236									
67		103	21	-	238										
68		113	58	-	277										
69		98	14	-	247										
70 VE ÜZERİ		913	48	-	256	NP									

Tablo 23: Trigliserit (kadın)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI		ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)						
				ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT				
TRİG=105-(1,25xYAŞ) [p=0,000]	5		26	26	-	128	0 - 10	35	-	110			
	6		26	14	-	140							
	7		22	13	-	131							
	8		26	16	-	141							
	9		20	29	-	126							
	10		35	21	-	133							
	11		23	28	-	151	11 - 20	37	-	124			
	12		38	33	-	132							
	13		32	22	-	145							
	14		27	23	-	138							
	15		38	24	-	133							
	16		53	26	-	122							
	17		77	21	-	122							
18		99	18	-	125	21 - 30	36	-	144				
19		92	22	-	125								
20		116	20	-	134								
21		124	35	-	179								
22		135	10	-	143								
23		118	11	-	141								
24		131	33	-	169								
25		134	36	-	182								
26		151	35	-	174								
27		130	10	-	172								
28		145	14	-	173								
29		159	39	-	206								
30		152	36	-	208								
31		156	39	-	199	31 - 40	39	-	176				
32		156	35	-	196								
33		166	39	-	215								
34		173	42	-	197								
35		172	35	-	210								
36		182	47	-	214								
37		162	36	-	201								
38		161	47	-	219								
39		216	19	-	198								
40		208	36	-	222								
41		221	41	-	214								
42		233	42	-	221								
43		217	23	-	205					41 - 50	45	-	214
44		199	30	-	208								
45		227	26	-	201								
46		304	25	-	202								
47		239	25	-	208								
48		266	29	-	215								
49		264	50	-	210								
50		270	49	-	224								
51		298	30	-	216								
52		271	49	-	216								
53		235	41	-	203	51 - 60	52	-	262				
TRİG=368-(4,1xYAŞ) [p=0,242]	54	-	56	690	51								
TRİG=15+(2,28xYAŞ) [p=0,018]	57		224	24	-	242	61 VE ÜZERİ	60	-				
	58		213	25	-	244							
	59		197	56	-	273							
	60		169	57	-	263							
	61		164	33	-	250							
	62		139	30	-	254							
	63		112	50	-	267							
64		110	39	-	239								
TRİG=155-(0,09xYAŞ) [p=0,931]	65 VE ÜZERİ		1499	55	-	266							

Tablo 24: Glukoz (erkek)'un referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
$GLU=93-(0,1xYAŞ)$ [p=0,000]	5	-	32	2504	68	-	106	NP	3 - 13	60 - 100
$GLU=70+(0,6xYAŞ)$ [p=0,000]	33	-	62	5480	73	-	119	NP	14 - 46	68 - 112
$GLU=112-(0,08xYAŞ)$ [p=0,722]	63 VE ÜZERİ			2049	72	-	137	NP	46 VE ÜZERİ	76 - 110

Tablo 25: Glukoz (kadın)'un referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
$GLU=92-(0,1xYAŞ)$ [p=0,000]	5	-	32	3107	67	-	106	NP	3 - 13	60 - 100
$GLU=72+(0,6xYAŞ)$ [p=0,000]	33	-	62	6845	72	-	118	NP	14 - 46	68 - 112
$GLU=103+(0,06xYAŞ)$ [p=0,776]	63 VE ÜZERİ			2329	74	-	136	NP	46 VE ÜZERİ	76 - 110

Glukoz için çocuk ve yetişkin yaşlarda üretici firmanın değerleri ile bir farklılık saptamadık (tablo 24, 25). Ancak geriatri grubunda üst referans sınır her iki cinsiyette de 140 mg/dL'ye çok yakın değerlerdir. Bilindiği gibi 2003 American Diabetes Association (ADA) rehberine göre açlık (10-16 saat açlıktan sonra) kan glukoz konsantrasyonu: 70 - 100 mg/dL, 126 mg/dL'den büyük ise diyabet olarak değerlendirilir. Bu bulgulara göre ileri yaşlar için glukozun referans aralığının üst limitinin yeniden değerlendirilmesi kanaatindeyiz.

Üre referans aralıklarında cinsiyetler arası bir fark gözlenmemiştir (tablo 26, 27)

Tablo 26: Üre (erkek)'nin referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
$\text{ÜRE}=25,7-(0,093 \times \text{YAŞ})$ [p=0,094]	5	-	18	1778	12,0	-	37,0	NP	0 - 18	10,7 - 38,5
$\text{ÜRE}=20+(0,16 \times \text{YAŞ})$ [p=0,000]	19	-	45	6072	11,0	-	40,0	NP	19 - 61	13,0 - 45,0
$\text{ÜRE}=5,5+(0,48 \times \text{YAŞ})$ [p=0,000]	46	-	60	5613	15,0	-	44,0	NP		
$\text{ÜRE}=-30+(1,04 \times \text{YAŞ})$ [p=0,000]		61		318	18,0	-	56,0	NP	62 - 91	17,0 - 50,0
		62		336	17,0	-	57,0	NP		
		63		299	18,0	-	57,0	NP		
		64		296	15,0	-	53,0	P		
		65		245	14,0	-	52,0	P		
		66		268	18,0	-	54,0	NP		
		67		270	17,0	-	57,0	NP		
		68		236	17,0	-	60,0	NP		
		69		217	14,0	-	53,0	P		
		70 Yaş ve Üzeri		1758	20,0	-	59,0	NP		

Ancak 60 yaş ve sonrasında yaşla orantılı olarak değerler yükselmiştir. Bu yaşlarda üretici firmanın verdiği daha yüksek değerler çıkmıştır. Bunun nedeni ise 60 yaş ve üzerinde her yaş için ayrı ayrı referans aralığı belirlediğimizden yaşa bağlı artış gösteren üre değerleri olabilir. İleri yaşlarda glomerul filtrasyon hızının yavaşlamasından dolayı zaten bu beklenen bir durumdur.

Tablo 27: Üre (kadın)'nin referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
$\text{ÜRE}=25-(0,059 \times \text{YAŞ})$ [p=0,094]	5	-	18	1989	12,0	-	37,0	NP	0 - 18	10,7 - 38,5
$\text{ÜRE}=20+(0,17 \times \text{YAŞ})$ [p=0,000]	19	-	45	7146	11,0	-	39,0	NP	19 - 61	13,0 - 45,0
$\text{ÜRE}=5,7+(0,48 \times \text{YAŞ})$ [p=0,000]	46	-	60	6211	15,0	-	46,0	NP		
$\text{ÜRE}=-29+(1,03 \times \text{YAŞ})$ [p=0,000]		61		335	17,0	-	53,0	NP	62 - 91	17,0 - 50,0
		62		342	19,0	-	56,0	NP		
		63		375	17,0	-	56,0	NP		
		64		334	19,0	-	57,0	NP		
		65		331	19,0	-	54,0	NP		
		66		318	15,0	-	51,0	P		
		67		280	16,0	-	53,0	P		
		68		253	20,0	-	58,0	NP		
		69		230	17,0	-	54,0	P		
		70 Yaş ve Üzeri		2141	18,0	-	60,0	NP		

Kreatinin, çocuk ve adolesan dönemdeki değerler erişkinine göre daha düşük çıkmıştır (tablo 28, 29). Tüm değerler üretici firmanın değerleri ile uyumlu çıkmıştır. Bilindiği gibi kreatinin düzeyi vücut kas kütlesi ile doğru orantılıdır. Bu durum yaşlılıkta artan kreatinin düzeyleri ile paradoks oluşturabilir. Çünkü ileri yaşla birlikte kas kütlesi azalma gösterir. Ancak ileri yaşlarda oluşan glomerül filtrasyon hızındaki yavaşlama kreatinin seviyesini yükseltiyor olabilir.

Ürik asit, her iki cinsiyette de yaşla orantılı belirgin artış gözlemlenmiştir (tablo 30, 31). Üretici firmanın değerleriyle karşılaştığımızda ise erkek cinsiyet referans aralığında ciddi bir fark gözlenmezken kadın cinsiyetinde ileri yaşlarda bizim bulduğumuz değerler daha yüksek çıktı.

Tablo 28: Kreatinin (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
$KRE=0,29-(0,015 \times YAŞ)$ [p=0,152]	5	-	9	660	0,2	-	0,5	NP	6 - 12	0,3 - 0,7
$KRE=-0,1+(0,036 \times YAŞ)$ [p=0,000]	10	-	17	843	0,3	-	0,8	NP	13 - 18	0,5 - 1,0
$KRE=0,61-(0,005 \times YAŞ)$ [p=0,000]	18	-	65	13668	0,4	-	1,0	NP	19 YAŞ VE ÜZERİ	0,9 - 1,5
$KRE=-1,35-(0,035 \times YAŞ)$ [p=0,014]	66		297	0,5	-	1,4	NP			
	67		229	0,5	-	1,3	NP			
	68		225	0,5	-	1,3	NP			
	69		173	0,4	-	1,3	NP			
	70 Yaş ve Üzeri			1754	0,4	-	1,4	NP		

Tablo 29: Kreatinin (kadın)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
$KRE=0,57-(0,024 \times YAŞ)$ [p=0,057]	5	-	8	1255	0,2	-	0,6	NP	6 - 12	0,3 - 0,7
$KRE=-0,41+(0,092 \times YAŞ)$ [p=0,005]	9	-	13							
$KRE=1,27-(0,034 \times YAŞ)$ [p=0,436]	14	-	17	548	0,3	-	0,8	NP	13 - 18	0,5 - 1,0
$KRE=0,35-(0,016 \times YAŞ)$ [p=0,000]	18	-	31	7406	0,4	-	1,0	NP	19 YAŞ VE ÜZERİ	0,7 - 1,3
$KRE=0,77-(0,0001 \times YAŞ)$ [p=0,987]	32	-	33							
$KRE=4,4-(0,112 \times YAŞ)$ [p=0,213]	34	-	45							
$KRE=0,5+(0,006 \times YAŞ)$ [p=0,000]	46	-	65							
$KRE=0,5+(0,006 \times YAŞ)$ [p=0,000]	66		275	0,4	-	1,2	NP			
	67		274	0,4	-	1,4	NP			
	68		267	0,5	-	1,4	NP			
	69		232	0,4	-	1,4	NP			
		70 Yaş ve Üzeri			2301	0,5	-	1,4	NP	

Tablo 30: Ürik asit (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FIRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
$\dot{U}RAS=4,01-(0,06 \times YAŞ)$ [p=0,324]	5	-	8	315	2,0	-	5,6	NP	1 - 18	0,0 - 6,1
$\dot{U}RAS=2,16+(0,17 \times YAŞ)$ [p=0,000]	9			89	1,6	-	5,7	P		
	10			64	1,6	-	6,3	P		
	11			49	2,0	-	5,4	P		
	12			56	1,7	-	6,0	P		
	13			47	1,3	-	7,0	P		
	14			44	2,3	-	6,6	P		
	15			52	2,3	-	7,0	P		
	16			47	2,9	-	7,2	P		
	17			35	2,7	-	7,5	P		
	18			53	2,3	-	7,0	P		
$\dot{U}RAS=5,00+(0,01 \times YAŞ)$ [p=0,000]	19			45	2,8	-	7,2	P	19 - 65	0,0 - 7,0
	20			41	2,9	-	7,4	P		
$\dot{U}RAS=5,00+(0,01 \times YAŞ)$ [p=0,000]	21	-	65	2782	3,0	-	8,3	NP	66 VE ÜZERİ	0,0 - 8,4
	66 VE ÜZERİ			760	2,6	-	8,8	P		

Tablo 31: Ürik asit (kadın)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FIRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
$\dot{U}RAS=3,70+(0,009 \times YAŞ)$ [p=0,000]	5	-	18	618	2,0	-	5,4	P	19 VE ÜZERİ	0,0 - 5,7
	19	-	41	1683	2,2	-	5,6	NP		
$\dot{U}RAS=2,21+(0,045 \times YAŞ)$ [p=0,000]	42	-	59	2450	2,4	-	6,5	NP		
$\dot{U}RAS=6,29-(0,024 \times YAŞ)$ [p=0,419]	60	-	66	605	2,5	-	7,4	NP		
$\dot{U}RAS=-5,15+(0,15 \times YAŞ)$ [p=0,042]	67			75	1,8	-	7,8	P		
	68			50	2,0	-	8,3	P		
	69			58	1,8	-	8,3	P		
70 VE ÜZERİ			639	2,4	-	8,6	NP			

Tablo 32: Total protein (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (g/dL)			ÜRETİCİ FIRMANIN DEĞERLERİ (g/dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
TPRO=6,5+(0,112xYAŞ) [p=0,000]	5			219	6,3	-	8,1	NP	1 - 18	5,6 - 8,0
	6			192	6,4	-	8,1	P		
	7			192	6,5	-	8,1	P		
TPRO=7,1+(0,032xYAŞ) [p=0,000]	8	-	17	1585	6,6	-	8,4	NP		
TPRO=7,8-(0,008xYAŞ) [p=0,000]	18	-	34	2349	6,6	-	8,5	NP	19 VE ÜZERİ	6,0 - 8,0
TPRO=7,6-(0,002xYAŞ) [p=0,279]	35	-	54	3466	6,6	-	8,4	NP		
TPRO=8,2-(0,014xYAŞ) [p=0,000]	55 VE ÜZERİ			3647	6,3	-	8,4	NP		

Tablo 33: Total protein (kadın)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (g/dL)			ÜRETİCİ FIRMANIN DEĞERLERİ (g/dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
TPRO=7,2+(0,03xYAŞ) [p=0,000]	5	-	15	1110	6,6	-	8,4	NP	1 - 18	5,6 - 8,0
TPRO=8,1-(0,03xYAŞ) [p=0,000]	16	-	27	2414	6,3	-	8,5	NP	19 VE ÜZERİ	6,0 - 8,0
TPRO=7,1-(0,007xYAŞ) [p=0,000]	28	-	54	7259	6,4	-	8,4	NP		
TPRO=8,6-(0,018xYAŞ) [p=0,000]	55 VE ÜZERİ			3964	6,4	-	8,4	NP		

Total protein, her iki cinsiyette de tüm yaş gruplarında üretici firma değerlerinden daha yüksek bulunmuştur (tablo 32, 33).

Tablo 34: Albumin (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI		ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (g/dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (g/dL)			
				ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT	
ALB=4,3+(0,02xYAŞ) [p=0,000]	5		184	4,1	-	5,0	NP	5 GÜN - 15 YAŞ	3,0 - 5,4	
	6		177	4,0	-	5,1	NP			
	7		177	4,0	-	5,1	P			
	8		173	4,1	-	5,1	NP			
	9		165	4,1	-	5,1	NP			
	10		158	4,1	-	5,1	P			
	11		153	4,1	-	5,1	NP			
	12		163	4,1	-	5,2	P			
	13		123	4,1	-	5,2	P			
	14		122	4,1	-	5,2	P			
	15		118	4,1	-	5,3	P			
	16		122	4,1	-	5,3	P			
	17		138	4,2	-	5,4	P			
	18		134	4,2	-	5,4	P			
19		144	4,1	-	5,3	NP				
20		137	4,2	-	5,4	P				
21		148	4,2	-	5,4	P				
ALB=5,0-(0,01xYAŞ) [p=0,000]	22	-	66	7066	3,8	-	5,2	NP	20 VE ÜZERİ	3,4 - 4,8
ALB=8,0-(0,06xYAŞ) [p=0,000]	67		116	3,3	-	5,2	P			
	68		115	3,3	-	5,0	P			
	69		102	3,0	-	4,8	NP			
	70 VE ÜZERİ		1162	3,0	-	4,8	NP			

Albumin, çocuk ve adolosan grubunda üretici firmanın değerleri ile yakın değerler bulunurken orta ve ileri yaşlarda değerlerimiz daha yüksek çıkmıştır (tablo 34, 35).

Tablo 35: Albumin (kadın)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI		ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (g/dL)			ÜRETİCİ FIRMANIN DEĞERLERİ (g/dL)		
				ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
ALB=4,7-(0,01xYAŞ) [p=0,000]	5		119	3,9	- 5,1	P	5 GÜN - 15 YAŞ	3,0 - 5,4	
	6		103	3,9	- 5,1	P			
	7		110	3,9	- 5,2	P			
	8		105	3,9	- 5,2	P			
	9		95	4,0	- 5,2	P			
	10		90	4,0	- 5,2	P			
	11		96	4,0	- 5,2	NP			
	12		86	4,0	- 5,2	P			
	13		84	4,0	- 5,1	NP			
	14		81	3,9	- 5,2	P			
	15		70	4,0	- 5,3	P			
	16		100	4,0	- 5,3	P	16 - 19	3,2 - 4,5	
	17		123	3,9	- 5,3	NP			
	18		136	4,0	- 5,3	P			
	19		146	3,9	- 5,2	NP			
	20		190	3,8	- 5,2	NP	20 VE ÜZERİ	3,4 - 4,8	
	21		192	3,8	- 5,2	NP			
	22		190	3,9	- 5,2	NP			
	23		196	3,8	- 5,3	P			
	24		226	3,7	- 5,1	NP			
	25		212	3,7	- 5,1	NP			
	26		212	3,7	- 5,2	P			
	27		232	3,7	- 5,1	NP			
	28		196	3,8	- 5,1	P			
	29		206	3,8	- 5,2	P			
	ALB=4,3+(0,003xYAŞ) [p=0,000]	30	- 62	7931	3,8	- 5,0	NP		
	ALB=6,8-(0,04xYAŞ) [p=0,000]	63		135	3,6	- 5,0	P		
		64		123	3,6	- 5,0	P		
		65		143	3,4	- 4,9	NP		
66			154	3,7	- 4,9	P			
67			120	3,6	- 5,0	P			
68			127	3,3	- 4,8	NP			
69			96	3,6	- 5,0	P			
70 VE ÜZERİ			1167	3,3	- 4,8	NP			

Tablo 36: Total bilirubin (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/dL)			ÜRETİCİ FIRMANIN DEĞERLERİ (mg/dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
$TBİL=0,5+(0,001 \times YAŞ)$ [p=0,880]	5	-	13	1138	0,1	-	0,8	NP	6 GÜN VE ÜZERİ	0,3 - 1,2
$TBİL=-0,3+(0,062 \times YAŞ)$ [p=0,001]		14		99	0,2	-	1,1	NP		
		15		96	0,2	-	1,0	NP		
		16		104	0,3	-	1,2	NP		
		17		128	0,3	-	1,2	NP		
	18		121	0,3	-	1,1	NP			
$TBİL=0,9-(0,004 \times YAŞ)$ [p=0,017]	19	-	44	3446	0,3	-	1,2	NP		
$TBİL=0,6+(0,003 \times YAŞ)$ [p=0,092]	45	-	68	4108	0,3	-	1,2	NP		
$TBİL=8,4-(0,1 \times YAŞ)$ [p=0,312]	69 VE ÜZERİ			1339	0,3	-	1,3	NP		

Tablo 37: Total bilirubin (kadın)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/dL)			ÜRETİCİ FIRMANIN DEĞERLERİ (mg/dL)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
$TBİL=0,2+(0,045 \times YAŞ)$ [p=0,003]	5	-	12	598	0,2	-	0,8	NP	6 GÜN VE ÜZERİ	0,3 - 1,2
$TBİL=0,7-(0,003 \times YAŞ)$ [p=0,000]	13	-	52	8249	0,2	-	0,9	NP		
$TBİL=0,01+(0,011 \times YAŞ)$ [p=0,000]	53 VE ÜZERİ			4190	0,2	-	1,0	NP		

Total bilirubin, her iki cinsiyette yaş ile birlikte artış saptanmıştır. Erkek cinsiyette üretici firma ile aynı değerler bulunurken kadın cinsiyette daha düşük çıkmıştır (tablo 36, 37).

Tablo 38: Direkt bilirubin (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI		ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
				ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
$DBİL=0,1+(0,001 \times YAŞ)$ [p=0,000]	5	- 64	10651	0,00	-	0,30	NP	TÜM YAŞLAR	0,00 - 0,30
$DBİL=0,2+(0,001 \times YAŞ)$ [p=0,985]	65 VE ÜZERİ								

Direkt Bilirubin, tüm yaş gruplarında ve cinsiyetlerde farklılık saptanmazken üretici firma değerleri ile aynı sonuçlar elde edilmiştir (tablo 38, 39).

Tablo 39: Direkt bilirubin (kadın)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI		ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (mg/ dL)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
				ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
$DBİL=0,01+(0,019 \times YAŞ)$ [p=0,011]	5		154	0,00	-	0,17	NP	TÜM YAŞLAR	0,00 - 0,30
	6		116	0,00	-	0,19	P		
	7		124	0,00	-	0,20	P		
	8		124	0,00	-	0,19	P		
	9		131	0,00	-	0,18	P		
	10		121	0,01	-	0,20	NP		
	11		123	0,01	-	0,21	P		
	12		116	0,02	-	0,20	P		
$DBİL=0,4-(0,012 \times YAŞ)$ [p=0,015]	13		131	0,01	-	0,28	NP		
	14		107	0,02	-	0,22	NP		
	15		122	0,01	-	0,29	NP		
	16		154	0,02	-	0,30	NP		
	17		209	0,01	-	0,28	NP		
	18		257	0,01	-	0,29	NP		
	19		243	0,01	-	0,31	NP		
	20		342	0,02	-	0,29	NP		
$DBİL=0,17+(0,001 \times YAŞ)$ [p=0,545]	21	- 59	16104	0,01	-	0,25	NP		
$DBİL=0,29-(0,002 \times YAŞ)$ [p=0,824]	60	- 64	1423	0,01	-	0,26	NP		
$DBİL=0,85-(0,010 \times YAŞ)$ [p=0,382]	65	- 68	909	0,01	-	0,24	NP		
$DBİL=-0,20+(0,006 \times YAŞ)$ [p=0,893]	69 VE ÜZERİ		2173	0,01	-	0,26	NP		

Tablo 40: Alanin transaminaz (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (U/L)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (U/L)						
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT				
$ALT=19+(0,1xYAŞ)$ [p=0,358]	5	-	14	1411	9	-	27	NP	4	-	7	0	-	29
$ALT=29-(0,7xYAŞ)$ [p=0,595]	15	-	16						8	-	13	0	-	39
$ALT=14+(0,3xYAŞ)$ [p=0,000]	17	-	43	5144	8	-	32	NP	14	-	18	0	-	27
$ALT=24+(0,04xYAŞ)$ [p=0,697]	44	-	52	3060	9	-	40	NP	19 VE ÜZERİ	0	-	41		
$ALT=34-(0,2xYAŞ)$ [p=0,000]	53	-	66	4315	10	-	37	NP						
$ALT=47-(0,4xYAŞ)$ [p=0,112]	67 VE ÜZERİ			2384	8	-	30	NP						

ALT, her iki cinsiyette de değerlerde yaşla birlikte artış gözlenmiştir. Ancak ileri yaşlarda üretici firmanın değerlerinden farklı olarak azalma gözlenmiştir (tablo 40, 41).

Tablo 41: Alanin transaminaz (kadın)'ın referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (U/L)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (U/L)						
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT				
$ALT=18+(0,4xYAŞ)$ [p=0,018]	5	-	12	1170	8	-	26	NP	4	-	7	0	-	29
$ALT=40-(0,14xYAŞ)$ [p=0,002]	13	-	16	504	8	-	24	NP	8	-	13	0	-	39
$ALT=7+(0,6xYAŞ)$ [p=0,000]	17	-	26	1676	8	-	25	NP	14	-	18	0	-	24
$ALT=18+(0,14xYAŞ)$ [p=0,000]	27	-	54	8130	9	-	36	NP	19 VE ÜZERİ	0	-	31		
$ALT=38-(0,2xYAŞ)$ [p=0,000]	55	-	67	4558	9	-	36	NP						
$ALT=43-(0,3xYAŞ)$ [p=0,412]	68 VE ÜZERİ			2360	8	-	27	NP						

Tablo 42: Aspartat transaminaz (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (U/L)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (U/L)						
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT				
AST=27+(0,3xYAŞ) [p=0,357]	5	-	9	689	15	-	40	NP	4	-	7	0	-	36
AST=36-(0,7xYAŞ) [p=0,000]		10		115	16	-	35	P	8	-	13	0	-	47
		11		83	14	-	35	P						
		12		126	14	-	34	P						
		13		121	13	-	33	P						
		14		109	13	-	33	P	14	-	18	0	-	29
		15		129	11	-	33	P						
		16		94	10	-	33	P						
		17		113	13	-	35	NP						
		18		138	13	-	33	NP	19 YAŞ VE ÜZERİ			0	-	38
		19		158	12	-	34	NP						
	20		166	13	-	32	NP							
AST=21+(0,04xYAŞ) [p=0,000]	21 VE ÜZERİ			12977	12	-	31	NP						

AST'de üretici firmanın verdiği değerlerle benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 43: Aspartat transaminaz (kadın)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (U/L)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (U/L)						
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT				
AST=35-(0,7xYAŞ) [p=0,029]	5	-	9	797	17	-	42	NP	4	-	7	0	-	36
AST=32,5-(0,5xYAŞ) [p=0,000]		10		143	16	-	33	P	8	-	13	0	-	47
		11		128	16	-	33	P						
		12		141	14	-	33	P						
		13		132	12	-	31	P						
		14		121	13	-	30	P	14	-	18	0	-	25
		15		151	12	-	33	NP						
		16		132	13	-	33	NP						
		17		141	13	-	32	NP						
		18		186	11	-	33	NP	19 YAŞ VE ÜZERİ			0	-	32
		19		194	11	-	32	NP						
	20		191	13	-	32	NP							
AST=22+(0,04xYAŞ) [p=0,000]	21 VE ÜZERİ			13924	12	-	31	NP						

Tablo 44: Gamma-glutamil transferaz (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (U/L)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (U/L)				
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT		
$GGT=12-(0,05 \times YAŞ)$ [p=0,880]	5	-	9	644	6	-	15	NP	TÜM YAŞLAR	11	-	49
$GGT=5+(0,7 \times YAŞ)$ [p=0,000]	10	-	40	3324	7	-	32	NP				
$GGT=37-(0,09 \times YAŞ)$ [p=0,019]	41 VE ÜZERİ			5302	9	-	46	NP				

Tablo 45: Gamma-glutamil transferaz (kadın)'ın referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (U/L)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (U/L)				
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT		
$GGT=14-(0,04 \times YAŞ)$ [p=0,321]	5	-	9	368	5	-	9	NP	TÜM YAŞLAR	7	-	32
	10	-	25	1863	10	-	24	NP				
$GGT=4+(0,3 \times YAŞ)$ [p=0,000]	26 VE ÜZERİ			9453	6	-	28	NP				

GGT, her iki cinsiyette de üretici firmanın değerlerinden daha düşük sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca kadın cinsiyetin referans aralığı erkek cinsiyetten daha düşük çıkmıştır (tablo 44, 45).

Tablo 46: Laktat dehidrogenaz (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI		ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (U/L)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (U/L)			
				ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT	
LDH=661-(31xYAŞ) [p=0,003]	5		127	335	-	571	P	4 - 7	0 - 615	
	6		107	308	-	589	P			
	7		127	318	-	559	P			
LDH=484-(5xYAŞ) [p=0,151]	8	-	13	634	299	-	515	P	8 - 13	0 - 764
LDH=570-(12xYAŞ) [p=0,004]	14		87	217	-	508	P	14 - 18	0 - 683	
	15		92	248	-	481	P			
	16		100	199	-	473	P			
	17		104	202	-	444	P			
	18		93	194	-	453	P			
LDH=309+(1xYAŞ) [p=0,807]	20	-	24	5016	218	-	412	NP	19 - 66	0 - 480
LDH=335+(0,04xYAŞ) [p=0,928]	25	-	46							
LDH=-67+(8xYAŞ) [p=0,008]	47	-	52							
LDH=-304+(8xYAŞ) [p=0,725]	53	-	59							
LDH=-97+(4xYAŞ) [p=0,000]	60 VE ÜZERİ		2133	216	-	448	NP	67 VE ÜZERİ	0 - 530	

LDH, her iki cinsiyette de üretici firmanın verdiği değerlerden daha düşük değerler elde edilmiştir (tablo 46, 47).

Tablo 47: Laktat dehidrogenaz (kadın)'ın referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (U/L)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (U/L)						
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT				
LDH=461-(1,7xYAŞ) [p=0,725]	5	-	9	627	260	-	541	P	4	-	7	0	-	615
LDH=411+(0,2xYAŞ) [p=0,985]	10	-	13						8	-	13	0	-	580
LDH=791-(29,4xYAŞ) [p=0,016]	14			55	220	-	443	P	14	-	18	0	-	436
	15			56	201	-	418	P						
	16			75	211	-	401	P						
LDH=480-(8,1xYAŞ) [p=0,065]	17	-	21	4880	215	-	397	NP	18	-	66	0	-	480
LDH=299+(0,5xYAŞ) [p=0,036]	22	-	45											
LDH=202+(2,8xYAŞ) [p=0,000]	46	-	59	3481	231	-	441	NP	67	-	VE ÜZERİ	0	-	530
	60	VE ÜZERİ		2215	238	-	452	NP						

CK, her iki cinsiyette de üretici firma değerlerine göre referans aralıklarını daha dar sınırlarda bulunmuştur (tablo 48, 49).

Tablo 48: Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (U/L)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (U/L)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
CK=85+(1,2xYAŞ) [p=0,122]	5	-	13	487	25	-	151	P	TÜM YAŞLAR	0 - 170
CK=141-(2,7xYAŞ) [p=0,001]	14	-	23	492	20	-	159	NP		
CK=78+(0,1xYAŞ) [p=0,054]	24	-	60	5369	22	-	143	NP		
CK=126-(0,7xYAŞ) [p=0,007]	61 VE ÜZERİ			2322	17	-	138	NP		

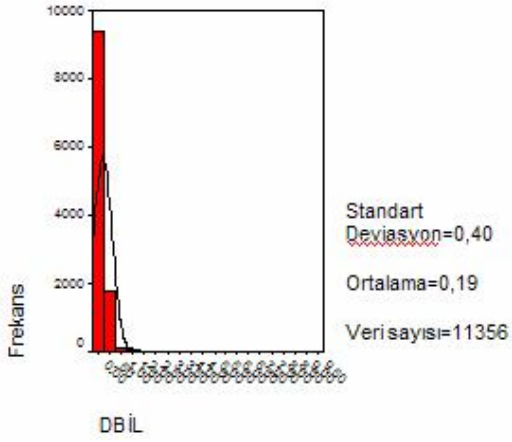
Tablo 49: Kreatin kinaz (kadın)'in referans aralığı.

REGRESYON DENKLEMİ	YAŞ ARALIĞI			ÖRNEK SAYISI	REFERANS ARALIK (U/L)			ÜRETİCİ FİRMANIN DEĞERLERİ (U/L)		
					ALT LİMİT	ÜST LİMİT	YÖNTEM	YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
CK=95+(0,4xYAŞ) [p=0,686]	5	-	11	413	22	-	165	P	TÜM YAŞLAR	0 - 142
CK=97-(0,4xYAŞ) [p=0,000]	12	-	41	2713	22	-	143	NP		
CK=54+(0,6xYAŞ) [p=0,008]	42	-	54	2917	26	-	142	NP		
CK=131-(0,8xYAŞ) [p=0,000]	55 VE ÜZERİ			4059	19	-	140	NP		

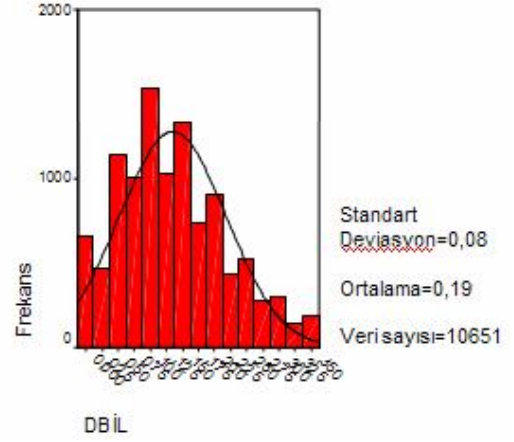
Serum direkt bilirubin (erkek) değerlerinin histogramı aşırı uç değerler atılmadan önce ve atıldıktan sonraki hali şekil 5'te görülmektedir.

Alkalin fosfataz (erkek)'in referans aralığının aşırı uç değerler atılmadan önceki ve sonraki referans aralıklarının karşılaştırılması ise tablo 50'de gösterilmektedir.

Şekil 5 ve tablo 50'deki bulgular tartışma bölümünde ele alınacaktır.

A

B

Şekil 5: Serum direkt bilirubin (erkek) değerlerinin histogramı. (A: aşırı uç değerler atılmadan önceki, B: aşırı uç değerler atıldıktan sonraki dağılımı göstermektedir).

Tablo 50: Alkalen fosfataz (erkek)'in referans aralığının aşırı uç değerler atılmadan önceki ve sonraki referans aralıklarının karşılaştırılması.

Yaş Aralığı	Aşırı Uç Değerler Atılmadan Önceki Referans Aralığı	Aşırı Uç Değerler Atıldıktan Sonraki Referans Aralığı
5	25 – 349	51 – 307
6	35 – 360	68 – 313
7	46 – 370	90 – 312
8	57 – 381	93 – 309
9	68 -392	103 – 326
10	79 – 404	117 – 345
11	24 – 463	60 – 426
12	10 – 448	18 – 394
13	0 – 433	66 – 368
14	0 – 419	8 – 366
15	0 – 271	32 – 160
16	0 – 255	33 – 145
17	0 – 240	33 -141
18	0 – 224	22 – 136
19 Yaş ve Üzeri	0- 187	39 -124

Ayrıca referans aralıklarını hesapladığımız testlerden üre, kreatinin, ürik asit, total protein, albumin, total kolesterol ve trigliserit için çok fazla alt grubun olması, çalışmamızı referans alacak, ancak henüz bilgisayar otomasyon sistemi olmayan laboratuvarlar için pratikte uygun görülmemektedir. Yukarıda belirtilen testleri tablo (51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64)'te klinik deneyimler de göz önünde bulundurularak bilgisayar otomasyon sistemi olmayan laboratuvarlar için referans aralıklarını yeniden düzenlenledik.

Tablo 51: Üre(Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"ÜRE (ERKEK)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
5 - 18	12	37
19 - 60	12	43
61 - 69	18	57
70 Yaş ve Üzeri	20	59

Tablo 52: Üre(Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"ÜRE (KADIN)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
5 - 18	12	37
19 - 60	12	43
61 - 69	18	58
70 Yaş ve Üzeri	18	60

Tablo 53: Kreatinin(Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"KREATİNİN (ERKEK)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
5 - 9	0,2	0,5
10 - 17	0,3	0,8
18 - 65	0,4	1,0
66 Yaş ve Üzeri	0,5	1,3

Tablo 54: Kreatinin(Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"KREATİNİN (KADIN)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
5 - 13	0,2	0,6
14 - 17	0,3	0,8
18 - 65	0,4	1,0
66 Yaş ve Üzeri	0,4	1,3

Tablo 55: Ürik asit (Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"ÜRİK ASİT (ERKEK)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
5 - 8	2,0	5,6
9 - 18	2,1	6,6
19 - 65	2,9	7,6
66 Yaş ve Üzeri	2,6	8,8

Tablo 56: Ürik asit (Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

" ÜRİK ASİT (KADIN)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (mg/ dL)		
YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
5 - 18	2,0	5,4
19 - 69	2,1	7,3
70 Yaş ve Üzeri	2,4	8,6

Tablo 57: Total protein (Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"TOTAL PROTEİN (ERKEK)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (g/ dL)		
YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
5 - 7	6,4	8,1
8 - 17	6,6	8,4
18 Yaş ve Üzeri	6,5	8,4

Tablo 58: Total protein (Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"TOTAL PROTEİN (KADIN)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (g/ dL)		
YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
5 - 15	6,6	8,4
16 Yaş ve Üzeri	6,4	8,4

Tablo 59: Albumin (Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"ALBUMİN (ERKEK)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (g/ dL)		
YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
5 - 15	4,1	5,1
16 - 19	4,2	5,4
20 Yaş ve Üzeri	3,5	5,1

Tablo 60: Albumin (Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"ALBUMİN (KADIN)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (g/ dL)		
YAŞ ARALIĞI	ALT LİMİT	ÜST LİMİT
5 - 15	4,0	5,2
16 - 19	4,0	5,3
20 Yaş ve Üzeri	3,7	5,1

Tablo 61: Total Kolesterol (Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"TKOL (ERKEK)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (mg/ dL)					
YAŞ ARALIĞI			ALT LİMİT	ÜST LİMİT	
5	-	10	95	-	197
11	-	20	89	-	202
21	-	30	93	-	233
31	-	40	112	-	255
41	-	50	115	-	271
51	-	60	109	-	268
61	-	69	107	-	263
70 Yaş ve Üzeri			100	-	248

Tablo 62: Total Kolesterol (Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"TKOL (KADIN)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (mg/ dL)					
YAŞ ARALIĞI			ALT LİMİT	ÜST LİMİT	
5	-	10	102	-	202
11	-	20	95	-	206
21	-	30	108	-	237
31	-	40	118	-	255
41	-	50	124	-	264
51	-	60	131	-	278
61	-	69	121	-	280
70 Yaş ve Üzeri			117	-	279

Tablo 63: Trigiliserit (Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"TRİG (ERKEK)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (mg/ dL)					
YAŞ ARALIĞI			ALT LİMİT		ÜST LİMİT
5	-	10	11	-	144
11	-	20	16	-	152
21	-	30	16	-	221
31	-	40	25	-	252
41	-	50	46	-	281
51	-	60	42	-	268
61	-	69	31	-	252
70 Yaş ve Üzeri			48	-	256

Tablo 64: Trigiliserit (Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).

"TRİG (KADIN)" LABORATUVARIN DEĞERLERİ (mg/ dL)					
YAŞ ARALIĞI			ALT LİMİT		ÜST LİMİT
5	-	10	20	-	133
11	-	20	24	-	133
21	-	30	26	-	175
31	-	40	38	-	207
41	-	50	34	-	211
51	-	60	42	-	239
61	-	69	55	-	266
70 Yaş ve Üzeri			56	-	266

7 . T A R T I Ő M A

Preanalitik, analitik ve postanalitik koşulların değişkenliği, kullanılan metot ve ürünlerin çeşitliliği, kalite kontrol konusundaki duyarsız uygulamalar, eğitim ve öğretimde belirlenmiş standartların olmaması laboratuvarlar arası sonuçların farklı olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle her laboratuvar kendi referans aralığını belirlemeli, en azından kullandığı kitin önerdiği referans aralığının geçerliliğini gözlemelidir. Ancak tüm dünyada birçok laboratuvar kullandığı kitin prospektüs bilgilerini veya metot benzerliği gösteren literatür referanslarını kullanır. Elbette her laboratuvar kendi toplumunu yansıtan referans değerlerini kullanmak ister. Özellikle NCCLS ve IFCC, referans aralığı hesaplamalarını standardize etmiş ve ilgili dökümanlarında belirtmişlerdir. Her ikisi de sağlıklı toplumu yansıtan seçilmiş bireylerden oluşan direkt yöntemi tavsiye eder. Ancak direkt yöntemle referans aralığı hesaplama kolay olmayan son derece zahmetli bir süreçtir. Belki de bu durum alt yapısı yeterli olmayan bir çok laboratuvarı seçilen kitin referans değerlerini kullanmaya zorlamıştır. Ancak çağımızın gerekliliği olan standardizasyon ve iyi laboratuvar uygulamaları çerçevesinde kaliteden söz edilmek isteniyorsa mutlaka laboratuvarlar kendi referans aralıklarını belirlemek zorundadır. Peki, laboratuvarlar bunu yapmakla ne kazanır?

Elde edilen veriler, literatür ve prospektüsteki referans aralık verileri ile uyum gösterirse, dışarıdaki laboratuvarlarla paralel sonuç verdiğini, doğru çalışıldığını ve sizin toplumunuzun referans aralığının, diğer toplumların referans aralıklarıyla biyolojik farklılık dışında benzer olduğu söylenebilir.

Eğer iyi laboratuvar pratiği uygulamalarına ve ulusal / uluslararası kalibratörler veya değeri bilinen kontrol örneklerinden beklenen sonuçlar alınmasına rağmen, örtüşen sonuçlar elde edilememişse, o zaman toplumunuzun referans aralığının farklı olduğunu söyleme şansınız ve bu farklı sonucu yoruma taşıma olanağımız doğar.

Referans aralığı çalışmasıyla bir laboratuvarın sağlayacağı en önemli veri, referans sınırların güvensizliği hakkında başka hiçbir yerden elde edemeyeceği kendi sistemine özgü belirsizlik bilgisini elde etmesidir. Bu referans aralığı belirsizliği kavramı, bizim elimizdeki testi iyi tanımamıza, dolayısıyla elde ettiğimiz değeri doğru yorumlamamızı sağlayacaktır.

Genelde normal toplumu temsil eden sonuçların dağılımı simetrik bir dağılım olmayıp, pozitif yatıklık gösterir. Histogram veya ortalama (mean) ve ağırlıklı değer (median) farkından böyle bir dağılımla karşı karşıya olduğumuzu gördüğümüzde, toplumumuzun önemli bir kısmının ortalamanın altında olduğunu biliyoruz demektir. Mesela 20-50 yaş arası kadınlarda ALT için referans aralığı 5-65 U/L değerleri arasında olsa da, dağılımda vakaların 2/3'den fazlasının, median değer olan 20-24 U/L aralığının altında kaldığını görürüz. Dolayısıyla referans aralığı içinde bile ortalama veya üstündeki değerlerin toplumu temsil etme oranlarının düşük olduğunu ve ileriye doğru farklı bir risk grubunda olduğunu söyleme imkanını kazanmış oluruz.

Her ne kadar bu çalışmaların kapsamında belirlenen referans aralıkları bireylerdeki zamana bağlı değişiklikleri ve biyolojik varyasyonu göstermekten uzaksa da, referans aralığının kararsızlığı bizi bu kavramları da düşünmeye itecektir. Acaba biyolojik değişikliklerin etkisi, sınır değerlerin güvensizliğinden daha dar mı? Böyle bir durumda daha yüksek tekrarlanabilirliği olan testleri seçmemiz gerekecektir. Referans aralığı ve güvensizliği bize irdelediğimiz testin gayemize uygun olup olmadığı hakkında da bilgi verecektir².

Birçok araştırmacı gelişen teknolojiyi kullanarak referans aralıklarını nasıl daha kolay hesaplayacaklarını araştırmışlardır. Özellikle hastane verilerinin dijital ortamda kayıt edilmeye başlamasından beri yeterince birikmiş hasta verileri ile neler yapılabileceği düşünülmüştür.

İlk olarak Ferré-Masferrer ve ark. 1999 yılında yayınladıkları bir makalede hasta verilerinin. *skewness* ve *kurtosis*'e bağlı aşırı karışık, geniş dağılım göstermediği taktirde, belirli kısıtlamalarla referans aralığı belirlemede kullanılabileceğini göstermişlerdir. 1995 yılı boyunca laboratuvarlarında tetkikleri yapılan 20-45 yaş arası kadın hastanın 5578'inde rutin testlerinden bazılarının indirekt metotla referans aralıkları hesaplanmıştır. Bu çalışmada yatan ve ayaktan hasta ayırımı yapılmadığı gibi çalışmaya alınan hastaların sadece ilk sonuçları çalışmaya dahil edilmiştir⁵.

Grossi ve ark. 2005 yılında yayınladıkları makalede 1997 - 1999 yılları arasındaki 3 yıllık sürede laboratuvarlarına başvuran 197.350 hastanın 23 adet biyokimyasal testinin referans aralıklarını yine aynı yöntemle hesaplamışlardır. Ancak 3 yıllık periyotta sadece bir kez başvuranları çalışmaya dahil ettiklerinden bu sayı 61.246 kişiye düşmüştür. Bu çalışmada da yatan ve ayaktan hasta

ayırımı yapılmamıştır. Çalışma grubu 0-90 yaş arasında oluşturulmuş, alt gruplara ayırma yapılmamıştır. Ancak her test için belirlenen yaş gruplarında referans aralıkları hesaplanmıştır. Her test ve cinsiyet için en az 7058, en çok 49146 veri kullanılmıştır⁵⁹.

Ülkemizde de benzer çalışmalar 2000 yılından beri yapılmaya başlanmıştır. Toprakçı tarafından 2000 yılında yapılan tez çalışmasında 13 biyokimyasal testin referans aralığı hesaplanmıştır. Laboratuvara başvuran bireyler herhangi bir kriterine göre sınıflandırma yapılmadan rastgele seçilmişlerdir. Veriler 3-20, 21-60, 61 ve üzeri olarak üç gruba bölünmüştür. Her grupta veri sayısı en az 53, en çok 775'dir¹. Benzer bir çalışmayı Balcı da yapmıştır. Çalışma gruplarını Dr. Lütfi Kırdar Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Klinik Biyokimya Laboratuvarına 01.06.2005 ile 30.09.2005 tarihleri arasında 3 aylık sürede ayaktan başvuran hastaların bulguları ile oluşturmuşlardır. Hasta seçimi yaparken aynı kişiye ait yinelenmiş ve patolojik sonuçları elimine etmek için yatan hastalar; ayrıca acil, hemodiyaliz, organ nakli, gebe polikliniği ve diyabet ünitesinde takip edilen hastaları çalışmaya dahil edilmemiştir. 15805 veri ile çalışılmış, 3-12 yaş grubu için cinsiyet ayrımı yapılmamış, diğer yaş grupları ise kadın ve erkek olarak ayrılmıştır. Bu gruplar 13-24, 25-44, 45-64, ve 65 ve üstü olarak ayrılmış ve toplam 18 adet biyokimya testinin referans aralığı hesaplanmıştır⁴⁶. Enli ise 2001 yılında "Denizli'de Yaşayan 18-40 Yaş Arası Bireylerde Farklı Yöntemlerle Referans Aralıklarının Saptanması" adlı çalışmasında direkt ve indirekt metodu karşılaştırmış ve hastane verilerinin bazı özel şartlar yerine getirildiğinde referans aralıklarının belirlenmesinde kullanılabileceği yorumunu yapmıştır¹⁶. Son olarak ülkemizdeki en büyük çalışmayı 2006 yılında İlçöl ve Aslan Bursa İli'nde 40 biyokimyasal parametrenin indirekt yöntemle referans aralığını hesaplayarak yapmışlardır. Yaş grubu olarak 18-45 yaş aralığını seçmişler, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Biyokimya Laboratuvarında 2004-2005 yılları arasında başvuran hastalardan 148.453 kişinin sonuçlarını incelemişlerdir. Dışlama kriteri olarak onkoloji, endokrinoloji, hepatoloji ve nefroloji ünitelerine başvuran hastalar elimine edilmiştir. Ayrıca bir yıllık dönemde son altı ay içinde bir kez başvuran hastaları çalışmaya dahil etmişlerdir⁶⁰.

Görüldüğü gibi bu çalışmaların hepsinde hastane verileri kullanılmakla beraber ortak bir standardizasyon yoktur. Bu çalışmalardan çıkarımlar ise şunlardır:

Yeterince birikmiş hasta verisi ne kadar olmalıdır? Yukarıda örnekleri verilen çalışmalarda yüz binlerle ifade edilen hasta verisi yanında yüzlerle ifade edilen veriler de vardır. NCCLS ilgili dökümanında direkt yöntemle yapılan referans aralığı belirleme çalışmalarında Gaussian dağılım gösteren verilerde uygulanan parametrik yöntemlerde minimum 30 veri ile çalışma yapmanın yeterli olacağı ileri sürülmektedir. Parametrik olmayan yöntemlerde %90 güven aralığı için 120, %95 güven aralığı için 153, %99 güven aralığında ise 198 verinin yeterli olduğu ileri sürülmektedir⁴. 120 verinin altında ise modifiye non-parametrik yöntemler kullanılarak daha iyi sonuçlar alınabilir. Ancak bu veriler toplumda sağlıklı olduğu varsayılan seçilmiş kişilerden alınan verilerdir. Oysa ki hastane verileri çok geniş bir dağılım gösterir ve aşırı uç değerler oldukça fazladır. Acaba her grup için yukarıda sözü edilen veri sayıları indirekt yöntem için de yeterli midir? Ferré-Masferrer ilgili makalesinde aşırı geniş dağılım göstermeyen hastane verilerini kullanmanın daha sağlıklı sonuçlar çıkaracağını bildirmiştir⁵. Hastane verilerinin çoğunluğu aşırı uçların çokluğu nedeniyle zaten aşırı geniş dağılım gösterir. Ancak veri sayısı çok olduğunda aşırı uç değerler çok olsa bile bu değerler atıldığında kalan verilerin dağılımı Gaussian dağılıma uygunluk göstermektedir. Şekil 5'te çalışmamızdaki direkt bilirubin (erkek)'in aşırı uç değerler atılmadan önceki ve sonraki dağılım grafiği görülmektedir. Görüldüğü gibi veri sayısı ne kadar çoksa dağılımın aşırı uçlardan etkilenmesi o kadar az olmaktadır.

Dışlama hangi kriterlere göre yapılmalıdır? Hastaneye başvuran bireylerin hasta olduğu kabul edilir. Araştırmacılar yatan hastaları, kronik ve malign hastalıkla ilgili başvuruları (endokrin, hematoloji, onkoloji gibi...) dışlamışlardır. Bazıları da kayıtlı verilerin alındığı dönem içindeki başvurulardan aynı hastanın ilk başvurusunu, bazıları o dönem içindeki tek başvuranları almışlardır. Bazıları ise hiç ayırım yapmamıştır. Bazıları 3 aylık süre içindeki, bazıları da 2 yıllık süre içindeki verileri baz almışlardır. Biz de hasta verilerinden referans aralığı yapılacak test için 2 yıllık süre içinde o analitten sadece bir kez bakılan verileri aldık. Örneğin, X isimli birey 2 yıl içinde bir kez laboratuvarımızda glukoz baktırmıştır. X bireyinin diyabet olma olasılığı ne

kadardır? Eğer diyabet olsa ve bu süre içinde başka laboratuvarlarda tetkiklerini yaptırıyor olsa bile yeterince birikmiş hastane verilerinde bu örneklerin sayısı ortalamayı ne kadar etkileyebilir? Görüldüğü gibi bu noktada da bir standardizasyon yoktur. Ancak amaçlanan şey referans aralığı hesaplanacak analitin mümkün olduğu kadar sağlıklı olabileceği düşünülen hastalardan seçimidir.

Alt gruplara ayırma hangi kriterlere göre yapılmalıdır? Her analitin biyolojik sistemlerdeki davranışı yaş ve cinsiyet başta olmak üzere tablo 6'da belirtilen etkenlerle değişiklik gösterir. Örneğin alkalen fosfataz büyümenin hızlandığı 5-18 yaşlar arasında çok büyük değişkenlik gösterirken sonraki yaşlarda stabil hale geçer. Oysa ki direkt bilirubin değeri cinsiyet ve yaş değişkenlerinden etkilenmeden yaşamın her kesiminde sabittir.

Yukarıda örneği verilen çalışmalarda ise çalışmaya alınan analitler için ya alt gruplara ayırma yapılmamış ya da hepsi aynı yaş gruplarındaki alt gruplarda değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda MARS analizi yardımıyla yaş ile olan parçalı-doğrusal ilişkiyi ve bunların kırılma noktalarını belirledik. Sonra da her bir alt grubun regresyon analizini yaparak yaşlar arasındaki fark anlamlılığını test ettik. Böylece her bir testi ayrı ayrı alt gruplara böldük. Bunun bize referans aralıklarını belirlemede daha sağlıklı sonuçlar verdiğini düşünmekteyiz.

Alt grupları klinik anlamlılığına ve laboratuvar deneyimine göre birleştirmek istatistiksel bir hata mıdır? Yoksa, alt gruplar arasında anlamlı fark olup olmadığını test edecek ve bunları kolaylıkla yapabilecek bilgisayar algoritması geliştirilebilir mi? Basit doğrusal regresyon analizi sonrası alt grupların eğiminin istatistiksel anlamlılığını test ettik. Bazı testlerde istatistiksel anlamlılık olsa bile klinik deneyimlerimizden faydalanarak bu alt grupları birleştirdik. Örneğin, Direkt bilirubin (erkek)'in regresyon analizinde 5-64 yaş arası dilimde $p=0,000$ anlamlı çıkmasına rağmen referans aralık analizini her yaş için tek tek değil de bu yaş gruplarını birleştirerek hesapladık. (Tablo 11). Çünkü direkt bilirubin değerleri tüm yaşlarda aynıdır ve değişmez. Ancak her analit için ayırım bu kadar kolay olmayabilir. Analitlerin yapısı ve referans aralığını hesaplayan araştırmacıların klinik deneyim farkı yapılan işlemi göreceli hale getirebilir. Şimdilik her alt grubu kendi arasında karşılaştırıp, aralarındaki istatistiksel farkı hesaplayıp fark varsa ayırıp, yoksa birleştirip sonra da herbirini

kendi içinde değerlendiren ve aşırı uç değerleri attıktan sonra dağılımını inceleyen ve parametrik veya non-parametrik yöntemle karar veren ve referans aralığını hesaplayan bir algoritmik bilgisayar programı yoktur. Ancak gelişen teknoloji sayesinde benzeri programlar üretilerek hem standardizasyon sağlanmış olur hem de kişisel değerlendirmelerden ortaya çıkabilecek hata oranı da azalır.

Çok fazla alt gruplara ayırma homojeniteyi artırdığı için referans aralığı sınırlarını daraltır. Bu durum klinisyen için hastalık var/yok açısından yararı veya zararı neler olabilir?

İstatistiksel ve klinik bakımdan anlamlılığı olan alt grupları mümkün olduğu kadar çoğalttık. Örneğin, alkalin fosfatazın referans aralığı Balcı'nın çalışmasında 3-12 yaş grubunda 199-881 U/L bulunmuştur. Bilindiği gibi ALP kemik gelişiminin hızlı olduğu çocukluk ve ergenlik döneminde normalin 2-3 katı olur. Ancak bu değişim bu dönemlerdeki her yaş için bile o kadar çoktur ki eğer referans aralığı çocukluk ve ergenlik için tek bir aralık olarak ele alınırsa doğal olarak alt ve üst limit aralığı oldukça geniş çıkar.

ALP'ı MARS analizi ile alt gruplara bölüp regresyon analizi uyguladığımızda bu yaşlarda eğimin oldukça dik ve istatistiksel anlamlılığın olduğunu gördük (Şekil 3). Bu yüzden 5-18 yaş arası her bir yaş için ayrı ayrı referans aralığı saptadık (Tablo 14, Tablo 15). Referans aralıklarının daha dar sınırlarda olduğunu gördük. Bu durum klinisyene, hastalık var/yok kararını vermesi açısından olumlu ya da olumsuz etki edebilir. Örneğin ALP değeri 800 U/L olan 10 yaşındaki bir çocuk bizim bulduğumuz değerlere göre hastadır.

Diğer yandan çok fazla alt gruplara ayırma referans sınırları daralttığından sağlıklı olan bir bireyin değerleri referans sınırların dışında kalabilir. Bu yüzden alt gruplara ayırmanın hem istatistiksel hem de klinik olarak anlamlılığının çok iyi değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Ayrıca referans aralıklarını hesapladığımız testlerden üre, kreatinin, ürik asit, total protein, albumin, total kolesterol ve trigliserit için çok fazla alt grubun olması, çalışmamızı referans alacak, ancak henüz bilgisayar otomasyon sistemi olmayan laboratuvarlar için pratikte uygun görülmemektedir. Yukarıda belirtilen testleri tablo (51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64)'te klinik deneyimler de göz önünde bulundurularak bilgisayar otomasyon sistemi olmayan laboratuvarlar için referans aralıklarını yeniden düzenlenledik.

Aşırı uç değerlerin atılması mutlaka gerekli midir, eğer gerekli ise hangi kriterler uygulanmalıdır? Hastane verileri hasta popülasyonunu temsil eder. Bu yüzden aşırı uç değerlerin çokluğu doğaldır. Aşırı uç değerler atılmadan yapılan değerlendirmeler hem referans sınırların geniş olmasına hem de gerçek değerleri yansıtmamasına neden olur. Örneğin Kanık ve ark.'nın yapmış olduğu çalışmada ALP (erkek)'nin referans sınırlarını saptarken aşırı uç değerleri atılmamıştır¹⁴. Gerçekten de referans sınırların aşırı uç değerler atıldıktan sonra daraldığını ve hasta olabileceğini düşündüğümüz aşırı uçlardaki değerlerin olmadığını gördük (Tablo 50)

Referans aralığı hesaplarken seçilen metot ne olmalıdır, parametrik mi, non-parametrik mi? Bu konuda NCCLS biyolojik verilerin genellikle Gaussian dağılıma uymadığını bu nedenle non-parametrik yöntemin kullanılması gerektiğini savunur⁵. IFCC ise parametrik yöntemin uygulaması gerektiğini gerekirse Gaussian dağılıma uymayan verilerde transformasyon yapılarak hesaplama yapılması gerektiğini belirtir⁴. Çalışmamızda referans aralıklarını hesaplarken MedCalc programını kullandık. Bu program doğrudan K-S'a göre dağılımın normal dağılıma uyup uymadığını test eder ve hem parametrik hem de non-parametrik metoda göre sonuç verir ve hangi metodu tercih etmemiz gerektiğini de önerir (Tablo 13). Biz de hesaplamalarımızı programın önerisi doğrultusunda yaptık. Ancak aynı testin alt gruplarında yapılan metot değişikliği (trigliserit ve üre) yaşla artması beklenen değerlerde paradoks oluşturdu. Böyle durumlarda paradoks oluşmaması için seçilen metodu kendimizin belirlemesi gerektiğine inanmaktayız.

Bizim bulduğumuz referans aralık değerlerinin üretici firma ve ülkemizde yapılan çalışmalarla sonuç benzerliği veya farklılıkları ve nedenleri nelerdir?

Mahley ve ark. tarafından 1995 yılında yapılan "Turkish Heart Study: lipids, lipoproteins, and apolipoproteins" adlı çalışmada 1990-1993 yılları arasında Türk Halkı'nın lipit profili çıkarılmıştır⁶¹. Bu çalışmaya Adana İli'nden de 1089 erkek ve 207 kadın katılmıştır. Erkeklerin yaş ortalaması 36.1, kadınların ise 38.5'tir. Bu çalışma ile bizim çalışmamızı karşılaştırdığımızda değerlerimizin oldukça farklı olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 51). (Karşılaştırma için çalışmamızdan aynı yaş ortalaması aldık). Ancak Mahley fosfotungstik asit ile çöktürme yöntemini kullanarak HDL-Kolesterolü ölçmüştür. Bilindiği gibi bu

yöntem ile ölçümler, enzimatik kolorimetrik yonteme göre %10 daha düşük çıkar.

Tablo 65: Mahley İle bizim çalışmamızın lipit panelinin sonuçlarının karşılaştırılması.

TOTAL KOLESTEROL				HDL KOLESTEROL			
ERKEK		KADIN		ERKEK		KADIN	
MAHLEY	MEÜTF*	MAHLEY	MEÜTF	MAHLEY	MEÜTF	MAHLEY	MEÜTF
184	182	190	181	34	51	39	51

LDL KOLESTEROL				TRİGLİSERİT			
ERKEK		KADIN		ERKEK		KADIN	
MAHLEY	MEÜTF	MAHLEY	MEÜTF	MAHLEY	MEÜTF	MAHLEY	MEÜTF
121	107	129	107	145	137	109	103

* Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi

Glukoz için çocuk ve yetişkin yaşlarda üretici firmanın değerleri ile bir farklılık saptamadık. Ancak geriatri grubunda üst referans sınır her iki cinsiyette de 140 mg/dL'ye çok yakın değerlerdir. Bilindiği gibi 2003 American Diabetes Association (ADA) rehberine göre açlık (10-16 saat açlıktan sonra) kan glukoz konsantrasyonu: 70 - 100 mg/dL, 126 mg/dL'den büyük ise diyabet olarak değerlendirilir. Bu bulgulara göre ileri yaşlar için glukozun referans aralığının üst limitinin yeniden değerlendirilmesi kanaatindeyiz.

Üre referans aralıklarında cinsiyetler arası bir fark gözlenmemiştir. Ancak 60 yaş ve sonrasında yaşla orantılı olarak değerler yükselmiştir. Bu yaşlarda üretici firmanın verdiğiinden daha yüksek değerler çıkmıştır. Bunun nedeni ise 60 yaş ve üzerinde her yaş için ayrı ayrı referans aralığı belirlediğimizden yaşa bağlı artış gösteren üre değerleri olabilir. İleri yaşlarda glomerul filtrasyon hızının yavaşlamasından dolayı zaten bu beklenen bir durumdur.

Kreatinin, çocuk ve adolesan dönemdeki değerler erişkine göre daha düşük çıkmıştır. Tüm değerler üretici firmanın değerleri ile uyumlu çıkmıştır. Bilindiği gibi kreatinin düzeyi vücut kas kütlesi ile doğru orantılıdır. Bu durum yaşlılıkta artan kreatinin düzeyleri ile paradoks oluşturabilir. Çünkü ileri yaşla birlikte kas kütlesi azalma gösterir. Ancak ileri yaşlarda oluşan glomerül filtrasyon hızındaki yavaşlama kreatinin seviyesini yükseltiyor olabilir.

Ürik asit, her iki cinsiyette de yaşla orantılı belirgin artış gözledik. Üretici firmanın değerleriyle karşılaştırdığımızda ise erkek cinsiyet referans aralığında ciddi bir fark gözlenmezken kadın cinsiyetinde ileri yaşlarda bizim bulduğumuz değerler daha yüksek çıktı.

Total protein, her iki cinsiyette de tüm yaş gruplarında üretici firma değerlerinden daha yüksek bulunmuştur.

Albumin, çocuk ve adolesan grubunda üretici firmanın değerleri ile yakın değerler bulunurken orta ve ileri yaşlarda değerlerimiz daha yüksek çıkmıştır.

Total bilirubin, her iki cinsiyette yaş ile birlikte artış saptanmıştır. Erkek cinsiyette üretici firma ile aynı değerler bulunurken kadın cinsiyette daha düşük çıkmıştır.

Direkt Bilirubin, tüm yaş gruplarında ve cinsiyetlerde farklılık saptanmazken üretici firma değerleri ile aynı sonuçlar elde edilmiştir.

ALT, her iki cinsiyette de değerlerde yaşla birlikte artış gözlenmiştir. Ancak ileri yaşlarda üretici firmanın değerlerinden farklı olarak azalma gözlenmiştir.

AST, her iki cinsiyette, üretici firmanın verdiği değerlerle benzer sonuçlar elde edilmiştir.

GGT, her iki cinsiyette de üretici firmanın değerlerinden daha düşük sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca kadın cinsiyetin referans aralığı erkek cinsiyetten daha düşük çıkmıştır.

LDH, her iki cinsiyette de üretici firmanın verdiği değerlerden daha düşük değerler elde edilmiştir.

CK, her iki cinsiyette de üretici firma değerlerine göre referans aralıklarını daha dar sınırlarda bulunmuştur.

Bu çalışma, laboratuvarların kendi referans aralıklarını belirlemesi gerektiğini göstermiştir. Çünkü üretici firmaların verdiği referans aralık değerleri ile bizim popülasyonumuzun değerleri örtüşmemektedir.

Son yıllarda bilgisayar teknolojisinin sağladığı kolaylıklar ve laboratuvar bilgi sistemlerinin gelişmesi hastane verilerinin çok daha sağlıklı kayıt altına alınmasını sağlamıştır. Referans aralığı hesaplamadaki zorluklar göz önüne alındığında, hastane verileri kullanılarak yapılan referans aralığı hesaplama yöntemleri pratikte daha uygulanabilir görünmektedir. Ayrıca laboratuvarlar arası bilgi sistemlerinin de kurulması ve ulusal referans

aralığı politikasının da oluşturulması ile standardizasyonun sağlanması gerekliliğine inanmaktayız.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

1. Klinik laboratuvar testlerinin tıbbi karar amacıyla kullanılabilmesi için her testin referans aralıklarının bilinmesi gerekir.
2. Referans aralık değerleri coğrafi bölge, ırk, cinsiyet, yaş ve beslenme alışkanlıkları gibi faktörlere bağlı olarak değişir. Bu yüzden, her laboratuvar kendi referans aralık değerlerini belirlemelidir.
3. Direkt yöntemle referans aralık değerlerini belirlemek son derece zor bir işlemdir. Ancak son yıllarda bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ile laboratuvar bilgi sistemlerinin kurulması, hastane verilerinin dijital ortamda kayıt altına alınabilmesini sağlamıştır. Bu da yeteri kadar birikmiş hasta verisi ile indirekt yöntemle referans aralıklarının hesaplanabilmesine olanak tanımıştır. Bu yöntemin direkt yöntemle göre kolay ve ucuz olduğu görülmüştür.
4. Çalışmamızda indirekt yöntemle referans aralığı belirlemede yeteri kadar birikmiş veri sayısının ne kadar olacağı hakkında literatürde net bir sonuca ulaşamamıştır. Ancak istatistiki olarak %90 güven aralığında her alt grup için parametrik yöntemlerde 30, parametrik olmayan yöntemlerde 120 verinin yeterli olduğu göz önünde tutulursa, her yaş ve cinsiyet için en az 120 verinin yeterli olabileceğini düşündürmektedir.
5. Gerek direkt gerekse indirekt yöntemde alt gruplara ayırmada net bir fikir birliği olmadığı görülmüştür. Çalışmamızda bu problemi aşmak için MARS analizi programından faydalanılmıştır. Bu analizin alt gruplara ayırmada diğer yöntemlere göre daha sağlıklı sonuçlar verebileceğini düşünmekteyiz. Alt gruplara ayırmada MARS ve basit doğrusal regresyon analizinin faydalı olabileceği görülse de bazı testlerdeki kırılmaların klinik anlamı olmadığı açıktır. Bu nedenle alt grup ayırmalarında daha geniş grupların oluşturulmasının uygun olduğunu düşünmekteyiz. Standardizasyonu sağlamak için istatistiki olarak her yönden gelecek etkenleri değerlendirebilecek ve analiz edebilecek çok daha gelişmiş bilgisayar programlarına ihtiyaç olduğu görülmüştür. Konuya katkısı açısından istatistik bilimcilerinin ve bilgisayar programcılarının bu konuda daha fazla araştırma yapması gerektiği düşünülebilir.
6. Referans aralığı hesaplarırken hem parametrik hem de non-parametrik yöntem kullanılmıştır. Bu konuda IFCC parametrik, NCCLS ise non-parametrik yöntemi önermiştir. Çalışmamızdaki veri sayısının çokluğu, alt grupların dağılım

analizinde Gaussian ve non-gaussian formlarının her ikisinin de görülmesine neden olmuştur. Bu durum referans aralıklarını hesaplariken her iki yöntemin de kullanılabileceğini düşündürmektedir.

7. Glukoz, üre, kreatinin, total bilirubin, indirekt bilirubin ve aspartat transaminazın referans değerleri üretici firmanın önerdiği değerler ile benzer; lipit paneli, ürik asit, total protein, albumin, alanin transaminaz, gamma-glutamil transferaz, laktat dehidrogenaz ve kreatin kinaz değerleri ise farklı çıkmıştır.

8. Şimdilik her alt grubu kendi arasında karşılaştırıp, aralarındaki istatistiksel farkı hesaplayıp fark varsa ayırıp, yoksa birleştirip sonra da herbirini kendi içinde değerlendiren ve aşırı uç değerleri attıktan sonra dağılımı inceleyen ve parametrik veya non-parametrik yonteme karar veren ve referans aralığını hesaplayan bir algoritmik bilgisayar programı yoktur. Ancak gelişen teknoloji sayesinde benzeri programlar üretilerek hem standardizasyonun sağlanabileceğini hem de kişisel değerlendirmelerden ortaya çıkabilecek hata oranlarının azaltılabileceğini düşünmekteyiz.

9. Üretici firmanın önerdiği referans aralıkları bizim toplumumuzun değerlerini tam olarak yansıtmadığı görülmüştür. Her bölgenin kendi referans aralıklarını belirlemesi ve laboratuvarlar arasında bilgisayar informasyon sistemi kurularak bölgesel farklılıkların ortaya konmasıyla daha verimli bir ulusal sağlık politikası sunulabileceği düşünülmektedir.

9 . K A Y N A K L A R

1. Toprakçı M. Hastane Laboratuvar Test Verileri Kullanılarak Klinik Testlerin Referans Aralıklarının Saptanması. Uzmanlık Tezi 2000; İstanbul.
2. Laleli Y. Referans Kavramı, Ulusal Referans Politikası ve Hasta Verilerinin Kullanımı. Türk Biyokimya Dergisi [Turkish Journal of Biochemistry - Turk J Biochem] 2003; 28 (4): 225-227.
3. International Federation of Clinical chemistry and International Committee for Standardization in hematology: Approved Recommendation (1986) on the theory of reference values. Part I. The concept of reference values. J. Clin. Chem. Clin. Biochem. 1987; 25:337-342.
4. NCCLS. How to Define and Determine Reference Intervals in the Clinical Laboratory; Approved Guideline—Second Edition, C28-A2. June 2000.
5. Ferré-Masferrer M, Fuentes-Arderiu X, Puchal-Añé R. Indirect reference limits estimated from patients' results by three mathematical procedures. Clinica Chimica Acta 1999; 279: 97–105.
6. Collins PP. Determination of normal values from a hospital population. Am. J. Med. Tech. 1975; 41:25-31.
7. Kouri T, Kairisto V, Virtanen A, Uusipaikka E, Rajamflki A, Finneman H et. al. Reference Intervals Developed from Data for Hospitalized Patients: Computerized Method Based on Combination of Laboratory and Diagnostic Data. CLIN. CHEM 1994; 40/12: 2209-2215.
8. Baadenhuijsen H. Indirect estimation of clinical reference intervals from total hospital data: Application of a modified Bhattacharya procedure. J. Clin. Chem. Clin. Biochem. 1985; 23:829-839.
9. Reed, H., Influence of statistical method used on the resulting estimate of normal range. Clin. Chem. 1971; 17:275-284.
10. Lumsden JH. On establishing reference values. Can. J. Comp. Med. 1978; 42:293-301.
11. Temel G, Çamdeviren H, Yazıcı C. Regresyon Modellerine Alternatif Bir Yaklaşım: MARS, VIII. Biyoistatistik Kongresi , Uludağ, 2005.

12. Deichmann J, Eshghi A, Houghton D, Sayek S, Teebagy N. Application of Multiple Adaptive Regression Splines (MARS) in Direct Response Modelling. *Journal of Interactive Marketing* 2002; 16:15-27.
13. Copyright StatSoft, Inc.; Multivariate Adaptive Regression Splines: <http://www.statsoft.com/textbook/stmars.html>. Erişim tarihi: 21.10.2007.
14. Kanık A, Orekici G, Kalafat H, Atik U. Referans değerleri alt gruplara ayırmada MARS tekniğinin kullanılması. X. Ulusal Biyoistatistik Kongresi, 05-08 Eylül 2007, Sivas.
15. Kutay FZ. Laboratuvar Verilerinin İstatistiksel Değerlendirmesi. *Tıbbi Laboratuvarlarda Standardizasyon ve Kalite Yönetimi Kitabı* 2004. Ed: Taga Y, Aslan D, Güner G, Kutay FZ; ISBN:975-97069-2-X: 53-70.
16. Enli Y. Denizli'de Yaşayan 18-40 Yaş Arası Bireylerde Farklı Yöntemlerle Referans Aralıklarının saptanması. *Uzmanlık Tezi* 2001; Denizli.
17. Aslan D. Referans aralıkların hesaplanması. In: Gezer S, Güner G, Tuncel P, eds. *Klinik laboratuvarlarda yöntem seçimi değerlendirilmesi ve laboratuvara uygulanması kurs kitabı*. İzmir, 2000:80-119
18. Laleli Y, Akbay A. Referans aralık analizi. In:Taga Y, Aslan D, Güner G, Kutay FZ, eds. *Tıbbi laboratuvarlarda standardizasyon ve kalite yönetimi*. Ankara, 2000: 124-137.
19. Solberg HE. Referans Değerlerin belirlenmesi ve Kullanılması. Aslan D editörlüğünde. *Tietz Klinik Kimyada Temel İlkeler*. 5th ed. Ankara: Palme Yayıncılık, 2005: 251-261.
20. Solberg, H.E., Grasberck, R., Reference values. *Adv. Clin. Chem.* 1989; 27:1-79.
21. Nagayama I, Yamamoto K, Saito K, Kuzuya T, Saito T. Subject-based reference values in thyroid tests. *Endocrine Journal* 1993;40(5):557-562
22. İlçöl YÖ, Aslan D. Bursa İli'nde Sağlıklı Bireylerde Kan Biyokimyası Profili Referans Aralıklarının Saptanması. *Türk Biyokimya Dergisi [Turkish Journal of Biochemistry - Turk J Biochem]* 2004; 29(2): 183-192.
23. Grasbeck R, Alström T, Eds. *Reference values in Laboratory medicine. The current state of the art*. Chichester, England, Wiley. 1981
24. White JD. *Clin. Chem. Akta.* 1978; 84:353-360.
25. Solberg HE. Using a hospitalized population to establish reference intervals: Pros and Cons. *Clin. Chem.* 1994; 40:2205-206.

26. Baadenhuijsen, H., Arts, J.: REFVALUE. A software package to calculate reference intervals from hospital patient laboratory data. New York, 1984.
27. Kairisto V, Poola A. Software for illustrative presentation of basic clinical characteristics of laboratory test, GraphROC for Windows. Scand. J. Clin. Lab. Invest. Suppl. 1995; 222:43-60.
28. Martin HF, Hologgites JV. Reference values based on populations accessible to hospitals. In: Reference values in laboratory medicine. Chichester, England, Wiley, 1981. pp 233-262.
29. BurtisCA, Ashwood ER, Eds.: Establishment and use of reference values: Tietz Textbook of Clinical Chemistry. W.B Saunders Company, 1999.
30. Werner M, TollsR.E. Influence of sex and age on the normal range of eleven serum constituents. J. Clin. Chem. Clin. Biochem. 1970; 8:105-115.
31. Ash O, Clark SJ. The influence of sample distribution and age on reference intervals for adult males. Am. A. J. Clin. Pathol. 1983; 79:574-581.
32. Davey R. Thyroxin, thyrotropyn and age in a meythryoid hospital patient population. Clin Chem. 1997; 43(11), 2143-2148.
33. Zurakowski D, Canzio J, Majzaub A. Pediatric reference intervals for serum thyroxine, triiodothyronine and free throxine. Clin. Chem. 1991; 37:1580-1582.
34. Solberg ES. Establishment and Use Reference Values. Tietz Textbook of Clinical Chemistry (Burtis AC. Ashwood ER). 1999; 3nd 336-356
35. Mehmetoğlu İ. Klinik Biyokimya Laboratuvarı El Kitabı. 2. Baskı, Konya: İnci Ofset, 2002: 343-354.
36. Statland BE, Winkel P. Effects of preanalytical factors on the intraindividual variation of analytes in the blood of healthy subjects. Consideration of the subject and the time of venipuncture. CRC Crit. Rev., Clin. Lab. Sci. 1977; 8:105-144.
37. Meites S, Levitt MJ. Skin-puncture and blood collecting techniques for infants. Clin. Chem. 1979;25:183-189

38. Grasbeck R. Terminology and biological aspects of reference values. In: Logic and Economics of Clinical Laboratory use. Benson ES, Rubin M, Eds.: Am. Elsevier, New York, 1978.
39. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/sites/entrez>. Erişim tarihi: 15.09.2007.
40. Young DS. Determination and validation of reference intervals. Arch Pathol Lab Med 1992;116:704-709.
41. Eugene K, Harris, Boyd JC. On Dividing Reference Data into Subgroups to Produce Separate Reference Ranges. CLIN. CHEM 1990; 36/2:265-270.
42. Kolyshkina I, Sylvia W. Enhancing Generalised Linear models with Data Mining: <http://www.casact.org/pubs/dpp/dpp04/04dpp279.pdf>. Erişim tarihi:25.10.2007
43. Gellerstedt M. Partitioning reference values of several Gaussian subpopulations with unequal prevalence—a procedure with computer program support. Clin Chem Lab Med 2006;44(10):1258–1263.
44. Lot JA, Mitchell LC. Estimation of reference ranges: How many subjects are needed? Clin. Chem. 1992; 38:648-650.
45. Dixon WJ. Processing data for outliers. Biometrics 9,74,1953.
46. Balcı Y. Laboratuvar Hasta Verileri Kullanılarak Biyokimya Testlerinde Referans Aralıkları Belirlenmesi. Uzmanlık Tezi 2006; İstanbul.
47. Barret, V, Lewis T, Eds.: Outliers in statistical data. Chichester, England, Wiley, 1978. pp.68-73.
48. Grubbs FE. Procedures for detecting outlying observations in samples. Technometrics 1969; 11:1-21.
49. Hoaglin DC, Mosteller F, Tukey JW, Understanding robust and exvatory data analysis. 1983; 59-62.
50. Bircan H, Karagöz Y, Kasapoğlu Y. Ki-Kare Ve Kolmogorov Smirnov Uygunluk Testlerinin Simulasyon İle Elde Edilen Veriler Üzerinde Karşılaştırılması. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, 2003.
51. Remington RD. Statistical with applications in the biological and health sciences. Prentice Hall, New Jersey, 1970.
52. Stephens MA. EOF statistics for goodness-of-fit and some comparisons. J. Am. Stat. Asso. 1974; 69: 730-737.

53. Massey FC. The Kolmogorov-Smirnov test for goodness-of-fit. *J. Am. Statist. Asso.* 1951; 46:69-78.
54. Linnet K. Two stage transformation systems for normalization of reference distributions evaluated. *Clin. Chem.* 1987;33:381-386.
55. Boyd JC, Lacher DA. A multistage gaussian transformation algorithm for clinical laboratory data. *Clin. Chem.* 1982;28:1735-1741.
56. Wilk S. Statistical prediction with special reference to the problem of tolerance limits. *Ann. Math. Statist.* 1941; 13:400. 52.
57. Somerville PN. Tables for obtaining non-parametric tolerance limits. *Ann. Math. Statist.* 1958; 29:599.
58. User Manual Of Cobas Integra 800 Software Version 1.0. Roche Diagnostics GmbH Mannheim, Germany. March 2001.
59. Grossi E, Colombo R, Cavuto S, Franzini C. The REALAB Project: A New Method for the Formulation of Reference Intervals Based on Current Data. *Clinical Chemistry* 2005; 51(7) :1232-1240.
60. Özarda İlçöl Y, Aslan D. Use of total patient data for indirect estimation of reference intervals for 40 clinical chemical analytes in Turkey. *Clinical Chemistry & Laboratory Medicine* 2006; 44(7): 867-876.
61. Mahley RW, Palaoglu KE, Atak Z, et. al. Turkish Heart Study: lipids, lipoproteins, and apolipoproteins. *Journal of Lipid Research.* 1995; 36:839-859.

10. SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

4-AAP	4-aminoantipirin
4-NPP	4-nitro-fenilfosfat
ADA	American Diabetes Association
ADP	Adenosine diphosphate; Adenozin difosfat
ALB	Albumin
ALP	Alkaleen fosfataz
ALT	Alanin transaminaz
AMP	2-Amino-2-metil-1-propanol
ANOVA	Analysis Of Variance; Varyans Analizi
AST	Aspartat transaminaz
ATP	Adenosine triphosphate; Adenozin trifosfat
BCG	Bromkrezol yeşili
BF	Basis functions; Temel fonksiyonlar
°C	Santigrat derece
CA	Kalsiyum
CE	Kolesterol esteraz
CHOD	Kolesterol oksidaz
CHOL	Kolesterol
CK	Kreatin kinaz
CuOH	Bakır hidroksit
DBİL	Direkt bilirubin
DSBmT	N,N-bis(4-sulfobutil)-m-toluidin
FE	Demir
G6P	D-glukoz-6-fosfat
G6PD	Glukoz-6-fosfat
G6PDH	Glukoz-6-fosfat-dehidrogenaz
GGT	Gama-glutamilttransferaz
GK	Gliserol kinaz
GLDH	Glutamat dehidrogenaz
GLU	Glukoz
GPO	Gliserol fosfat oksidaz
GSCC	German Society of clinical Chemistry

H₂O	Su
H₂O₂	Hidrojen peroksit
HDL	High Density Lipoprotein; Yüksek Dansiteli Lipoprotein
HDL-K	HDL-Kolesterol
HK	Hekzokinaz
HLA	Human leukocyte antigen; İnsan lökosit antijeni
IFCC	International Federation of Clinical Chemistry; Uluslararası Klinik Kimya ve Laboratuvar Tıbbı Federasyonu
KRE	Kreatinin
K-S	Kolmogorov-Simirnov
LDH	Laktat dehidrogenaz
LDL	Low Density Lipoprotein; Düşük Dansiteli Lipoprotein
LDL-K	LDL-Kolesterol
LPL	Lipoprotein lipaz
MARS	Multivariate Adaptive Regression Splines; Çok Değişkenli Uyumlu Regresyon Uzanımları Tekniği
MDH	Malat dehidrogenaz
NAC	N-asetilsistein
NAD⁺	Nikotinamid adenin dinükleotit
NADH	İndirgenmiş nikotinamid adenin dinükleotit
NADP	Nikotinamid adenin dinükleotit fosfat
NADPH	Nikotinamid adenin dinükleotit fosfat hidrojen
NaNO₂	Sodyum nitrit
NCBI	National Center for Biotechnology Information; Ulusal Biyoteknoloji Bilgilendirme Merkezi
NCCLS	National Committee for Clinical Laboratory Standards; Ulusal Klinik Laboratuvar Standartları Komitesi
NH₄	Amonyum
nm	Nanometre
O₂	Oksijen
PAP	Paraaminofenazon
POD	Peroksidaz
SD	Standart sapma

TBIL	Total bilirubin
TKOL	Total kolesterol
TRİG	Trigliserid
TOOS	N-etil-N-(2-hidroksi-3-sulfopropil)-m-toluidin
TPRO	Total protein
UKNEQAS	United Kingdom National External Quality Assessment Schemes; Büyük Britanya Dış Kalite Değerlendirme Projesi
ÜRAS	Ürik asit
URE	Üre
VLDL	Very Low Density Lipoprotein; Çok Düşük Dansiteli Lipoprotein
WHO	Dünya Sağlık Teşkilatı

11. ŞEKİLLER VE RESİMLER DİZİNİ

<u>Şekiller</u>	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1 (Serum kreatinin değerlerinin histogramı).....	29
Şekil 2 (Normal dağılım örneği).....	32
Şekil 3 (Serum Alkalen fosfataz (erkek) değerlerinin yaş ile olan parçalı-doğrusal ilişkisinin MARS 2.0 programı kullanılarak gösterilmesi).....	48
Şekil 4 (Alkalen fosfataz (erkek 19 yaş ve üzeri) için aşırı uç değerlerin atılması).....	52
Şekil 5 (Serum direkt bilirubin (erkek) değerlerinin histogramı)..	78

12. TABLOLAR DİZİNİ

<u>Tablolar</u>	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1 (Sağlıkla ilişkili referans değerleri için dışlama kriterlerine örnekler).....	12
Tablo 2 (Referans aralık saptama anket formu).....	13
Tablo 3 (Referans kitlesindeki gruplaşmaya yol açan faktörler)..	17
Tablo 4 (Preanalitik biyolojik faktörler).....	18
Tablo 5 (Preanalitik metodolojik faktörler).....	19
Tablo 6 (Referans gruplarını mümkün olan alt gruplara ayırmak için kullanılan gruplama kriterlerine örnekler).....	23
Tablo 7 (Referans gruplarının yaşa göre sınıflandırılmasına bir örnek).....	24
Tablo 8 (Çalışmaya alınan testler ve referans kitlesinin dağılımı).....	39
Tablo 9 (Alkale fosfataz için hazırlanan veri tablosu).....	47
Tablo 10 (Alkale fosfataz (erkek) alt grupları).....	49
Tablo 11 (Alkale fosfataz (erkek) için SPSS programında basit lineer regresyon uygulanması).....	49
Tablo 12 Alkale fosfataz (erkek) yenilenmiş alt grupları.....	51
Tablo 13 (Alkale fosfataz (erkek 19 yaş ve üzeri)'in MedCalc 8.2 paket programı yardımıyla referans aralığının saptanması).....	52
Tablo 14 (Alkale fosfataz (erkek)'in referans aralığı).....	53
Tablo 15 (Alkale fosfataz (kadın)'in referans aralığı).....	54
Tablo 16 (Total kolesterol (erkek)'ün referans aralığı).....	55
Tablo 17 (Total kolesterol (kadın)'ün referans aralığı).....	56
Tablo 18 (HDL-kolesterol (erkek)'ün referans aralığı).....	57
Tablo 19 (HDL-kolesterol (kadın)'ün referans aralığı).....	58
Tablo 20 (LDL- kolesterol (erkek)'ün referans aralığı).....	59
Tablo 21 (LDL- kolesterol (kadın)'ün referans aralığı).....	59
Tablo 22 (Trigliserit (erkek)'in referans aralığı).....	60

Tablo 23	Trigliserit (kadın)'in referans aralığı.....	61
Tablo 24	(Glukoz (erkek)'un referans aralığı).....	62
Tablo 25	(Glukoz (kadın)'un referans aralığı).....	62
Tablo 26	(Üre (erkek)'nin referans aralığı).....	63
Tablo 27	(Üre (kadın)'nin referans aralığı).....	64
Tablo 28	(Kreatinin (erkek)'in referans aralığı).....	65
Tablo 29	(Kreatinin (kadın)'in referans aralığı).....	65
Tablo 30	(Ürik asit (erkek)'in referans aralığı).....	66
Tablo 31	(Ürik asit (kadın)'in referans aralığı).....	66
Tablo 32	(Total protein (erkek)'in referans aralığı).....	67
Tablo 33	(Total protein (kadın)'in referans aralığı).....	67
Tablo 34	(Albumin (erkek)'in referans aralığı).....	68
Tablo 35	(Albumin (kadın)'in referans aralığı).....	69
Tablo 36	(Total bilirubin (erkek)'in referans aralığı).....	70
Tablo 37	(Total bilirubin (kadın)'in referans aralığı).....	70
Tablo 38	(Direkt bilirubin (erkek)'in referans aralığı).....	71
Tablo 39	(Direkt bilirubin (kadın)'in referans aralığı).....	71
Tablo 40	(Alanin transaminaz (erkek)'in referans aralığı).....	72
Tablo 41	(Alanin transaminaz (kadın)'in referans aralığı).....	72
Tablo 42	(Aspartat transaminaz (erkek)'in referans aralığı).....	73
Tablo 43	(Aspartat transaminaz (kadın)'in referans aralığı).....	73
Tablo 44	(Gamma-glutamil transferaz (erkek)'in referans aralığı).....	74
Tablo 45	(Gamma-glutamil transferaz (kadın)'in referans aralığı).....	74
Tablo 46	(Laktat dehidrogenaz (erkek)'in referans aralığı).....	75
Tablo 47	(Laktat dehidrogenaz (kadın)'in referans aralığı).....	76
Tablo 48	(Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	77
Tablo 49	(Kreatin kinaz (kadın)'in referans aralığı).....	77
Tablo 50	(Alkalin fosfataz (erkek)'in referans aralığının aşırı uç değerler atılmadan önceki ve sonraki referans aralıklarının karşılaştırılması).....	79
Tablo 51	(Üre (Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları). Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	80

Tablo 52	(Üre (Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	80
Tablo 53	(Kreatinin (Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	81
Tablo 54	(Kreatinin (Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	81
Tablo 55	(Ürik asit (Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	82
Tablo 56	(Ürik asit (Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	82
Tablo 57	(Total protein (Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	83
Tablo 58	(Total protein (Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	83
Tablo 59	(Albumin (Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	84

Tablo 60	(Albumin (Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	84
Tablo 61	(Total kolesterol (Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	85
Tablo 62	(Total kolesterol (Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	85
Tablo 63	(Trigliserit (Erkek); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	86
Tablo 64	(Trigliserit (Kadın); (Bilgisayar Otomasyon Sistemi Olmayan Laboratuvarlarda kullanılabilmesi için Hesaplanan Referans Aralıkları).Kreatin kinaz (erkek)'in referans aralığı).....	86
Tablo 65	(Mahley İle bizim çalışmamızın lipit panelinin sonuçlarının karşılaştırılması).....	94